

**Finanční příprava na život v důchodu:
informovanost, postoje a hodnoty**

Milan Šlapák (eds.)

Tomáš Soukup

Lucie Vidovičová

Martin Holub

VÚPSV, v.v.i. Praha

2010

Publikace byla schválena ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v.v.i. Praha)

Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)

Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)

Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)

Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)

Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)

Ing. Jan Molek, CSc. (JU České Budějovice)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Praha 2, Palackého náměstí 4

jako svou 419. publikaci

Vyšlo v roce 2010 1. vydání, náklad 220 výtisků, počet stran 89

Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: doc. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (JČÚ České Budějovice)

Mgr. Petr Wija, Ph.D. (MPSV)

ISBN 978-80-7416-074-5

<http://www.vupsv.cz>

Tato monografie vznikla v rámci grantového projektu MŠMT „Aktivní stárnutí, rodina a mezigenerační solidarita“ (č. 2D06004).

Abstrakt

Studie mapuje plány a chování populace v předdůchodovém věku s ohledem na spoření a investice k zajištění na stáří v souvislosti s hodnotovými postoji osob v předdůchodovém věku a mírou jejich finanční gramotnosti a subjektivní i objektivní mírou informovanosti v otázkách spojených s nárokem na důchodovou dávku. Studie přináší typologii jedinců podle postoje k přípravě na důchod: populaci v předdůchodovém věku lze rozdělit vedle „průměrných investorů“ na „sebevědomé investory“, jedince, které lze charakterizovat postojem „život pro dnešek“, a ty, kteří „spoléhají na stát“. Významnou proměnnou, která s přípravou na důchod jednoznačně souvisí, je numerická gramotnost populace. Státní instituce mohou ovlivnit přípravu starších osob na důchod přijetím opatření směřujících ke zvýšení finanční gramotnosti populace, která studie přináší.

Klíčová slova: finanční gramotnost, příprava na důchod, informovanost o důchodech

Abstract

The paper maps the plans and behaviour patterns of people approaching retirement with respect to financial literacy, savings and investments as well as the measurement thereof, both on a self-assessment basis and as a result of having an objective knowledge of pension entitlements. The paper also provides a typology developed according to attitudes towards retirement planning; in addition to the "ordinary investor" it is possible to identify the "self-confident investor", those who can be characterised by "live-for-today" attitude and those who "place a high degree of reliance on the state". Retirement planning is significantly affected by an individual's level of quantitative literacy. Government authorities should be able to increase the number of people who seriously consider their retirement by means of the introduction of a number of programmes, outlined in this study, which focus on enhancing the level both of financial literacy in general and a more specific knowledge of pension entitlements.

Key Words: financial literacy, retirement readiness, knowledge regarding pension entitlements

Obsah

Seznam tabulek a grafů	7
Úvod	9
1. Metodologie	11
2. Představy o životě v důchodu	12
2.1 Odhadovaná délka pobírání důchodu.....	12
2.2 Život v důchodu	12
2.3 Věk odchodu do důchodu	15
2.4 Finanční situace v důchodu	17
2.4.1 Odhadovaná výše důchodu současných důchodců	17
2.4.2 Odhadovaná výše vlastního důchodu	18
2.4.3 Předpokládané výdaje v důchodu	23
2.5 Příprava na důchod	24
3. Investiční chování a úspory na důchod	30
3.1 Finanční chování	30
3.2 Portfolio.....	31
3.3 Zdroje informací ohledně správy a zhodnocení peněz	35
4. Numerická gramotnost	38
5. Informovanost o fungování důchodového systému	41
5.1 Testování míry informovanosti o důchodech	47
5.2 Subjektivní znalosti	48
5.3 Objektivní znalosti.....	51
5.4 Zdroje informací o důchodovém systému	54
Závěry	56
Literatura	61
Přílohy	63

Seznam tabulek a grafů

Tabulky

Tabulka č. 1	Jak by měl podle Vás vypadat ideální život v důchodu?	13
Tabulka č. 2	Jak se podle Vás změní Váš život po odchodu do důchodu?	14
Tabulka č. 3	Jak plánujete svůj odchod do důchodu?	15
Tabulka č. 4	Plánujete pracovat i po odchodu do důchodu?.....	16
Tabulka č. 5	Plánujete pracovat i po odchodu do důchodu?.....	17
Tabulka č. 6	Kolik procent platu, pobíraného před odchodem do důchodu, dostává dnešní průměrný důchodce jako svůj důchod?.....	17
Tabulka č. 7	Kolik procent platu, pobíraného před odchodem do důchodu, dostává dnešní průměrný důchodce jako svůj důchod?.....	18
Tabulka č. 8	Jaká je podle Vás dnes průměrná výše starobního důchodu v ČR v Kč?.....	18
Tabulka č. 9	Máte již nějakou přesnější představu kolik dostanete od státu vyplaceno jako svůj první důchod?.....	19
Tabulka č. 10	Výše očekávaného vlastního důchodu	19
Tabulka č. 11	Poměr výše očekávaného důchodu respondenta oproti odhadu výše důchodu dnešních starobních důchodců	19
Tabulka č. 12	Jak vysokou částku měsíčně byste považoval/a za dostačující na pokrytí všech Vašich potřeb po odchodu do důchodu?	20
Tabulka č. 13	Procentní poměr „dostačující finan. částky“ oproti očekávanému důchodu respondenta	20
Tabulka č. 14	Kolik % lidí se spoléhá pouze na příjem ze státního důchodu?	21
Tabulka č. 15	Z jakých příjmů by se měla tato ideální částka skládat?	22
Tabulka č. 16	Za jaké věci budete v důchodu utrácet více než nyní a za jaké méně?	23
Tabulka č. 17	Věnoval/a jste se některým z následujících činností v souvislosti se zvyšujícím se věkem a s „přípravou na stáří“?	24
Tabulka č. 18	V kolika z 6 oblastí jste se již aktivně připravoval/a na stáří?.....	25
Tabulka č. 19	Důvody spoření na stáří dle vzdělání respondenta, max. 2 důvody	25
Tabulka č. 20	Důvody nespoření na stáří dle vzdělání respondenta, max. 2 důvody.....	26
Tabulka č. 21	Segmenty podle přístupu k finančnímu plánování.....	27
Tabulka č. 22	Procento osob, které se již aktivně věnují finančnímu zajištění na důchod, dle výše příjmu a segmentu.....	27
Tabulka č. 23	Procento osob, které se již aktivně věnují finančnímu zajištění na důchod, dle sociodemografické situace	28
Tabulka č. 24	Procento osob žijících v nájmu (rizikové bydlení) dle výše příjmu a segmentu	28
Tabulka č. 25	Procento osob žijících v nájmu (rizikové bydlení) dle výše příjmu a doby zbývající do odchodu do důchodu.....	29
Tabulka č. 26	Procento osob žijících v nájmu (rizikové bydlení) dle výše příjmu a sociodemografické situace	29
Tabulka č. 27	Průměrná výše úspor dle výše příjmu a doby zbývající do odchodu do důchodu	30
Tabulka č. 28	Výše úspor dle segmentů.....	30
Tabulka č. 29	Průměrný osobní měsíční čistý příjem a úspory v tis. Kč dle segmentů	31
Tabulka č. 30	Průměrná výše úspor v tis. Kč dle výše příjmu a sociodemografické situace	31
Tabulka č. 31	Které z následujících investičních možností považujete za nejbezpečnější, které za nejrizikovější a které využíváte?	32
Tabulka č. 32	Procento úspor v akciích či akciových fondech	33

Tabulka č. 33	Struktura úspor a investic dle celkové výše úspor	34
Tabulka č. 34	Účast na semináři o financích v posledních 3 letech.....	36
Tabulka č. 35	Hlavní důvod neúčasti na semináři	37
Tabulka č. 36	Pořadatelé vzdělávacích seminářů.....	37
Tabulka č. 37	Počet správně zodpovězených slovních úloh	40
Tabulka č. 38	Procento osob, které se již aktivně věnují finančnímu zajištění na důchod, dle numerické gramotnosti	40
Tabulka č. 39	Průměrná výše úspor dle výše příjmu a numerické gramotnosti	40
Tabulka č. 40	Subjektivní hodnocení úrovně informovanosti o důchodovém systému dle doby zbývající do důchodu a dle vzdělání; průměrné hodnoty na škále 1-10	49
Tabulka č. 41	Znalost tzv. „informativního osobního listu důchodového pojištění“	50
Tabulka č. 42	Míra subjektivní informovanosti o důchodovém systému dle znalosti informativního listu důchodového pojištění.....	50
Tabulka č. 43	Způsob poskytování informací o nároku na starobní důchod	51
Tabulka č. 44	Vztah objektivní informovanosti o důchodovém systému dle subjektivního pocitu informovanosti	53
Tabulka č. 45	Zdroj informací ohledně důchodového systému	54
Tabulka č. 46	Přístup i internetu	55
Tabulka č. 47	Frekvence využívání internetu	55

Grafy

Graf č. 1	Jak by měl podle Vás vypadat ideální život v důchodu? Dle vzdělání respondenta?	14
Graf č. 2	Kolik procent lidí se spoléhá pouze na příjem ze státního důchodu?	21
Graf č. 3	Z jakých příjmů by se měla ideální částka pokrývající životní náklady skládat?	22
Graf č. 4	Rozložení úspor v cílové populaci	33
Graf č. 5	Preferovaný zdroj informací ohledně správy a zhodnocení peněz.....	35
Graf č. 6	Subjektivní míra informovanosti o skutečnostech souvisejících s důchodovým nárokem	49
Graf č. 7	Objektivní informovanost o skutečnostech významných s ohledem na individuální nárok pojištěnce na důchod.....	52
Graf č. 8	Objektivní informovanost o skutečnostech významných s ohledem na individuální nárok pojištěnce na důchod podle počtu správných odpovědí	53

Úvod

Otázky, zda přistoupit k diverzifikaci financování důchodového systému částečnou privatizací základního povinného schématu, případně zda podpořit ve větší míře dobrovolné spoření občanů na důchod, jsou v České republice dlouhodobě předmětem diskuse. To, zda a za jakých podmínek je výkonnější fondové či průběžné financování důchodového systému, ponecháme stranou. Vystává však otázka, do jaké míry a za jakých podmínek lze spoléhat na dobrovolné spoření a finanční přípravu občanů na důchod. **Současná podoba českého důchodového systému** funguje jako velice účinná prevence chudoby ve stáří, svým pojetím však příliš **nepřispívá k motivaci občanů k finančnímu plánování života v důchodu a spoření**. To je způsobeno především celkovou robustností systému co do výše příspěvkové sazby i dávek. Východiskem je koncepční pojetí schématu, které má své kořeny v bismarckovském pojetí sociálního zabezpečení a do určité míry nese stále i dědictví z doby socialistického společenského uspořádání. Naprosto dominantní podíl příjmů osob v důchodovém věku tvoří dávky ze základního státního systému důchodového pojištění (Kuchařová, 2002).

Plánováním, finanční přípravou a spořením domácností na důchod se v první dekádě nového století zabýval výzkum v řadě zemí, kde existuje diverzifikace zdrojů financování důchodového systému (Spojené státy, Velká Británie, Austrálie). Takové uspořádání je spojeno s přenesením části odpovědnosti za financování života ve stáří na občany. Často se ukazuje, že velká část populace se i v těchto zemích blíží důchodu bez promyšleného finančního plánu a s neadekvátními úsporami (Lusardi, 2004).

S nedostatečnou finanční přípravou na důchod bývá spojována i nízká **míra finanční gramotnosti** a postoj **nezájmu části populace** o finanční plánování důchodu i finanční budoucnosti všeobecně (Lusardi, 2005, Holzmann and Pallares-Miralles, 2005, MacFarland, Marconi, Utkus, 2003). Základním východiskem výzkumu je hypotéza, že dostupnost kvalitních informací a schopnost jedince s informací pracovat je základem dobrého plánování a finančně zajištěného života v důchodu. Schopnost pracovat s informací jsme, mimo jiné, testovali i skrze koncept základní numerické gramotnosti (Rabušicová, 2002).

Předpokladem k přípravě na život v důchodu je u každého jedince motiv k takovému chování. Za přístupem k otázce přípravy na tuto etapu života stojí do značné míry **hodnotová orientace jedince** promítající se do osobních preferencí. Ty se konkretizují mj. i v **představě o životě v důchodu** s ohledem na jeho náplň, načasování odchodu do důchodu, ukončení či pokračování ekonomické aktivity a do určité míry i v představě o zdrojích pokrytí finančních potřeb v tomto úseku života. Zde se dotýkáme i témat jako zdraví, psychosociální otázky, problematika sociálních vztahů a práce v důchodu.

Hodnotové zakotvení jedince jmenovitě jeho vztah k budoucnosti, materiálnímu zabezpečení a míra racionality, případně individualismu se zároveň odráží také v přístupu každého člověka k **finanční přípravě na důchod**.

Důchodová dávka, její význam k zajištění finanční jistoty ve stáří a informovanost o všech skutečnostech vztahujících se k nároku na ní tvoří další základní osu výzkumu. Řada projektů zabývajících se informovaností účastníků důchodového pojištění se běžně spokojí s údaji o subjektivním pocitu informovanosti. S cílem zjistit, zda lze taková měření považovat za informaci vztahující se ke skutečné informovanosti a jejím prostřednictvím případně posuzovat efektivitu informačních kampaní a programů

dávajících si za cíl podpořit plánování důchodu a přípravu na něj, jsme podnikli souběžné **testování objektivních znalostí respondentů o relevantních skutečnostech**.

Jedním ze společných jmenovatelů všech předkládaných analýz je respekt k faktu, že společnost není homogenní celek, který by tváří v tvář výzvě - jako je právě třeba předdůchodové plánování - vykazoval uniformní reakci. Naše diskuse jsou proto vedeny s respektem k diverzitě zkoumané populace.

1. Metodologie

Studie byla rozdělena do sedmi na sebe logicky navazujících částí. Po úvodu a metodologické části popisující datový soubor a metody použité v této práci následuje část, kde je v kapitole „Představy o životě v důchodu“ podán přehled o předpokladech, za kterých lidé v předdůchodovém věku při plánování vychází. Po této části navazuje část "Příprava na důchod", která se zabývá motivy těch, kteří se na důchod připravují, či naopak nepřipravují, a hledá příčiny a souvislosti takového chování. Kapitola "Investiční chování a úspory na důchod" se věnuje dalším souvislostem přípravy na důchod se zaměřením na finanční aspekty. Další kapitola testuje hypotézu, že příprava na důchod souvisí s numerickou gramotností. Jako poslední v pořadí je zařazena kapitola zkoumající informovanost o fungování důchodového systému. V kapitole "Závěry" jsou shrnuty získané závěry a doporučení vyplývající z této studie pro Českou republiku.

Ve výzkumné části jsou prezentovány výsledky unikátního šetření mezi lidmi v předdůchodovém věku. V rámci výběrového šetření byli dotázáni muži ve věku 51-61 let a ženy 47-57 let. Pokud dotázaný již předčasný či řádný starobní důchod pobíral, byl z dotazování vyřazen. Sběr dat provedla agentura GFK Praha, s.r.o. v listopadu 2007 pomocí osobních standardizovaných rozhovorů v domácnostech respondentů. Ti byli vybráni formou kvótního výběru. Celkový počet respondentů činil 1 541. Soubor byl následně převážen. Soubor obsahuje podrobné informace o přípravě na stáří, včetně spoření a investic. Součástí dotazníku byly i otázky týkající se numerické gramotnosti.

V rámci analýzy finanční gramotnosti jsme vytvořili skupiny jednotlivců podle jejich postoje k finanční gramotnosti. Cílem bylo vytvořit homogenní skupiny tak, aby se jednotlivci v jedné skupině co nejvíce podobali a zároveň aby mezi jednotlivými skupinami byl co největší rozdíl. Skupiny byly vytvořeny prostřednictvím shlukové analýzy (procedura K-means v SPSS) a k rozdělení byla využita baterie 17 postojových otázek (viz tabulka č. 49 v příloze). Jako rozumný výsledek se nám jeví rozdělení respondentů do čtyř skupin, které jsme pojmenovali následovně: „sebevědomí investoři“, „důchod od státu“, „pasivní“ žijí ze dne na den a „průměrní správci“. Charakteristiku jednotlivých skupin a jejich velikost naleznete v tabulce č. 21.

V rámci mezinárodní komparace přístupů k informování občanů o nabytých důchodových právech a souvisejících skutečnostech nejprve předkládáme stručnou deskripci důchodových systémů vybraných vyspělých zemí s cílem představit s ohledem na cíle této studie schematicky podobu systému, který v dané zemi zajišťuje občanům hmotné zabezpečení ve stáří. Následně, s důrazem na dobré praxe a poslední vývoj, přinášíme informaci o způsobu, jakým jsou účastníci jednotlivých schémat fungujících v té které zemi informováni o nabytých důchodových právech. Výběr zemí byl proveden s ohledem na typologii sociálního státu (Espin-Andersen) s doplněním o reprezentanta transformujících se ekonomik a rovněž s přihlédnutím k možnosti způsobu aplikace postupů v podmínkách České republiky. Základní metodou je v této části vyhodnocení oficiálních dokumentů, primární legislativy v jednotlivých zemích a zároveň sekundární analýza již existujících výzkumných prací zachycujících stav dané problematiky v jednotlivých zemích. S cílem zjistit aktuální stav dané problematiky a ujasnit způsob informování občanů o důchodovém nároku v praxi byli kontaktováni nositelé pojištění některých zkoumaných zemí.

2. Představy o životě v důchodu

2.1 Odhadovaná délka pobírání důchodu

Podle výzkumu (Cocco and Gomes, 2009) provedeného v USA budoucí důchodci nemají správnou informaci o délce doby, kterou stráví v důchodu. Jejich odhad je v průměru nižší než jejich naděje dožití. Při kalkulaci výše úspor, které je třeba na důchod nashromáždit, proto vychází z tohoto mylného předpokladu a existuje obava, že výše potřebných úspor nebude dostatečně vysoká. Při chybném odhadu délky doby, na kterou je nutno nashromážděný kapitál rozložit, přichází důsledky tohoto omylu ve fázi života, kdy možnosti problém účinně řešit bývají značně limitované. Takové zjištění může mít závažné důsledky především v důchodových systémech, kde státem spravovaný základní pilíř důchodového zabezpečení výrazně doplňuje další schémata, a to zejména za předpokladu, že je možno po odchodu do důchodu čerpat akumulované prostředky i jinak než pouze formou nákupu annuity. To například umožňuje i české důchodové připojištění. I když v českém důchodovém zabezpečení v dohledné době nebudou hrát úspory důchodců velkou roli při zajištění jejich životní úrovně v širokém měřítku, pokusili jsme se zjistit, zda v České republice potenciálně hrozba podcenění délky života v důchodu rovněž existuje.

I s vědomím, jak jsou otázky na budoucnost metodologicky nejednoznačné, nás zajímalo, zda mají respondenti určitou představu jak dlouhý může být jejich život v důchodu, respektive jak dlouho může být potenciálně závislý na důchodové dávce. Určitou představu mělo pouze 50 % dotázaných, kteří průměrně očekávají dalších 18 let prožitých v důchodu.¹ Ženy očekávaly v průměru 18,6 let (medián 20 let) a muži 17,3 roky (medián 15 let), což odpovídá rozdílným nadějím na dožití u obou pohlaví. Ženy odhadovaly věk, kdy reálně odejdou do důchodu průměrně na 60 let a muži na 63. Dle úmrtnostních tabulek Českého statistického úřadu (2008) mají naděje dožití ženy ve věku 60 let v průměru dalších 22,6 let a muži (ve věku 63 let) 16,5 let. Zatímco ženy tedy - ze statistického hlediska - podhodnocují období závislosti na důchodové dávce o 4 roky, muži jsou v tomto ohledu informováni v zásadě správně. Předpokládaná délka pobírání starobního důchodu, jak jsme ji zaznamenali v našem šetření, se nelišila podle toho, za jak dlouho odejde do důchodu, a zcela jasná není ani souvislost se vzděláním respondenta. Dvě skupiny s nižším vzděláním očekávaly v průměru necelých dalších 18 let v důchodu s mediánovou hodnotou 15 let. Naopak respondenti s úplným středním vzděláním a vyšším očekávali v průměru asi o rok delší „život v důchodu“ s mediánem v hodnotě 20 let. Naše zjištění tedy nepotvrzují výsledky výše zmíněného výzkumu podniknutého v USA.

2.2 Život v důchodu

V otázkách přípravy na stáří může hrát spotřeba, resp. konzumní chování, významnou roli. V našem šetření jsme sledovali jednak konkrétní plánovanou (předjímanou) spotřebu po odchodu do důchodu a jednak obecnější preference životního

---

¹ V šetření Ageismus 2007 na otázku formulovanou „Jakého věku byste se chtěl dožít?“ odpovědělo 92 % respondentů ve věku 18-80 let průměrnou hodnotou 82,4 roky a mediánovou hodnotou 80 let. Ve věkové skupině 50-54 let respondenti očekávali průměrně ještě dalších 30,3 roků života a ve věkové skupině 55-59 dalších 25,4 let. Starší muži přitom v obou věkových skupinách preferovali delší období „přidaných“ let než ženy.

stylu v důchodu, protože nás zajímalo, jak tyto faktory souvisí s přípravou na stáří. Z tabulky č. 1 jasně vyplývá, že starobní důchod je nahlížen jako velmi diferencovaná zkušenost, která nabývá hodnot od intenzivní aktivity po téměř neaktivní odpočinek. Zanedbatelný podíl odpovědí „jiná možnost“ a „žádná z variant“ naznačuje, že většina dotázané předdůchodové generace dokázala svůj ideál života v důchodu v nabízených položkách nalézt. Relativně nejčastěji volenou formou, a to zejména u mužů, je „ego-centrická“ varianta důchodu jako času „pro sebe“. Druhým nejčastěji preferovaným ideálem je naopak „altruistická“ investice do lidí okolo, o něco typičtější pro ženy. Jen zhruba devět procent dotázaných svůj ideál života ve stáří vidí v „nicnedělání u televize“.

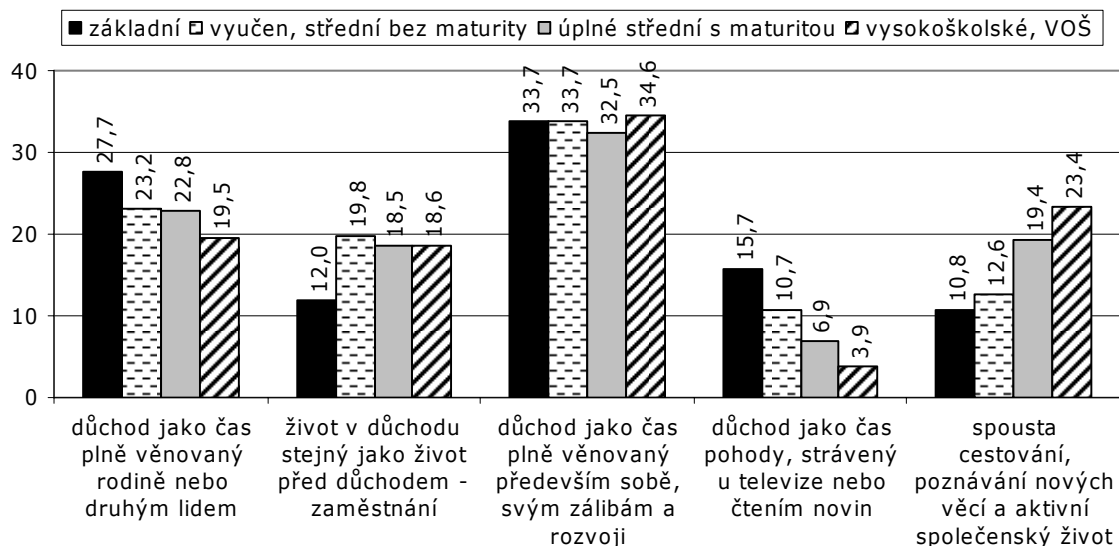
Tabulka č. 1 **Jak by měl podle Vás vypadat ideální život v důchodu?** (v %)

	muž	žena	celkem
důchod jako čas věnovaný především sobě, svým zálibám a rozvoji	35,2	30,6	32,8
důchod jako čas plně věnovaný rodině nebo druhým lidem	17,4	27,6	22,7
život v důchodu stejný jako život před důchodem - zaměstnání	21,2	14,9	18,0
spousta cestování, poznávání nových věcí a aktivní společenství	12,9	18,7	15,9
důchod jako čas pohody, strávený u televize nebo čtením novin	11,3	6,6	8,9
jiná možnost	0,8	1,1	1,0
žádná z variant	1,2	0,4	0,8
celkem	100 (N=742)	100 (N=790)	100 (N=1532)

Představy o důchodu jako o „leisure“ času rozvoje a „druhé mízy“, jsou v souladu s teorií o objevení se tzv. nových věkových tříd a diverzifikaci kultur stárnutí (Gilleard, Higgs 2000). Rozložení důchodových „plánů“ podle vzdělání respondenta (graf č. 1) by naznačovalo, že tyto plány jsou typičtější pro respondenty s vyšším vzděláním, zatímco lidé s nižším vzděláním jsou častějšími zastánci „tradičních hodnot“. Zatímco jedni plánují „sebestředný“ program vlastního rozvoje, druzí preferují blahobyt příštích generací. Tyto kategorie by samozřejmě neměly být chápány normativně. Naopak, podtrhují heterogenitu předdůchodové generace a její další zvyšování v důsledku možnosti volby vlastního životního stylu v kontextu moderní a demokratické společnosti.

2. Představy o životě v důchodu

Graf č. 1 **Jak by měl podle Vás vypadat ideální život v důchodu? Dle vzdělání respondenta?** (v %)

Tuto teorii o postupné změně představy o náplni života v důchodu potvrzují i zjištění prezentovaná v tabulce č. 2 níže. Pozitivní změnu od života v důchodu totiž v náplni běžného dne očekává téměř 60 % respondentů. Téměř polovina (47 %) pak v souvislosti s tímto čeká i zlepšení psychického stavu. Méně jednoznačně pozitivní postoje jsou již v oblasti partnerských vztahů a zdravotního stavu. Téměř 60 % souboru se domnívá, že odchod do důchodu nebude mít vliv na jejich pocit užitečnosti, ale jednoznačně nejvíce negativní očekávání jsou v oblasti finanční situace. Téměř tři čtvrtiny respondentů očekávají, že se po odchodu do důchodu výrazně zhorší jejich finanční situace. Je to absolutně nejpesimističtější hodnocená oblast života, ve které respondenti očekávají změnu po odchodu do důchodu (tabulka č. 2). Není bez zajímavosti, že muži a ženy se v těchto postojích neliší.

Tabulka č. 2 **Jak se podle Vás změní Váš život po odchodu do důchodu?** (v %)

	rozhodně k lepšímu	spíše k lepšímu	žádná změna	spíše k horšímu	rozhodně k horšímu	celkem
Vaše náplň běžného dne	10,3	48,9	31,6	7,7	1,4	100
Váš psychický stav	14,7	32,3	39,6	12,5	1,0	100
Váš vztah k partnerovi, partnerce	9,7	20,3	64,7	4,7	0,5	100
Váš zdravotní stav	8,0	24,8	40,7	23,9	2,6	100
Váš pocit užitečnosti a životního smyslu	3,5	14,8	59,0	19,6	3,1	100
Vaše finanční situace	1,4	3,9	17,7	43,7	33,3	100

Empirické šetření „Život ve stáří“ (populace ČR starší 60 let, viz Kuchařová, 2002) kladlo podobné otázky osobám, které již (z naprosté většiny) v důchodu byly. Srovnáním výsledků bychom zjistili, že „očekávání“ v oblastech psychického stavu, zdravotního stavu a vztahu k partnerce/partnerovi jsou optimističtější než realita důchodců roku 2002. Nemůžeme ovšem rozhodnout, zda se jedná skutečně o rozdíl vzniklý na základě zkušenosti se životem v důchodu, anebo právě o výše popsanou změnu v samotných představách o náplni života po skončení intenzivní výdělečné aktivity.

2.3 Věk odchodu do důchodu

Plány na život v důchodu do značné míry souvisí s představami o časování odchodu do důchodu a přechodu do ekonomické neaktivity. Tyto představy jsou ovlivněny řadou subtilních a velmi různorodých vlivů, od kvality a kvantity předchozího zaměstnání, po takové faktory, jako je temperament a postoje preference (Vidovičová 2008a). V našem souboru pouze 50 % dotázaných plánuje svůj odchod do důchodu ve věku předepsaném platnou legislativou (tabulka č. 3).

Tabulka č. 3 **Jak plánujete svůj odchod do důchodu?** (v %)

	muž	žena	celkem
odejít do předčasného důchodu	8,1	12,4	10,3
odejít přesně v tom věku, jak to pro mne vyplývá z aktuálního zákona	48,3	52,3	50,3
odejít do důchodu, ale později, než jak to vyplývá ze zákona	13,6	13,1	13,3
nemám v úmyslu odejít do důchodu	5,2	3,6	4,4
zatím nevím	24,9	18,6	21,6
celkem	100 (N=744)	100 (N=796)	100 (N=1540)

Je překvapující, že druhou nejčastější odpovědí byla odpověď „zatím nevím“, kterou volilo více než 20 % dotázaných (a to častěji muži), kteří mají deset a méně let před důchodem. 13 % respondentů plánuje prodloužení své pracovní kariéry za stanovený důchodový věk a necelých pět procent dotázaných nechce do důchodu odejít vůbec. V obou těchto naposledy jmenovaných kategoriích najdeme téměř dvakrát více vysokoškoláků než osob se základním vzděláním. Vzdělání v tomto případě můžeme s největší pravděpodobností považovat za jakousi zástupnou proměnnou, zejména fyzické náročnosti zaměstnání. Potvrzuje to diference odpovědí „plánuji odejít do předčasného důchodu“, které jsou téměř čtyřikrát častější u osob se základním vzděláním (18 %) než u vysokoškoláků (5 %). Stejně jako v předchozích případech, ani zde nehraje roli počet let, které dotazovanému skutečně do důchodu zbývají. Pokud bychom odhlédli od velkého podílu nerozhodnutých, mohli bychom mluvit o pozitivním vývoji v případě snižování dříve téměř univerzálně vysoké preference předčasných důchodů (Vidovičová et al., 2008, Rabušic, 2004), které např. v roce 2007 představovaly přibližně třetinu všech odchodů do starobního důchodu (zdroj: MPSV Pojistněmatematická zpráva 2008).

V české společnosti je dlouhodobě a silně zakotvena genderová diference věku odchodu do důchodu, která je nezřídka považována za „spravedlivou“ a „správnou“ (Rabušic, 2004). To se projevilo i odpovědích na otázku: „V jakém věku byste si přál/a odejít do důchodu, kdyby to záleželo jen na Vašem rozhodnutí?“. Muži

2. Představy o životě v důchodu

---

své přání v průměru uváděli v 59,7 letech (medián 60 let) a ženy v 56,1 letech (medián 55 let). Tyto hodnoty jsou nejen významně pod současnou i plánovanou zákonnou věkovou hranicí pro odchod do důchodu (cílově pro muže a bezdětné ženy to bylo v roce 2007 63 let), ale i pod úrovní „reálných“ očekávání samotných respondentů. Na otázku „V kolika letech ve skutečnosti očekáváte, že do důchodu odejdete?“ uvedli muži 62,8 let (medián 63) a ženy 60,1 let (medián 60 let). Pohlaví je v tomto případě tak silnou intervenující proměnnou, že oslabuje vliv jak délky doby zbývající do odchodu do důchodu, tak vliv vzdělání. Lidé s vysokoškolským vzděláním chtějí odejít do důchodu zhruba o 1 rok později než ostatní skupiny. Ostatní vzdělatelní skupiny se neliší.

Níže se krátce podíváme na roli a hodnotu práce u tranzitivní generace budoucích seniorů. Zachariášová (2009) na základě dat z Evropského výzkumu hodnot uvádí, že u mladších seniorů (60-74 let) došlo za posledních 17 let k poklesu deklarovaného významu práce v jejich životě. Zatímco v roce 1991 byla velmi nebo dosti důležitá pro 94 % z nich, v roce 2008 to bylo už jen 70 %. Zdá se tedy, že práce již není univerzální životní hodnotou ve vyšším věku. To potvrzují i naše výsledky, kdy po odchodu do důchodu plánuje dále pracovat 52 % našich respondentů. Z toho více než 30 % z důvodu předpokládané finanční nedostatečnosti samotného důchodu. Pouze zbývajících cca 20 % respondentů se zdá být velmi motivovaných pro prodloužení pracovní aktivity, což je v souladu s výše uvedenými výsledky o představách života v důchodu, kde se podobný podíl dotázaných vyjádřil, že by chtěl být i v důchodu dále zaměstnán.

Tabulka č. 4 **Plánujete pracovat i po odchodu do důchodu?** (v %)

	muž	žena	celkem
ano, nedokážu být bez práce	23,0	16,9	19,8
ano, příjem v důchodu mi nebude stačit	34,1	30,7	32,4
ne, neplánuji pracovat	42,9	52,4	47,8
celkem	100 (N=744)	100 (N=794)	100 (N=1538)

Tabulka č. 4 podává také přehled o rozložení odpovědí podle pohlaví, který jasně naznačuje, že muži jsou spíše nakloněni další práci než ženy. Toto rozdělení odráží typické genderové role, které spojují mužský svět se světem práce a ženský svět se světem péče v rodinu. Genderové teorie navíc upozorňují, že závislost role mužů na sociální doméně placeného zaměstnání ve skutečnosti může po odchodu do starobního důchodu vést k rychlejší ztrátě sociálních rolí, a tím i porušení sebevnímání (srv. např. Arber, Ginn 1991). Tyto výsledky by naznačovaly, že i tato generace budoucích „nových“ důchodců se těchto tradičních rozdělení rolí přidržuje. Ještě větší rozdíly v pracovních plánech ukazuje tabulka č. 5, kde jsou respondenti rozdělení podle svého vzdělání. Opět se potvrzuje téměř trojnásobně silnější pozitivní vztah k práci u osob s vysokoškolským vzděláním.² U osob s nižším vzděláním naopak převažuje ekonomický motiv prodloužení ekonomické aktivity, což odráží reálně očekávatelný nižší příjem z důchodových dávek odvozený od průměrně nižších předdůchodových příjmů.

---

² Které ovšem souvisí s vyšším zastoupením mužů ve sledované kohortě.

Tabulka č. 5 **Plánujete pracovat i po odchodu do důchodu?** (v %)

	základní	vyučen, střední bez maturity	úplně střední s maturitou	vysoko- školské
ano, nedokážu být bez práce	12,5	15,7	21,8	34,1
ano, příjem v důchodu mi nebude stačit	30,4	33,9	35,3	21,3
ne, neplánuji pracovat	57,1	50,4	42,9	44,5
celkem	100 (N=168)	100 (N=661)	100 (N=476)	100 (N=211)

2.4 Finanční situace v důchodu

2.4.1 Odhadovaná výše důchodu současných důchodců

Informovanost o výši důchodů jsme zjišťovali i otázkou, zda má respondent představu, kolik procent platu pobíraného před odchodem do důchodu dostávají vypláceno starobní důchodci jako svůj starobní důchod. Zjišťovali jsme tedy obecnou znalost náhradového poměru mezi příjmem a důchodovou dávkou. Výsledky shrnuje tabulka č. 6. Neznalost této informace přiznalo 10 % dotázaných. Nejčastěji volenou variantou bylo „asi 60 %“. Odpověď v intervalu „asi 50 %“ až „asi 60 %“, kterou lze označit jako odpovídající skutečnosti, zvolily tři čtvrtiny účastníků. Zcela mylné odpovědi, že by se důchod rovnal příjmu z placeného zaměstnání anebo že je na něm zcela nezávislý, byly zmíněny pouze mizivým podílem dotázaných.

Tabulka č. 6 **Kolik procent platu, pobíraného před odchodem do důchodu, dostává dnešní průměrný důchodce jako svůj důchod?** (v %)

	muž	žena	celkem
důchod je přibližně <i>stejný</i> jako měsíční čistý příjem ze zaměstnání	0,4	0,8	0,6
důchod je o něco méně než měsíční <i>čistý příjem</i> před odchodem	11,4	10,3	10,8
důchod je <i>více než půlka</i> čistého měsíčního příjmu (asi 60 %)	32,6	34,0	33,3
důchod je asi tak <i>půlka</i> čistého měsíčního příjmu (asi 50 %)	22,8	23,0	22,9
důchod je <i>méně než půlka</i> čistého měsíčního příjmu (asi 40 %)	19,5	17,8	18,6
důchod je jen <i>malá část</i> čistého měsíčního příjmu (asi 20 %)	1,6	1,1	1,4
výši důchodu <i>nelze vůbec odvozovat</i> od výše předdůchodového příjmu	1,9	2,1	2,0
nevím	9,8	10,9	10,4
celkem	100 (N=745)	100 (N=797)	100 (N=1542)

Svoji nevědomost o této otázce přiznalo 3 % vysokoškoláků, ale už 14 % osob se základním vzděláním. Ty také měly spíše tendenci nadhodnocovat náhradový poměr, kdežto vysokoškoláci jej o něco více podhodnocovali vůči průměru. Pokud lze takové odhady interpretovat jako subjektivně vztažené, jedná se o důkaz relativně dobré informovanosti, neboť náhradový poměr v České republice s rostoucím příjmem za jinak stejných okolností klesá, a pokud předpokládáme, že vyšší vzdělání v průměru vede k vyšším příjmům, je také důchodová dávka vysokoškoláků nižší vůči jejich předdůchodovému příjmu, než tomu je u osob s nižšími příjmy. Podrobněji k vlivu vzdělání na povědomí o náhradovém poměru viz tabulka č. 7.

2. Představy o životě v důchodu

Tabulka č. 7 **Kolik procent platu, pobíraného před odchodem do důchodu, dostává dnešní průměrný důchodce jako svůj důchod? (v %)**

	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysoko- školské
důchod je přibližně stejný jako měsíční čistý příjem ze zaměstnání	0,6	0,5	0,8	0,0
důchod je o něco méně než měsíční čistý příjem před odchodem	13,0	12,2	8,6	9,4
důchod je více než půlka čistého měsíčního příjmu (asi 60 %)	30,2	32,5	36,6	32,1
důchod je asi tak půlka čistého měsíčního příjmu (asi 50 %)	21,9	23,4	21,5	25,0
důchod je méně než půlka čistého měsíčního příjmu (asi 40 %)	17,2	15,4	20,0	26,4
důchod je jen malá část čistého měsíčního příjmu (asi 20 %)	0,6	2,0	1,1	0,9
výši důchodu nelze vůbec odvozovat od výše předdůchodového příjmu	2,4	1,5	1,9	3,3
nevím	14,2	12,5	9,5	2,8
celkem	100 (N=169)	100 (N=662)	100 (N=475)	100 (N=212)

Když měli dotázaní vyjádřit, jaká je podle jejich odhadu dnes průměrná výše starobního důchodu, dokázalo tak učinit téměř 85 % z nich. Devatenáct procent validních respondentů odpovědělo sumou do sedmi a půl tisíce korun a dvacet procent sumou nad 9,5 tisíce korun. Největší podíl, tedy něco přes šedesát procent odhadovalo výši důchodu mezi sedmi a půl a devíti a půl tisíci korun. Vzhledem k tomu, že ve skutečnosti byla v roce 2007 výše průměrného starobního důchodu 8 761 Kč, lze hodnotit odhad respondentů jako velice přesný a ve většině případů lehce podhodnocený, což může být způsobeno tím, že v době průzkumu byly publikovány hodnoty za předchozí kalendářní rok (tedy 8 200 Kč).

Tabulka č. 8 **Jaká je podle Vás dnes průměrná výše starobního důchodu v ČR v Kč?**

	celkem	dle pohlaví		dle vzdělání			
		muž	žena	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské
průměr	8 641	8 744	8 547	8 503	8 593	8 667	8 847
medián	8 500	8 500	8 500	8 000	8 500	8 500	8 700

2.4.2 Odhadovaná výše vlastního důchodu

Jestliže jsme konstatovali, že informovanost o průměrné výši důchodové dávky u budoucích důchodců je velice dobrá, tedy zhruba znají náhradový poměr a průměrnou výši důchodu dnešních důchodců, zcela jinak je to s představou o jejich vlastní finanční budoucnosti v důchodu. Nějakou přesnější subjektivní představu, kolik dostane od státu vyplaceno jako svůj první důchod, má pouze o něco více než 16 % dotázaných. Vliv vzdělání je sice patrný, nicméně ne zásadní. V případě vysokoškoláků je to 19 %, u vzdělání základního 11 %. Taková tristní situace odráží objektivně

špatnou dostupnost informace o bytí i přibližné výši budoucí individuální důchodové dávky.

Tabulka č. 9 **Máte již nějakou přesnější představu kolik dostanete od státu vyplaceno jako svůj první důchod?** (v %)

	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské, VOŠ	celkem
ano	10,8	15,3	18,5	18,6	16,3
ne	89,2	84,7	81,5	81,4	83,7
celkem	100 (N=167)	100 (N=661)	100 (N=476)	100 (N=236)	100 (N=1540)

Co do výše očekávaného vlastního důchodu se naši respondenti drželi spíše nižších hodnot, které jsou uvedeny v tabulce č. 10. Platí zde přibližně stejná logika jako v případě odhadované výše důchodů současných starobních důchodců: tedy že muži čekají vyšší částky než ženy a lidé s vysokoškolským vzděláním čekají o zhruba tři tisíce vyšší důchod než lidé s nižším vzděláním.

Tabulka č. 10 **Výše očekávaného vlastního důchodu** (v Kč)

	celkem	dle pohlaví		dle vzdělání			
		muž	žena	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské
průměr	9 513	10 226	8 846	8 126	9 350	9 516	11 007
medián	9 000	10 000	8 500	8 000	9 000	9 000	10 000

Vztah mezi odhadovanou výší současných starobních důchodů a oněch důchodových dávek našimi respondenty očekávaných ještě jednou přibližuje tabulka č. 11. V celém souboru respondenti očekávají výši vlastního důchodu o zhruba deset procentních bodů nad odhadovaným průměrným důchodem. Vysokoškoláci předpokládají, že budou mít o 24 % vyšší důchod než odhadovaný průměr, kdežto lidé se základním vzděláním odhadují výši svého důchodu níže než byl jejich odhad průměrného důchodu (o 4 %).

Tabulka č. 11 **Poměr výše očekávaného důchodu respondenta oproti odhadu výše důchodu dnešních starobních důchodců** (v %)

	celkem	dle pohlaví		dle vzdělání			
		muž	žena	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské
průměr	110	117	104	96	109	110	124
medián	106	118	100	100	106	106	115

Pozn: 100 % = hodnoty **očekávané** výše důchodu (tabulka č. 10)

2. Představy o životě v důchodu

Možnosti, jak můžeme interpretovat tato zjištění, jsou v našich datech pochopitelně metodologicky omezená. Nicméně získaná data naznačují úzkou souvislost mezi odhadem výše očekávaného důchodu a představou o současné průměrné výši starobního důchodu. Vyšší hodnota odhadu vlastního očekávaného důchodu může být (zvláště u nepočtených respondentů, kteří se rozhodli k odhadu delší dobu před dosažením důchodového věku) způsobena předpokladem, že výše nově přiznávaných důchodů bude narůstat (šlo by tedy o růst nominální výše dávky, ke kterému skutečně dochází v důsledku promítnutí růstu mezd do indexace důchodů). Dalším faktorem, který mohl takový rozdíl způsobit, je promítnutí nutně subjektivního hodnocení do výše očekávaného vlastního důchodu. Lze však konstatovat, že odhadovaná výše důchodu se do určité míry odvíjí od povědomí o výši důchodů současných důchodců, ať již všech důchodů obecně či důchodů známých.

Tabulka č. 12 **Jak vysokou částku měsíčně byste považoval/a za dostačující na pokrytí všech Vašich potřeb po odchodu do důchodu?** (v Kč)

	celkem	dle pohlaví		dle vzdělání			
		muž	žena	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské
průměr	14 576	15 416	13 800	12 849	14 265	14 704	16 437
medián	15 000	15 000	13 000	12 000	14 000	15 000	15 000

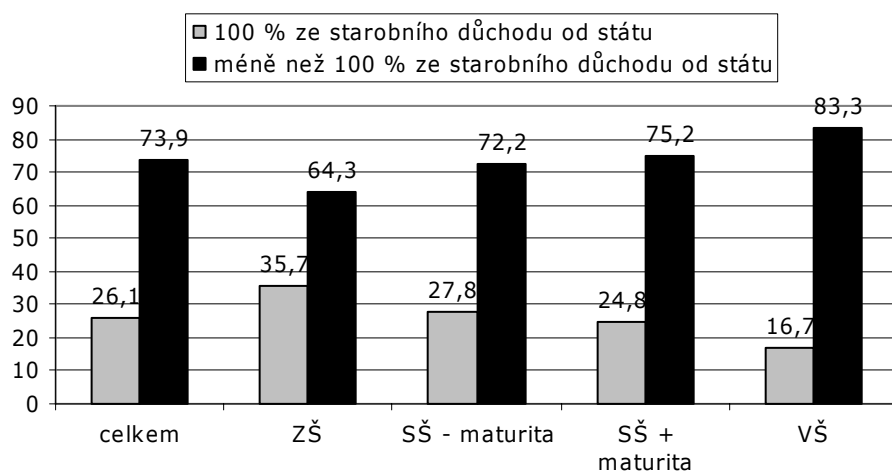
Je logické očekávat, že ani současná, ale ani očekávaná výše dávky nemůže zcela vyjádřit přání respondenta po skutečné výši finančního zajištění v důchodu. Tabulka č. 12 uvádí tyto částky pro jednotlivé sledované kategorie v absolutních hodnotách a tabulka č. 13 jako poměr vůči očekávané výši důchodu.

Tabulka č. 13 **Procentní poměr „dostačující finanční částky“ oproti očekávanému důchodu respondenta** (v %)

	celkem	dle pohlaví		dle vzdělání			
		muž	žena	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské
průměr	153	151	156	158	153	155	149
medián	167	150	153	150	156	167	150

Pozn: 100 % = hodnoty **očekávané** výše důchodu (tabulka č. 10)

Ve světle zjištění uvedených v tabulce č. 12, která jasně diferencuje mezi jednotlivými sledovanými kategoriemi respondentů, hovoří výsledky uvedené v tabulce č. 13 překvapivě jednoznačně. Všechny sledované kategorie by na pokrytí svých potřeb po odchodu do důchodu potřebovali zhruba o padesát procent vyšší důchod, než očekávají, že budou skutečně od státu dostávat. Platí-li tedy de facto univerzálně, že lidé blížící se důchodu pokryjí z důchodové dávky, kterou očekávají pouze dvě třetiny svých potřeb, měli by si této nerovnováhy být vědomi a potažmo mít představu, jak ji řešit. Na otázku, z jakých příjmů by se tato ideální částka na pokrytí potřeb ve stáří měla skládat, odpověděla celá čtvrtina dotázaných, že by měl na její pokrytí postačit starobní důchod od státu (graf č. 2).

Graf č. 2 **Kolik procent lidí se spoléhá pouze na příjem ze státního důchodu?**

Vzhledem k tomu, že z hlediska velikosti disproporce mezi „finanční částkou potřebnou k zajištění potřeb“ a očekávanou výší důchodu jsou všechny vzdělanostní kategorie homogenní, jsou nejvíce ohroženou skupinou lidé se základním vzděláním (viz tabulka č. 14). Téměř 36 % procent z nich spoléhá jen na důchod od státu. Tato skutečnost je o to závažnější, že právě tito lidé mají nižší úspory (viz níže) a menší šanci uplatnění na trhu práce ve vyšším věku (Remr, 2007). Naopak vysokoškolsky vzdělaní lidé se na pouze na důchod od státu spoléhají pouze v 17 % odpovědí.

Tabulka č. 14 **Kolik % lidí se spoléhá pouze na příjem ze státního důchodu?**

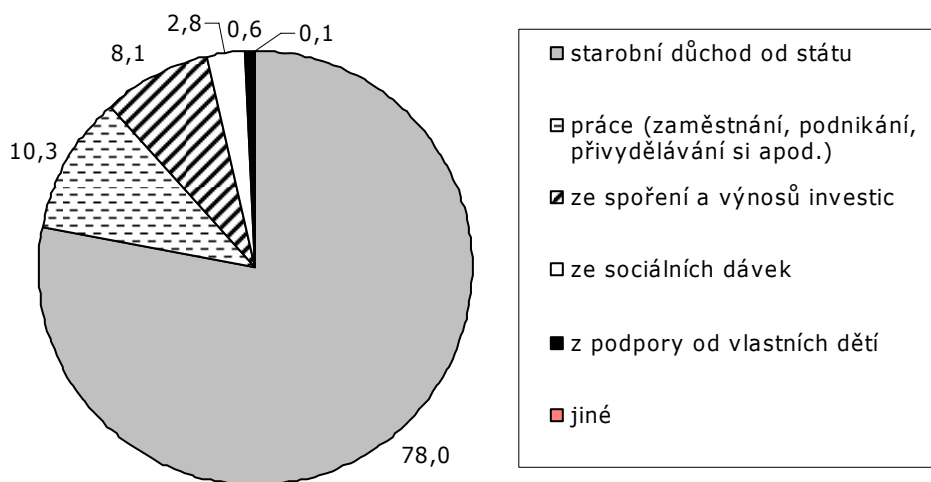
	celkem	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysoko- školské, VOŠ
100% ze starobního důchodu od státu	26,1	35,7	27,8	24,8	16,7
méně než 100 % ze starobního důchodu od státu	73,9	64,3	72,2	75,2	83,3
celkem	100 (N=1535)	100 (N=168)	100 (N=658)	100 (N=475)	100 (N=234)

Právě na možnost dalšího přivýdělku jako na zdroj finančních prostředků k pokrytí životních potřeb spoléhá většina osob, které jsou si vědomy, že jejich důchod jim nebude stačit (viz graf č. 3 a tabulka č. 15). To je velmi důrazný apel na pokračování boje proti věkové diskriminaci na trhu práce, rozvoj aktivní politiky zaměstnanosti, vytváření nových, vyššímu věku přátelských pracovních míst a obecného rozvoje ekonomiky, které by tento zájem o prodlouženou ekonomickou aktivitu mohly uspokojit.

Další, i když již ne tak významnou položkou by měly v ideálním případě na potřebnou částku přispívat výnosy ze spoření a investic. Ostatní zdroje jsou již relativně zanedbatelné. Pokud bychom měli tyto podíly vyjádřit jako procento z výše (viz tabulka č. 12) uvedené ideální sumy - tj. průměrných 14,5 tis. korun, pak by se průměrný ideální měsíční příjem skládal z 11 300 Kč starobního důchodu, necelých 1 500 Kč platu, 1 200 Kč výnosů ze spoření a investic, 400 Kč sociálních dávek a 90 Kč od vlastních dětí.

2. Představy o životě v důchodu

Graf č. 3 **Z jakých příjmů by se měla ideální částka pokrývající životní náklady skládat?** (v % z celkové výše potřebné částky)

Z genderového hlediska není ve složení zdrojů ideálního příjmu ve stáří téměř žádný rozdíl, s drobnou výjimkou v případě položky „podpora vlastních dětí“, kde ženy očekávají dvojnásobnou podporu než muži, ale jedná se o velmi malá čísla (0,4 vs. 0,9 % ideálního příjmu). O něco větší rozdíly již můžeme sledovat u jednotlivých vzdělanostních skupin. Platí již nastíněný princip, že osoby s nižším vzděláním mají větší tendenci se spoléhat na důchodovou dávku (80 % vs. 74 % ideálního příjmu u VŠ) a dávky sociální (4 % vs. 2 % u VŠ). Práce, spoření a investice mají ve skladbě příjmu naopak vyšší váhu pro vysokoškolsky vzdělané respondenty (12 % vs. 9 %, resp. 11 % vs. 6 %).

Tabulka č. 15 **Z jakých příjmů by se měla tato ideální částka skládat?** (v % z celkové výše potřebné částky; podle genderu a vzdělání)

	celkem	pohlaví		vzdělání			
		muž	žena	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské
starobní důchod od státu	78,0	78,3	77,7	80,0	79,4	77,5	73,9
práce (zaměstnání, podnikání, přivydělávání si apod.)	10,3	10,5	10,1	9,3	9,5	10,7	12,2
ze spoření a výnosů investic	8,1	8,1	8,1	6,1	7,1	8,5	11,2
ze sociálních dávek	2,8	2,7	2,9	3,6	3,0	2,6	2,1
z podpory od vlastních dětí	0,6	0,4	0,9	0,8	0,6	0,6	0,6
jiné	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0

2.4.3 Předpokládané výdaje v důchodu

Pro účely finančního plánování finanční poradci standardně doporučují předpokládat, že životní náklady v důchodu budou představovat přibližně 70-75 % současných nákladů. Například (Mitchell 2006) považuje takový odhad za podhodnocený a vidí jako reálnější počítat s přibližně stejnými náklady jako před odchodem do důchodu. Očekávání finanční situace ve stáří je spjato s konkrétními plány spotřeby. Tabulka č. 16 přináší přehled základních výdajových položek. Je pochopitelné, že vzhledem k objektivnímu i subjektivnímu pojetí stáří jako období zvýšené nemocnosti je na prvním místě očekávaných zvýšených výdajů položka „zdraví, léky a lékaři“. Do žebříčku se také projevilo očekávání stále rostoucích cen energií a nájemného, kde respondenti taktéž počítají se zdražováním, a tudíž vyššími náklady než doposud. Na druhou stranu je jasně patrné, které položky považuje většina dotázaných „zbytkové“ a jejich konzum ve stáří jako svým způsobem luxus. Bohužel se to týká především vzdělávání, na které ve stáří plánuje utrácet méně až 64 % dotázaných.

Tabulka č. 16 **Za jaké věci budete v důchodu utrácet více než nyní a za jaké méně?** (v %)

	více než nyní	stejně jako nyní	méně než nyní	celkem
zdraví, léky, lékaři	82,2	15,1	2,6	100
voda, energie, paliva	65,7	30,3	3,9	100
bydlení	42,3	50,1	7,6	100
potraviny a nealkoholické nápoje	22,0	57,6	20,4	100
doprava	32,2	37,4	30,4	100
dovolená, kultura, sport	19,1	42,7	38,2	100
alkoholické nápoje, tabák	7,6	45,9	46,5	100
bytové vybavení, zařízení domácnosti	9,0	38,1	52,9	100
oblečení, obuv	5,5	37,1	57,5	100
technologické novinky (počítače, mobily apod.)	4,4	36,7	58,8	100
vzdělávání	4,7	31,4	64,0	100

Z faktorové analýzy položek z tabulky č. 16 vyplynulo, že můžeme hovořit o třech až čtyřech skupinách výdajů. Zaprvé jsou to základní výdaje, kam se zařadily potraviny a poněkud nestandardně i alkoholické nápoje a tabák. Dále je to „nadstavba“ složená z energií, nákladů na bydlení a výdajů na zdraví, a konečně výdaje na zbytné či „luxusní“ statky - technologie, vzdělání, dovolenou, kulturu a bytové vybavení. Jaksi „mezi“ uvízly položky odívání a doprava: dopravu lze dle výsledků faktorové analýzy zařadit mezi nadstavbovou potřebu i mezi luxus a oblečení jako potřebu základní, ale pro některé i luxusní. Platí zároveň určitá souvislost, že čím vyšší vzdělání respondenta, tím více plánuje v důchodu utrácet právě na ony „luxusní“ položky. Tato symbolická hierarchie zajímavě doplňuje diskusi o (ne)specifičnosti potřeb ve stáří, jak ji představily např. Nešporová, Svobodová a Vidovičová [2008].

Globálním vzkazem tabulky č. 16 je, že osoby v předdůchodovém věku si jsou vědomy, že do budoucna jejich životní náklady zůstanou stejné jako dosud nebo porostou a přitom jejich příjmy, pokud si nebudou dále vydělávat v placeném zaměstnání, budou klesat. Bylo by tedy logické, kdyby se na život v důchodu nějak v předstihu připravovali. Jak ukážeme níže, taková příprava může mít více dimenzí, ale ne ve všech jsou naši respondenti adekvátně aktivní.

2.5 Příprava na důchod

Přístupem starších lidí ke spoření a finanční přípravě na stáří se v posledních letech zabývala řada zahraničních studií. Prakticky bez výjimky dospívají k závěru, že podstatná část populace se blíží důchodu bez promyšleného finančního plánu a s nedostatečnými úsporami. S nedostatečnou finanční přípravou na důchod a neschopností vytvořit finanční plán na důchod bývá v zahraničí spojována nízká míra finanční gramotnosti a postoje lidí k financím obecně (Lusardi, 2005, Holzmann and Pallares-Miralles, 2005, MacFarland, Marconi, Utkus, 2003). K těmto závěrům přitom dospěl výzkum v řadě zemí (Spojené státy, Velká Británie, Austrálie), ve kterých je dnes důchodová politika postavena na diverzifikaci zdrojů financování důchodového systému, což je spojeno s přenesením většího či menšího dílu odpovědnosti za financování života ve stáří na občany.

Přípravu na život v důchodu je třeba pojímat ve větší šíři než pouze finanční plánování a spoření. V návaznosti na představy o životě v důchodu jsme proto zjišťovali i v kterých dalších oblastech se respondenti již věnovali nějakým přípravám na život ve stáří (tabulka č. 17). Vedle finanční přípravy je totiž velmi důležitá zejména aktivní příprava v oblasti zajištění bydlení. Výměna bytu, rekonstrukce stávajícího bydlení s ohledem na riziko snížení hybnosti a dalších funkčních omezení nebo výměna vybavení, může pro stárnoucího člověka představovat potenciálně nemalou finanční zátěž a včasné přípravy na tomto poli lze oprávněně hodnotit (mimo jiné) jako projev dobré finanční správy. Stejně tomu je i v případě investic do zdraví a prevence, neboť představují značnou úsporu přímých i nepřímých nákladů na léčení ve vyšším věku.

Tabulka č. 17 **Věnoval/a jste se některým z následujících činností v souvislosti se zvyšujícím se věkem a s „přípravou na stáří“?**

	ano, aktivně jsem něco podnikal/a v dané oblasti	zatím jsem o tom jen přemýšlel/a	ne, ani jsem o tom nepřemýšlel/a	celkem
finanční zajištění (např. různá připojištění, spoření, investice apod.)	49,3	23,9	26,9	100
zajištění vhodného a přiměřeného bydlení	46,9	23,1	30,0	100
dodržování zdravého životního stylu	35,8	33,5	30,8	100
příprava programu pro čas po odchodu z práce	16,0	37,0	47,0	100
hledání nových možností placené práce ve vyšším věku	8,8	38,8	52,4	100
informování se o speciálních službách pro seniory	4,0	22,5	73,5	100

V přípravě na stáří, tak, jak jsme ji operacionalizovali v našem výzkumu, se muži od žen liší pouze v jednom bodě - a to v dodržování zdravého životního stylu. Aktivně něco v dané oblasti podnikalo pouze 29 % mužů, ale téměř polovina žen (45 %). Podle očekávání se také lidé s vyšším vzděláním na stáří připravují o něco aktivněji (průměrně 2,11 oblastí přípravy) než lidé se vzděláním nižším (průměrně 1,23 oblastí přípravy při celkovém průměru 1,6 oblastí). Zároveň se zdá, že počet oblastí aktivní přípravy se postupně zvyšuje s ubývajícím roky zbývajícím do důchodu. Lidé, kterým zbývá do důchodu ještě zhruba 10 let, uvádí v průměru 1,5 oblastí aktivní přípravy, ale ti, co mají před důchodem již jen rok až dva, uvedli v průměru 1,8 oblastí ze šesti zjišťovaných.

Tabulka č. 18 **V kolika z 6 oblastí jste se již aktivně připravoval/a na stáří?**

zbývající doba před důchodovým věkem	základní	vyučen, střední bez maturity	úplně střední s maturitou	vysokoškolské, VOŠ	celkem
1-2 roky	1,07	1,60	2,07	2,44	1,77
3-4 roky	1,78	1,45	2,03	2,21	1,78
5-6 let	1,20	1,42	1,83	2,15	1,60
7-8 let	1,34	1,51	1,61	2,18	1,65
9 a více let	1,13	1,25	1,60	2,03	1,48

Nicméně takový trend spojený s blížící se věkovou hranicí pro odchod do důchodu se neobjevuje u finanční přípravy na důchod a stejně tak neroste ani výše úspor. Na důchod se v České republice s ohledem na finanční zajištění aktivně připravuje pouze polovina osob v předdůchodovém věku. Jasně nejvíce frekventovanými důvody pro spoření na stáří jsou vědomá obava ze zranitelnosti a vědomí nejistoty finančních příjmů po odchodu do starobního důchodu a snaha vyhnout se finančním stresům z tohoto faktu plynoucích. Tak lze interpretovat oba první dva jmenované důvody, které uvedlo více než 60 % respondentů (viz tabulka č. 19). Pozornost si zaslouží především vysoký podíl osob se základním vzděláním, které si na stáří spoří, a které zároveň uvádějí, že důvodem je nedostatečnost důchodové dávky pro pokrytí jejich potřeb. Je tedy nutno vždy vzít v úvahu heterogenitu jakkoli arbitrárně definovaných sociálních skupin a uvažovat o možných výjimkách z ustálených pravidel. Dalším kontrastem mezi vzdělanostními skupinami je více než pětinasobně vyšší preference varianty „chci si v důchodu užívat a peníze navíc mi to umožní“ u vysokoškolsky vzdělaných respondentů, a naopak téměř dvojnásobná vyšší preference varianty „chci zanechat dědictví potomkům“ u osob se základním vzděláním. Tyto rozdíly lze znovu chápat jako projev rozdílných životních stylů orientovaných buď „egocentricky“ na vlastní blahobyť, anebo naopak „altruisticky“ na blahobyť potomků.

Tabulka č. 19 **Důvody spoření na stáří dle vzdělání respondenta, max. 2 důvody (v %)**

důvod spoření	celkem	dle vzdělání			
		ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ	VŠ, VOŠ
nechci mít na stáří starost o peníze, chci žít pohodlně	68,9	52,9	68,9	70,9	71,6
myslím si, že to je potřeba, dávky ze státního systému nepokryjí moje pozdější potřeby	62,4	80,2	62,8	59,6	59,5
chci si v důchodu hodně užívat a peníze navíc mi to umožní	13,3	3,8	10,5	14,0	21,1
mám nějaké finanční přebytky každý měsíc a chci je výhodně zúročit	10,3	7,8	8,1	10,9	14,5
chci zanechat nějaké dědictví svým potomkům	9,0	13,4	9,5	7,7	8,5
budu muset podporovat finančně své děti	8,1	9,3	8,1	7,7	8,4
chci se vyrovnat životnímu stylu svých přátel	5,4	3,8	6,9	4,5	4,5
budu muset podporovat finančně své rodiče	1,1	0,0	0,0	2,8	0,7
N	753	57,4	290,1	255,4	150,3

2. Představy o životě v důchodu

Tabulka č. 20 **Důvody nespoření na stáří dle vzdělání respondenta, max. 2 důvody** (v %)

důvod nespoření	celkem	dle vzdělání			
		ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ	VŠ, VOŠ
všechny peníze spotřebuji na výdaje každý měsíc, už mi na spoření nezbývá	42,8	51,3	50,5	36,0	22,3
prostě jsem o tom ještě nezačal/a přemýšlet	28,7	18,4	27,6	29,5	49,0
musím podporovat své děti a na spoření a investice mi už nezbývá	23,1	26,6	20,6	25,9	12,5
myslím si, že to není potřeba, platím si přeci příspěvky na sociální zabezpečení a daně	16,3	20,1	16,3	16,0	14,4
nevěřím bankám a podobným institucím, nechci jim svěřovat své peníze	10,1	11,9	7,2	13,9	12,6
nebudu pak potřebovat tolik peněz, abych si musel(a) ještě spořit	7,8	7,0	8,0	8,9	6,3
nevím jak spořit, nerozumím celému tomu systému	6,3	7,0	10,1	4,6	5,8
myslím si, že se důchodu ani nedožiji, spoření je zbytečnost	6,0	8,5	5,6	7,0	3,1
mám dostatečné finanční rezervy na celý život, takže nemusím na stáří nijak spořit	4,8	0,7	3,8	5,3	14,2
ve stáří se o mne postarají děti	4,2	6,3	4,4	3,5	3,0
musím podporovat své rodiče a na spoření a investice mi už nezbývá	3,0	4,9	1,7	5,0	3,2
jiné	2,6				
N	742	104	352	206	80

Osoby, které se na důchod nepřipravují, uvádí tři hlavní důvody. Prvním nejčastěji uváděným důvodem je, že jim nezbývá dostatek volných finančních prostředků. Druhým nejčastěji uváděným důvodem je finanční podpora potomků a třetím je spoléhání se na důchod od státu. Významná pozice finanční podpory vlastních dětí (23 %) je zajímavým kulturně specifickým fenoménem finančně vyčerpávající mezigenerační podpory směřující k dospělým dětem spíše než ke stárnoucím rodičům (3 %). Tento druh podpory je zmiňován častěji u žen (28 % vs. 16 % u mužů).

Provedli jsme analýzu finanční přípravy osob v předdůchodovém věku podle výše příjmů, sociodemografické situace, finanční numerické gramotnosti a podle postoje jedince k finančnímu plánování důchodu. S cílem prozkoumat příčiny toho, proč se lidé na život v důchodu z finančního hlediska nepřipravují, byla provedena hloubková analýza založená na zkoumání hodnotové orientace jedince s ohledem na finanční plánování. Jednotlivé typy postojů k přípravě na důchod a finančnímu plánování života v důchodu souvisí s tím, zda se jedinec připravuje či nikoli.

Na základě studie MacFarlandové, Marconiové a Utkuse (2003) jsme adaptovali dvaceti-položkovou baterii postojových otázek na témata jako důchodové a finanční plánování, příprava na důchod, spořivost, vztah k riziku, sebehodnocení finančního povědomí a hodnocení složitosti finančních systémů. Mezi těmito postoji citovaní autoři identifikovali pět postojových segmentů: „successful planners“, „up and coming planners“, „secure doers“, „stressed avoiders“, „live-for-today avoiders“, kde každý představoval zhruba pětinu jimi zkoumané populace. Nejčastější byl typ „up and coming planners“ (26 %) a nejméně častý typ „live-for-today avoiders“ (14 %). Za účelem definování postoje jedince k finančnímu plánování byly s využitím pěti

proměnných³ prostřednictvím shlukové analýzy vytvořeny čtyři segmenty podle přístupu k takovému plánování (viz tabulka č. 21).

Tabulka č. 21 **Segmenty podle přístupu k finančnímu plánování**

název shluku	charakteristika shluku	velikost shluku
1-sebevědomí investoři	ví, kolik si potřebují naspořit, plánují a přemýšlejí o budoucnosti, ale zároveň jsou konzervativní investoři, nebojí se důchodu, protože budou mít našetřeno	27%
2-důchod od státu	je předčasně se věnovat plánování důchodu a zabírá to mnoho času, raději utrácí dnes, než aby spořili, věří, že jim vystačí důchod od státu, občas mají problémy se splácením půjček	19%
3-žijí ze dne na den	žijí ze dne na den, neplánují, mají strach z důchodu, ale nic pro to nedělají, plánování a hodnocení finanční situace se nevěnují, ani neví, kolik si mají našetřit, investování je složité a stresující a navíc důchod je daleko	27%
4-průměrní správci	spravují peníze a věnují se průběžnému hodnocení své finanční situace, uvědomují si, že peníze od státu stačit nebudou, zároveň se bojí, že nebudou mít dost peněz na důchod, konzervativní investování	27%

Finanční příprava na důchod souvisí s typem osoby (segmentem) i výší příjmu (viz tab. 22). „Sebevědomí investoři“ a „průměrní správci“ se na důchod připravují nejvíce, přičemž příprava pozitivně koreluje s výší příjmu. Ti, kteří „žijí ze dne na den“, se připravují na důchod méně. V tomto segmentu se osoby s nadprůměrnými příjmy na důchod připravují více než ostatní. Nejnižší podíl osob, které se finančně na důchod připravují, vykazuje segment osob spoléhajících na „důchod od státu“. Tito lidé se nepřipravují, protože se domnívají, že to není potřeba, že se o ně v důchodu postará stát. Korelace přípravy na důchod s výší příjmů je zde proto relativně nejslabší. Jak se ovšem ukáže dále, skupina, která spoléhá na stát, sice plánuje nejméně, ale skutečnou výši úspor mají relativně vysokou.

Tabulka č. 22 **Procento osob, které se již aktivně věnují finančnímu zajištění na důchod, dle výše příjmu a segmentu (v %)**

měsíční čistý osobní příjem	sebevědomí investoři	důchod od státu	žijí ze dne na den, pasivní	průměrní správci	celkem
do 12 000	59	28	29	58	45
12 001-18 000	66	32	36	56	48
18 001 a více	73	36	60	82	62
celkem	66	32	35	60	50

Druhým nejčastěji uváděným důvodem, proč se lidé nepřipravují na důchod, po nedostatku finančních prostředků je to, že musí finančně podporovat své děti. Výsledky výběrového šetření však ukázaly, že dětnost nevede k tomu, že by se lidé věnovali finančnímu zajištění na důchod méně. Naopak se překvapivě ukazuje, že mnohem méně se na důchod připravují bezdětné osoby. Testování sociodemografické situace

³ a) spravování peněz, chuť a radost z investování b) strach, složitost z investování, stres, tlak c) konzervativní investování, žádný hazard d) důchod je daleko, život dnes e) není třeba spořit, budou peníze od státu (viz tabulka č. 1 přílohy)

2. Představy o životě v důchodu

respondentů (viz tabulka č. 23) rovněž ukázalo, že s přípravou na důchod souvisí to, zda osoba žije v domácnosti sama nebo s partnerem. Lidé žijící s partnerem se aktivně věnují přípravě na důchod více. Lidé žijící bez partnera, a ti, kteří nemají děti se tedy svému finančnímu zajištění na důchod věnují velice málo.

Tabulka č. 23 **Procento osob, které se již aktivně věnují finančnímu zajištění na důchod, dle sociodemografické situace (v %)**

	% osob připravujících se finančně
s partnerem, má děti	52
bez partnera, má děti	47
s partnerem, bez dětí	34
bez partnera, bez dětí	30
celkem	49

Při zkoumání míry připravenosti jedince na důchod s ohledem na hmotné zabezpečení jsme vedle výše úspor a složení portfolia věnovali pozornost i zajištění bydlení na stáří. Jako významné riziko lze v souvislosti s deregulací nájemného v České republice vnímat bydlení v nájmu. To platí pro bydlení v bytech s neregulovaným nájemným a vzhledem k dlouhodobému časovému horizontu, který je třeba brát v úvahu, i pro bydlení v bytech s regulovaným nájemným ve vlastnictví soukromých osob i obcí. Podobně lze jako riziko s ohledem na život v důchodu vnímat bydlení osoby ve služebním bytě. Šetření ukázalo, že celkem 19 % osob v předdůchodovém věku je takovému riziku vystaveno (viz tabulka č. 24). Lze konstatovat, že při třídění podle výše příjmů a segmentů je cílová věková skupina relativně homogenní a trendy v ní nejsou zcela konzistentní. Pouze „sebevědomí investoři“ a osoby s nadprůměrnými příjmy jsou tomuto riziku vystaveni v menší míře. Naopak, nejvíce je rizikům spojeným s nájemným bydlením ve stáří vystavena skupina obyvatel v předdůchodovém věku s nejnižšími příjmy, zvláště to platí v segmentech osob, které spoléhají na „důchod od státu“ a které „žijí ze dne na den“. Analýza rovněž ukázala, že lidé se s blížícím důchodem proti tomuto riziku nezajišťují (viz tabulka č. 25). To lze interpretovat tak, že nevnímají zajištění bydlení ve vlastním jako způsob zajištění na stáří, což by ovšem bylo v rozporu s předchozími zjištěními o deklarované intenzitě přípravy na stáří (viz tabulka č. 17), anebo je pro ně vysoká investice s pořízením bydlení v osobním vlastnictví v tomto věku nedostupná. To může mj. souviset s malou dostupností hypoték v cílové věkové skupině.

Tabulka č. 24 **Procento osob žijících v nájmu (rizikové bydlení) dle výše příjmu a segmentu (v %)**

měsíční čistý osobní příjem	sebevědomí investoři	důchod od státu	žijí ze dne na den, pasivní	průměrní správci	celkem
do 12 000	11	29	29	16	21
12 001 - 18 000	21	14	14	25	18
18 001 a více	13	13	14	18	14
celkem	15	19	21	20	19

Tabulka č. 25 **Procento osob žijících v nájmu (rizikové bydlení) dle výše příjmu a doby zbývajících do odchodu do důchodu (v %)**

měsíční čistý osobní příjem	1-2 roky	3-4 roky	5-6 let	7-8 let	9-10 let	11 a více let	celkem
do 12 000	22	19	17	19	25	23	21
12 001 - 18 000	18	12	15	24	23	18	18
18 001 a více	23	16	3	17	12	15	14
celkem	21	16	14	20	22	19	19

V bydlení osob v předdůchodovém věku lze zaznamenat podobný trend jako v oblasti příprav na důchod a spoření. Zatímco osoby žijící s partnerem, které mají děti, jsou zajištěny nejlépe, bezdětní žijící v jednočlenné domácnosti jsou vystaveni rizikům spojeným s nájemním bydlením v největší míře. Osoby v této skupině, které mají podprůměrné příjmy jsou tomuto riziku vystaveny dokonce ve 40 % případů. Vliv finanční numerické gramotnosti na míru rizikovosti bydlení nebyl zjištěn.

Tabulka č. 26 **Procento osob žijících v nájmu (rizikové bydlení) dle výše příjmu a sociodemografické situace (v %)**

měsíční čistý osobní příjem	s partnerem, bez dětí	s partnerem, má děti	bez partnera, bez dětí	bez partnera, má děti	celkem
do 12 000	24	16	40	31	21
12 001 - 18 000	12	15	32	34	18
18 001 a více	6	10	32	23	14
celkem	17	14	36	30	19

3. Investiční chování a úspory na důchod

3.1 Finanční chování

S výše uvedenými skutečnostmi korelují i výsledky analýz chování osob v předdůchodovém věku s ohledem na spoření. Výše úspor může být významným indikátorem toho, zda se člověk v předdůchodovém věku na důchod finančně připravuje. Šetření ukázalo, že vedle finanční přípravy na důchod není na době, která zbývá respondentovi do dosažení věkové hranice pro odchod do důchodu, závislá ani výše úspor jedince (viz tabulka č. 27). S blížícím se důchodem tedy v cílové populaci výše úspor neroste. Je zjevné, že úspory silně korelují s výší příjmu.

Tabulka č. 27 **Průměrná výše úspor dle výše příjmu a doby zbývající do odchodu do důchodu** (v tis. Kč)

měsíční čistý osobní příjem	1-2 roky	3-4 roky	5-6 let	7-8 let	9-10 let	11 a více let	celkem
do 12 000	198	112	136	145	97	153	141
12 001-18 000	323	133	112	280	188	261	214
18 001 a více	370	312	417	685	309	347	398
celkem	266	153	174	321	174	241	221

Vedle příjmů úspory souvisí s typem jedince podle přístupu k otázkám spojeným s přípravou a finančním plánováním důchodu (viz tabulka č. 28). Šetření ukázalo, že „Sebevědomí investoři“ mají úspory nejvyšší. Relativně velké prostředky jsou přitom schopni naspořit i osoby spadající do tohoto segmentu, které mají nízké příjmy. Lidé spadající do segmentu osoby spoléhající na „důchod od státu“ mají také relativně velké úspory. Tito lidé se na důchod nepřipravují, protože si myslí, že se v důchodu má o ně postarat stát. Nicméně zejména, pokud mají nadprůměrné příjmy, a tedy volné finanční prostředky, spoří s jiným motivem. Relativně vysoké příjmy v tomto segmentu jsou výrazně ovlivněny tím, že průměrný příjem těchto osob je na rozdíl od dvou následujících segmentů téměř stejně vysoký jako u skupiny „sebevědomí investoři“ (viz tabulka č. 29). „Průměrní správci“ spoří, i když mají nízké příjmy. Ti, kteří „žijí ze dne na den“ spoří velice málo. Korelace výše úspor s výší příjmů je v tomto segmentu silnější. Neuskromňují se tedy s cílem spotřebu odkládat, ale spoří, pouze když jim finanční prostředky přebývají.

Tabulka č. 28 **Výše úspor dle segmentů** (v tis. Kč)

měsíční čistý osobní příjem	sebevědomí investoři	důchod od státu	žijí ze dne na den, pasivní	průměrní správci	celkem
do 12 000	217	122	54	175	139
12 001 - 18 000	343	218	108	226	219
18 001 a více	505	422	161	319	394
celkem	352	256	90	210	221

Tabulka č. 29 **Průměrný osobní měsíční čistý příjem a úspory v tis. Kč dle segmentů**

	průměrný příjem v tis. Kč	průměrná výše úspor v tis. Kč	N
sebevědomí investoři	15,7	356,2	291
důchod od státu	15,3	294,3	203
žijí ze dne na den, pasivní	12,6	112,8	320
průměrní správci	12,7	210,2	314
celkem	13,9	238,1	1127

Druhým nejčastěji uváděným důvodem, proč se lidé v předdůchodovém věku nepřipravují a nespoří, je investování veškerých volných prostředků do podpory dětí. To však neodpovídá skutečnosti, pokud jde o finanční přípravu na důchod (viz výše) a odporuje tomu i rozložení úspor v cílové skupině obyvatel podle sociodemografické situace. Tabulka č. 30 ukazuje, že největší úspory mají lidé v předdůchodovém věku žijící s partnerem, kteří mají děti. Toto zjištění odporuje všeobecně rozšířenému přesvědčení, že zatížení spojené s výchovou dětí a jejich podporou v jejich rané dospělosti vede k omezení výše úspor rodičů oproti lidem bezdětným, kteří by teoreticky takto měli ze své bezdětnosti těžit. Zároveň se nepotvrzuje předpoklad, že bezdětné osoby na stáří více spoří, protože mají větší motivaci se na stáří zajistit, neboť nemohou očekávat případnou podporu od potomků. To, že v České republice taková logika nefunguje, pravděpodobně souvisí mj. se skutečností, že lidé v předdůchodovém věku prakticky nepočítají s finanční podporou od svých dětí v důchodu. To, že mají v předdůchodovém věku bezdětní naopak podstatně menší úspory než dětné osoby, může souviset s jistou mírou rezignace bezdětných osob na plánování budoucnosti. Přijetí takového závěru by však vyžadovalo další analýzu.

Tabulka č. 30 **Průměrná výše úspor v tis. Kč dle výše příjmu a sociodemografické situace**

měsíční čistý osobní příjem	s partnerem, bez dětí	s partnerem, má děti	bez partnera, bez dětí	bez partnera, má děti	celkem
do 12 000	142,5	147,0	148,7	111,4	139,3
12 001 - 18 000	136,3	237,3	79,6	188,4	219,7
18 001 a více	260,5	469,2	121,2	240,8	395,9
celkem	160,4	247,2	124,9	167,6	222,0

3.2 Portfolio

Investiční chování každého jedince se odvíjí od stanoveného cíle a osobního temperamentu (averze k riziku). Vzhledem k tomu, že míra rizika je do značné míry otázkou arbitrážního posouzení (které je zejména s ohledem na zkušenosti s dopady krize na finančních trzích problematické), užíváme jako měřítko rizikovosti hodnoty prisuzované jednotlivým formám aktiv respondenty šetření. Osoby ve zkoumané věkové kategorii se nachází v části životního cyklu, kdy by teoreticky měli těžit z investic do méně rizikových forem aktiv. Oproti západoevropským zemím (nehledě již na typicky odlišnou anglosaskou kulturu investování) jsou občané České republiky relativně konzervativní. Většina respondentů má uloženy své úspory v rámci velice jednodu-

3. Investiční chování a úspory na důchod

chého portfolia charakterizovaného ukládáním peněz na běžném bankovním účtu a využitím státem podporovaných forem spoření. Nízký počet osob investujících do jiných finančních produktů souvisí pravděpodobně rovněž s komplexností a složitostí problematiky správy vlastních financí v kontextu toho, že pro osoby předdůchodového věku jde ve většině případů o možnosti relativně nové.

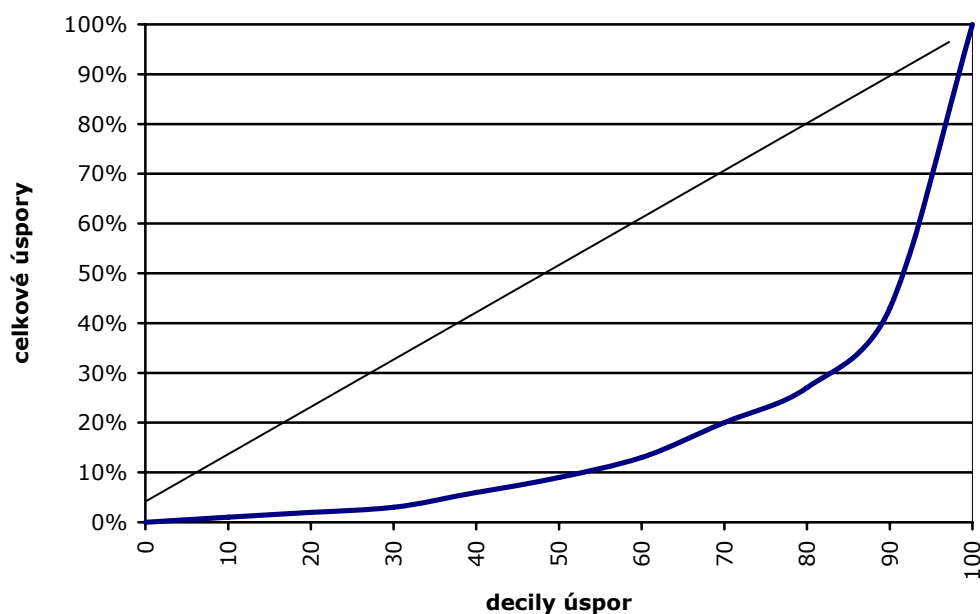
Tabulka č. 31 **Které z následujících investičních možností považujete za nejbezpečnější, které za nejrizikovější a které využíváte?** (v %, možno více odpovědí)

	nejbezpečnější	nejrizikovější	využívá
ukládání peněz na běžný účet	52,2	12,6	71,2
penzijní připojištění	68,4	3,4	62,1
stavební spoření	75,8	2,1	55,1
životní pojištění	51,1	3,9	37,5
ukládání peněz doma	15,8	50,8	23,5
ukládání na vkladní knížku	22,9	16,0	13,6
investice do nemovitosti a pozemků mimo vlastní bydlení	40,6	6,2	10,6
ukládání na termínovaný vklad	15,9	9,0	7,8
nákup předmětů trvalé hodnoty (umělecké předměty, starožitnosti atd.)	24,6	7,9	7,1
akciové investiční fondy	2,1	46,4	2,8
jiné investiční fondy (dluhopisové/obligační, peněžního trhu)	3,1	32,5	2,4
nákup jiných cenných papírů (obligací/dluhopisů, směnek apod.)	4,6	40,9	2,1
investice do akcií	4,2	58,2	2,1
depozitní certifikáty, vkladové listy	3,9	24,3	1,5
jiné	0,6	0,4	0,9

Z genderového hlediska nebyly zaznamenány žádné rozdíly ve využití ani v posouzení rizikovosti jednotlivých forem aktiv. Ačkoli žádný respondent neuvedl, že vůbec nespoří, průměrná výše úspor je pouze 221 tis. Kč. U osob s vyššími příjmy (které koreluje s výší úspor) roste podíl uložení ve formách aktiv považovaných za více rizikové. Složení portfolia jedince koreluje především s celkovou výší naspořených prostředků, přičemž rozložení úspor v cílové populaci je značně nerovnoměrné (graf č. 4).

Graf č. 4 Rozložení úspor v cílové populaci

Jak již bylo zmíněno, naprostá většina občanů České republiky v této věkové skupině má velice konzervativní investiční portfolio. Jde přitom o situaci před světovou finanční krizí. V České republice úspory v akciích či akciových fondech tvořily celkem pouze 2,2 % všech úspor cílové věkové skupiny (počítáno váženým průměrem) (viz tabulka č. 32).

Tabulka č. 32 Procento úspor v akciích či akciových fondech

úspory	% úspor v akciích či akciových fondech
do 50 tis.	0,7%
50-99 tis.	0,4%
100-249 tis.	1,0%
250-499 tis.	1,2%
nad 500 tis.	3,3%
průměr	2,2%

Propad na akciovém trhu spojený se světovou krizí na finančních trzích tedy neměl na výši úspor cílové věkové skupiny v čase našeho výzkumu žádný vliv. Platí, že lidé s velkými úsporami (nad 500 tisíc korun) mají sice v portfoliu oproti ostatním výrazně vyšší podíl akcií, nicméně ani v tomto případě nepředstavují akcie a úspory v akciových fondech významný prvek portfolia (celkem pouze 3 % úspor). Pro tyto osoby by však velké riziko představoval případný propad cen nemovitostí, v nichž mají uloženo 40 % úspor (viz tabulka č. 33). Lidé v cílové věkové skupině s úsporami mezi 50 a 500 tisíci korun mají přibližně 60 % úspor uloženo ve státem podporovaných produktech: stavebním spoření, penzijním připojištění a životním pojištění. Na běžném účtu přitom většina osob v předdůchodovém věku drží rovněž relativně velký podíl úspor. Ukládání peněz na termínovaný vklad využívali v době šetření v relativně

3. Investiční chování a úspory na důchod

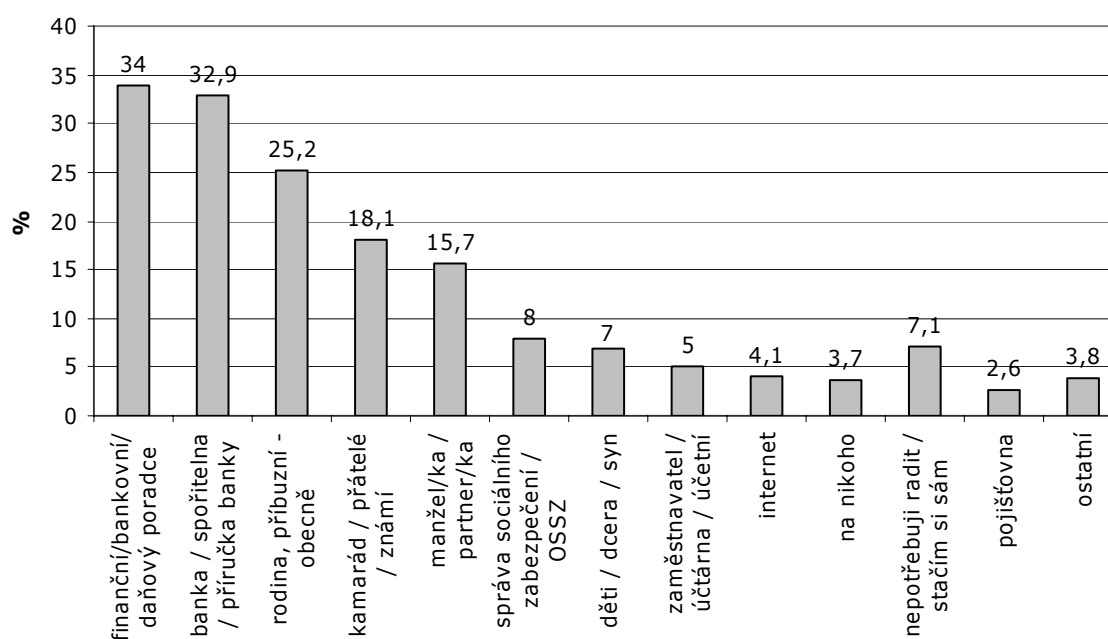
větší míře (přes 5 % jejich úspor) lidé s úsporami nad 250 tisíc korun. Stejně jako ukládání peněz na běžný účet i ukládání peněz doma logicky představuje největší díl portfolia u osob s malými úsporami.

Tabulka č. 33 **Struktura úspor a investic dle celkové výše úspor**

	do 50 tis.	50-99 tis.	100-249 tis.	250-499 tis.	nad 500 tis.
ukládání peněz na běžný účet	45,8%	31,7%	25,7%	21,4%	12,7%
stavební spoření	12,1%	23,4%	29,0%	27,7%	9,7%
penzijní připojištění	15,5%	22,2%	20,2%	17,4%	10,0%
životní pojištění	5,2%	8,5%	11,6%	10,3%	8,6%
ukládání peněz doma	13,2%	3,7%	3,5%	1,7%	1,9%
ukládání na vkladní knížku	5,0%	6,8%	2,6%	3,0%	3,7%
investice do nemovitosti a pozemků mimo vlastní by	0,7%	1,2%	1,9%	7,1%	36,9%
ukládání na termínovaný vklad	0,4%	1,1%	2,1%	5,3%	5,6%
nákup předmětů trvalé hodnoty (umělecké předměty,	0,8%	0,6%	1,1%	3,0%	3,2%
akciové investiční fondy	0,5%	0,3%	0,6%	0,2%	2,0%
investice do akcií	0,2%	0,1%	0,4%	1,0%	1,0%
jiné investiční fondy (dluhopisové, peněžní atd.)	0,1%	0,1%	0,4%	0,4%	1,7%
nákup jiných cenných papírů (obligací/dluhopisů)	0,0%	0,2%	0,1%	0,1%	0,5%
jiné	0,5%	0,1%	0,9%	1,6%	2,3%
celkem	100%	100%	100%	100%	100%

3.3 Zdroje informací ohledně správy a zhodnocení peněz

Graf č. 5 Preferovaný zdroj informací ohledně správy a zhodnocení peněz

Společenské změny v posledních dvaceti letech a rozvoj finančních trhů přinesly překotný rozvoj v oblasti správy financí a možných cest jejich zhodnocování. Pro většinu běžné populace není jednoduché se zorientovat v novém prostředí, a proto nás zajímalo, kterým institucím důvěřují lidé předdůchodového věku a kde čerpají informace pro svá rozhodnutí. Na otázku „Když byste se potřeboval/a s někým poradit jak nakládat se svými penězi, na koho nebo kam byste se obrátil/a nejdříve?“ respondenti ve třetině případů jmenovali finanční, bankovní nebo daňové poradce. Téměř stejný podíl osob by se obrátil na banky a další obdobné instituce. Pojišťovny byly zastoupeny ve dvou a půl procentech jmenovaných zdrojů informací. To, že dominantním zdrojem informací o zhodnocení peněz a jejich správě jsou profesionálové či instituce podnikající na trhu v této oblasti není vzhledem ke komplexnosti a složitosti problematiky překvapující. Svému finančnímu poradci by všechny detaily o své finanční situaci byl ochoten říci větší podíl žen než mužů. Tato skutečnost může být spojena s tím, že v souladu s některými genderovými teoriemi muži deklarují větší ochotu riskovat pro větší investiční výnos (souhlasí 12 % mužů a 6 % žen) a častěji také přímo přiznávají, že jsou „hazarděři“ (5 % mužů a 2 % žen). Ženy jsou naopak častěji ochotné uznat, že příliš mnoho informací o investování pro ně dokáže být matoucí (62 % žen vs. 53 % mužů).

Druhým velkým okruhem, odkud respondenti čerpají informace potřebné pro správu a zhodnocování peněz, jsou známí a rodina. Čtvrtina všech respondentů by se obrátila na příbuzné (konkrétně nejčastěji nejbližší rodinu: životního partnera/ku či děti). Dalším preferovaným zdrojem informací jsou respondenty uvádění přátelé a známí. Skutečnost, že řada lidí ve sledované věkové kategorii spoléhá na informace

3. Investiční chování a úspory na důchod

z těchto zdrojů, může vést k chybným rozhodnutím. Může to rovněž souviset s nedůvěrou k jiným zdrojům informací, případně nedostatkem informací, kde profesionální pomoc vyhledat.

Internet získal jako informační zdroj čtyři procenta preferenčních hlasů. Vzhledem k tomu, že více než polovina respondentů má přístup k internetu, přičemž jedna třetina z nich ho užívá denně a další třetina aspoň jednou týdně, je to do jisté míry číslo překvapující. Může to naznačovat, že lidé z této věkové skupiny nepovažují internet za vhodné místo k vyhledávání informací, jak nakládat s osobními financemi. Odpovědi „na nikoho“ a „nepotřebuji radit, stačím si sám“ byly zastoupeny téměř v 11 % případů. Tito lidé tedy spoléhají při správě a zhodnocování peněz sami na sebe a vlastní studium problematiky. To ovšem klade na jedince značné požadavky nejen s ohledem na schopnost informace nalézt, třídít je a správně jim porozumět, ale předpokládá to v konečné fázi i schopnost se aktivně v této věci rozhodovat.

Zahraniční studie (např. Lusardi, 2007) dokazují, že v tomto ohledu má velice pozitivní vliv účast na finančních seminářích. V rámci jejích výzkumů byl měřen s pozitivním výsledkem mj. rozdíl ve znalostech předmětné problematiky před absolvováním takových seminářů a po něm. Naše šetření nicméně ukázalo, že v České republice se takového semináře během předchozích tří let zúčastnilo pouze 16 % respondentů (viz tabulka č. 34). Ve třetině případů to bylo spojeno se zaměstnáním či podnikáním. Lidé s vyšším vzděláním se účastnili seminářů více, v případě vysokoškolsky vzdělaných respondentů dosahuje účast 30 %.

Tabulka č. 34 **Účast na semináři o financích v posledních 3 letech**

	základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské, VOŠ	celkem
ano, a to z osobních důvodů, zájmů	5,4	6,7	12,2	17	9,8
ano, ale především kvůli svému zaměstnání/podnikání	1,2	4,5	6,9	12,8	6,2
ne, nezúčastnil/a jsem se	93,5	88,8	80,9	70,2	84

Celkem 84 % respondentů se tedy v posledních třech letech žádného semináře, který by se vztahoval ke správě a zhodnocení peněz neúčastnilo. Celých 45 % z nich nemělo o takový kurz prostě zájem. Pro 35 % respondentů, kteří se žádného semináře nezúčastnili, bylo důvodem neúčasti to, že žádný takový kurz není v jejich okolí k dispozici. Takový důvod nevylučuje, že by tato velká skupina o účast zájem měla. Necelých 11 % uvádí, že na seminář neměli čas a 5 % respondentů, kteří se nezúčastnili, se obává přílišné složitosti takového kurzu. Rozhodující překážkou účasti na seminářích o správě a zhodnocení peněz nejsou finanční náročnost či nedůvěra k takovému semináři, ale především nezájem a subjektivní pocit nedostupnosti takového semináře (viz tabulka č. 35).

Tabulka č. 35 **Hlavní důvod neúčasti na semináři**

	%
žádný takový kurz není v mém okolí k dispozici	35,0
neměl/a jsem zájem	45,0
neměl/a jsem čas	10,7
nedůvěřuji tomu, jde jen o reklamu	0,7
bylo by to moc složité	5,3
bylo to příliš nákladné	2,0
jiný důvod	1,4
celkem	100,0

Důležitou otázkou je rovněž náplň takového semináře, stejně jako kvalita a objektivita informací podávaných jeho účastníkům. To často souvisí s cílem pořadatele a jeho kreditem. Necelých čtyřicet procent účastníků semináře uvedlo, že takový seminář byl organizován zástupcem či prodejcem pojišťovny. Banku nebo fond, případně jejich zástupce uvedlo jako organizátora semináře necelých 30 % účastníků. Ve třetině případů šlo o seminář organizovaný zaměstnavatelem a necelou pětinu seminářů, kterých se respondenti účastnili, organizovala některá vzdělávací instituce (viz tabulka č. 36).

Tabulka č. 36 **Pořadatelé vzdělávacích seminářů**

	%
dealer (zástupce, prodejce) pojišťovny	39,2
zaměstnavatel	32,5
banka nebo fond, případně jejich zástupce	27,8
vzdělávací instituce	17,9
celkem	100,0

Převaha seminářů, které jsou organizovány na komerční, bázi nemusí znamenat jen nebezpečí nižší objektivity a převážení marketingového charakteru akce, ale rovněž omezení tématu na specifickou oblast, kterou se organizátor profesionálně zabývá. Pozitivní dopad by mělo mít rozšíření tématu na širší oblast pokrývající tvorbu rozpočtu, akumulaci aktiv, zdanění, strategie snižující zadlužení. To, že mnoho osob je přesvědčeno, že takového semináře nemají možnost se zúčastnit, vypovídá o nedostatečné informační kampani. Taková kampaň by rovněž umožnila lidem spojit si s účastí adekvátní očekávání a mohla by být prevencí před strachem z neznámého.

4. Numerická gramotnost

V kontextu využití finanční gramotnosti v přípravě na stáří můžeme uvažovat o několika kontextuálních souvislostech, které tyto dovednosti ovlivňují. Jednak je to samotné směřování či účel této finanční přípravy-tedy pojetí a role stárnutí v současné společnosti. Jak ukazují nedávné výzkumy (Vidovičová, 2008), jsou se stárnutím a stářím spojeny silné negativní konotace, a to včetně ekonomických souvislostí, což logicky snižuje atraktivitu této životní fáze. Důsledkem tohoto nepřijetí stáří může být i malá ochota se jím zabývat a „plánovat jej“. Finanční příprava přitom stojí a padá na schopnosti a ochotě plánovat. Druhým významným důvodem relativně nízké intenzity finanční přípravy může být výše dokumentovaná percipovaná komplexita finančních systémů i systému sociálního zabezpečení a tomu neodpovídající objem, forma a dostupnost informací. Další ze zajímavých paralel mezi finanční přípravou na život v důchodu a gramotností je závěr, že dospělí s nízkou úrovní gramotnosti si obvykle neuvědomují, že tento problém mají (Literacy, 1995 in Rabušicová, 2002: 124). To potvrzují diskrepance mezi objektivní a subjektivní mírou informovanosti našich respondentů s ohledem na skutečnosti spojené s nárokem na důchod. Naši respondenti si byli vědomi, že život v důchodu je přibližně jedna čtvrtina jejich celkové životní dráhy, přesto jí nevěnují tolik pozornosti, kolik by takovému časovému údaji odpovídalo.

Naše výsledky zároveň potvrzují závěry, které uvedla Rabušicová (2002) v kontextu funkční gramotnosti obecně, tedy že (finanční) gramotnost má silnou souvislost se vzděláním, ale v žádném případě ji nevysvětluje beze zbytku. Nemůžeme tedy říci, že pouze vzdělanější lidé jsou těmi, kdo se na život ve starobním důchodu odpovědně (finančně) připravují. Svoji roli hraje i socioekonomický status, pohlaví a podle Rabušicové (2002) i věk. Ta totiž ve své studii zjistila, že „lidé ve vyšším věku (tj. do 65 let, pozn. aut.) bez ohledu na vzdělání mají v gramotnostním testu horší výsledky než respondenti mladší“, respektive že „starší lidé při stejném vzdělání jako jejich mladší spoluobčané mají horší úroveň gramotnostních dovedností“ (ibid.: 121n). Jelikož je finanční, stejně jako jakákoliv jiná, gramotnost něco, co je závislé na praktikování, je tento výsledek do určité míry překvapující, neboť s pozdější pozicí na životní dráze můžeme předpokládat také větší počet příležitostí pro různý typ finančních rozhodnutí a z nich plynoucích zkušeností.

Vycházeli jsme z logiky, že finanční příprava v nejširším slova smyslu je podmíněna schopností vypočítat základní matematické operace, na jejichž principu oblast financí funguje. Tato schopnost bývá označována jako numerická gramotnost (angl. quantitative literacy, numeracy), která je společně s literární a dokumentovou gramotností považována za základní složku celkové gramotnosti funkční. Numerická gramotnost je definována jako „znalosti a dovednosti potřebné k aplikování matematických operací, a to jak jednotlivě, tak v sekvencích, k práci s číselnými údaji včleněnými do tištěných textů jako je vyplnění objednávky na zboží nebo určení výše úroku z půjčky“ (Rabušicová 2002: 86). Nejedná se tedy o pouhou schopnost „počítat“, ale především o schopnost pracovat s číselnými informacemi, adekvátně je analyzovat a poté správně využít. Podle výsledků mezinárodního srovnání je Česká republika na předních místech mezi vyspělými zeměmi ve všech segmentech sledované gramotnosti a nejlepších výsledků dosahuje právě v gramotnosti numerické, kde dosáhla 110 % průměrného skóre a 97 % nejlepšího výsledku Švédska (Rabušicová 2002: 74). Můžeme se tedy domnívat, že i příprava na život v důchodu může být ovlivněna bazálními matematickými dovednostmi. Abychom tuto hypotézu otestovali, předložili jsme respondentům pět slovních úloh, jejichž zadání bylo inspirováno studií Lusardiové a

Mitchellové (2007).⁴ Podle běžně užívaného rozdělení složitosti zadání úloh pro výzkum numerické gramotnosti by se jednalo o úkoly na třetím z pěti stupňů náročnosti řešení (Rabušicová, 2002: 90). V dotazníku byl uveden explicitní pokyn, že respondenti mohou k výpočtům využívat papír na poznámky. První úloha testovala schopnost vypočítat procentní podíl z celku.⁵ Zadání znělo: „*Pokud existuje desetiprocentní riziko dostat určitou nemoc, kolik lidí z 1 000 ji pravděpodobně dostane?*“ Správnou odpověď „100 nemocných“ uvedlo 87 % respondentů.⁶ Stejný podíl respondentů odpověděl správně i na druhou úlohu se zadáním: „*Jestliže má 5 lidí stejná výherní čísla ve Sportce a na výhru celkem připadá 2 mil. Kč, kolik získá každý z výherců?*“. O něco méně než v předchozím případě -zhruba 84 %- respondentů správně vědělo, že při úrokové míře na spořicí účet 1 % ročně a inflaci 2 % ročně si bude moci koupit po uplynutí jednoho roku méně věcí než na začátku.⁷ Relativně vyšší podíl špatných odpovědí lze v tomto případě připsat použití hned dvou odborných termínů (tj. úroková míra a inflace). I přesto lze v tomto případě hodnotit znalost populace jako uspokojivou. Problém nastal až v případě úlohy poslední: „*Na spořicí účet uložíte 20 000 Kč. Spoření vydělává 10 % za rok. Kolik budete mít celkem po sečtení všech částek na účtu za dva roky?*“ Správnou hodnotu 24 200 Kč uvedlo pouze necelých 25 % respondentů. Další 37 % respondentů opomnělo připočítat výnos z prvního roku spoření a odpovědělo hodnotou 24 000 Kč.⁸ Ale i kdybychom odhlédli od těchto pochybení, zůstává tato úloha s 38 % zcela špatných odpovědí nejsložitější v našem zadání. Jak je možné předpokládat, na numerickou gramotnost má velmi silný vliv vzdělání respondenta. Zatímco u vysokoškoláků se nevyskytl ani jeden případ s nulovým počtem správných odpovědí, u osob se základním vzděláním je takových 6 %. Plné skóre čtyř správných odpovědí zaznamenalo téměř třikrát více respondentů s VŠ než se vzděláním základním. Je ale zajímavé, že v nejčastější úrovni znalosti, tj. tři správné odpovědi, nejsou rozdíly mezi vzdělanostními skupinami tak velké (tabulka č. 37).

⁴ Otázky z této studie jsme pro český kontext mírně upravili. Jejich původní znění bylo: *If the chance of getting a disease is 10 percent, how many people out of 1,000 would be expected to get the disease? If 5 people all have the winning number in the lottery and the prize is 2 million dollars, how much will each of them get? Let's say you have 200 dollars in a savings account. The account earns 10 percent interest per year. How much would you have in the account at the end of the two years?* Přičemž první dvě otázky byly „filtrovací“, tj. na třetí otázku odpovídali pouze ti respondenti, kteří odpověděli správně první anebo druhou otázkou (Lusardi, Mitchell 2007: 6).

⁵ Například v reprezentativním survey Ageismus 2007 na otázku, jak velký podíl starších osob respondenti odhadují v populaci ČR, uvedlo 7 % dotazovaných odpověď 50 a více procent a vyskytovaly se i odpovědi uvádějící sto procent. Vidovičová [2008] uvádí, že spíše než na nedostatek povědomí o demografickém složení populace poukazují tyto vysoce nepřesné odhady na nízkou numerickou gramotnost v populaci, zde konkrétně na neporozumění pojmům „podíl“ a „procenta“.

⁶ Jako špatné byly kódovány i chybějící odpovědi, které u všech čtyř úloh představovaly v průměru něco přes jedno procento.

⁷ Znění otázky: „*Úroková míra na spořicí účet je 1 % ročně a inflace je 2 % ročně. Budete si moci za peníze uložené na účtu po uplynutí jednoho roku koupit méně, stejně nebo více?*“

⁸ V původní americké studii odpovědělo zcela přesně 18 % dotázaných a 43 % provedlo pouze jednoduchý výpočet bez přidání výnosu za první rok spoření.

4. Numerická gramotnost

Tabulka č. 37 **Počet správně zodpovězených slovních úloh (v %)**

	celkem	vzdělanostní skupiny			
		základní	vyučen, střední bez maturity	úplné střední s maturitou	vysokoškolské, VOŠ
0	2,1	6,5	2,0	1,5	0,0
1	6,9	11,9	7,3	4,6	7,2
2	19,7	21,4	23,9	19,3	7,2
3	50,0	45,8	51,3	51,3	46,8
4	21,4	14,3	15,6	23,3	38,7

Naše výsledky jsou podobné těm, ke kterým došly Lusardiová a Mitchellová (2007) na etnicky různorodém vzorku Američanů ve věku 51-56 let v rámci Health and Retirement Study z roku 2004. Jediným rozdílem ve výsledcích naší a této zdrojové studie byla otázka na podíly z výhry z loterie, kterou dokázalo v USA odpovědět podstatně méně respondentů (56 %) než u nás.

Výzkum v zahraničí (Lusardi, 2004, Lusardi, Mitchell, 2007, Mercer 2006) ukázal, že existuje souvislost mezi finančním plánováním na důchod a finanční gramotností. Testování předdůchodové populace prostřednictvím otázek zaměřených na finanční numerickou gramotnost jako jednu ze složek finanční gramotnosti takovou souvislost potvrdilo i v České republice (viz tabulka č. 38). Existuje pozitivní korelace mezi tím, zda se osoba před důchodem finančně připravuje na život v důchodu, a úrovní numerické gramotnosti této osoby. Zvyšování úrovně numerické gramotnosti populace je tedy jednou z cest, jak by bylo pravděpodobně možno ovlivnit připravenost občanů České republiky na život v důchodu.

Tabulka č. 38 **Procento osob, které se již aktivně věnují finančnímu zajištění na důchod, dle numerické gramotnosti**

numerická gramotnost	% osob připravujících se finančně
0 odpovědí správně	16
1 odpověď správně	29
2 odpovědi správně	41
3 odpovědi správně	52
všechny odpovědi správně	61
celkem	50

Příprava a finanční plánování důchodu tedy předpokládá, že osoba má nejen základní úroveň numerické gramotnosti, ale i jistou úroveň příjmů. Záleží i na postoji k finančnímu plánování důchodu.

Tabulka č. 39 **Průměrná výše úspor dle výše příjmu a numerické gramotnosti**

měsíční čistý osobní příjem	0 odpovědí správně	1 odpověď správně	2 odpovědi správně	3 odpovědi správně	všechny odpovědi správně	celkem
do 12 000	25	79	186	117	182	139
12 001 - 18 000	108	93	350	192	247	219
18 001 a více	-	338	306	373	516	394
celkem	61	133	264	196	286	221

Ve studii „Savings and the Effectiveness of Financial Education“ (Lusardi, 2004) byla rovněž popsána úzká souvislost finanční gramotnosti a výše úspor a složení portfolia jedince. Podařilo se zde prokázat výrazný efekt vzdělávacích seminářů v tomto ohledu, a to zejména u osob s velice nízkou úrovní finanční gramotnosti. Šetření cílové populace v České republice potvrdilo souvislost mezi numerickou gramotností jedince a tím, zda se v předdůchodovém věku aktivně věnuje svému finančnímu zajištění na důchod (viz výše). Ukazuje se ovšem, že trend „čím vyšší numerická gramotnost, tím vyšší úspory“ není konzistentní (tabulka č. 39). Pro výši úspor je vedle typologie jedince podle výše uvedené segmentace rozhodující zejména příjem.

Autorky zdrojové studie mj. dokázaly propojení mezi matematickými schopnostmi a pravděpodobností, že daná osoba bude mít tendenci se připravovat i tehdy, pokud kontrolovaly celou řadu možných intervenujících charakteristik včetně vzdělání. V českých datech se projevil stejný trend. Čím více slovních úloh dokázal respondent spočítat, tím častěji se na důchod připravuje. To platí bez ohledu na vzdělání či na výši příjmu. Hypotézu, že „na stáří se připravuje ten, kdo si to umí (doslova) spočítat“ tak lze i v případě České republiky potvrdit.

5. Informovanost o fungování důchodového systému

Reformy důchodového systému směřující k zajištění udržitelnosti systému předpokládají, že změny nastavení systému přinesou změnu v chování cílové skupiny osob. Některé z nich přitom počítají s přenesením části odpovědnosti za hmotné zabezpečení na stáří ze státu na jedince. Jedná se zejména o schémata umožňující důchodové spoření ať už v dobrovolných či uvažovaných povinných schématech. Tak jako v dalších zemích Evropy i v České republice existují plány předpokládající, že v budoucnu budou státní důchody nižší a lidé se budou muset na stáří připravit individuálně. Na tom, že podmínkou úspěchu důchodové reformy je kvalitní informovanost veřejnosti o změnách v důchodovém systému, panuje obecná shoda. Nejčastěji bývá takový požadavek akcentován v souvislosti s reformami, které spočívají v úplné nebo částečné privatizaci systému důchodového zabezpečení. V tom kontextu totiž existuje nebezpečí, že neinformovaný nebo špatně informovaný občan udělá zcela zjevně chybné rozhodnutí při převodu důchodových práv z průběžně financovaného schématu do fondového, či se nedokáže dostatečně zorientovat v nabídce soutěžících penzijních fondů. S ohledem na účast v jiných než povinných schématech důchodového pojištění je navíc třeba informované volby k rozhodnutí o rozložení volných aktiv mezi produkty státem podporovaných schémat a dalšími možnými formami spoření.

Ovšem i v případě parametrických změn systému důchodového pojištění je pro zajištění požadovaného efektu zajištění informovanosti veřejnosti rovněž velice důležité. Na základě dostupných informací se totiž pojištěnec rozhoduje o časování odchodu do důchodu, o další účasti na trhu práce a stanovení preferencí spotřeby a úspor. Jedním z předpokladů efektivního dopadu řady opatření přijímaných s cílem zajistit dlouhodobou udržitelnost důchodového systému je efekt v podobě změny chování účastníků schématu. Pokud se však občané o probíhající změnách dozvědí pozdě nebo se k informaci nedostanou vůbec, nemohou jim přizpůsobit své chování.

V roce 2004 bylo podniknuto v členských zemích EU šetření s cílem zjistit, jak nositelé pojištění informují účastníky důchodových schémat o jejich důchodových právech. Ze shrnutí poznatků získaných na základě komparace zahraničních důchodových systémů vyplývá, že:

- a) informace byly dříve podávány pouze na vyžádání;
- b) jejich poskytnutí bylo víceméně na dobré vůli instituce;
- c) současný trend naopak směřuje k vynutitelnosti; tento trend má za cíl otevřenost orgánů státní správy;
- d) Směrnice ES 2003/41 vztahující se k aktivitám a dohledu nad institucemi zaměstnaneckých důchodových schémat zavádí požadavek na určité informační minimum poskytované účastníkům schémat;
- e) obecné informace jsou zaměřeny na účastníky schématu a v některých případech rovněž na zaměstnavatele. Takové informace jsou poskytovány většinou formou letáků, brožur a internetových stránek.

Informovanost obyvatel o důchodech ze státního základního pilíře⁹ však není jen prostředkem k dosažení cílů státní důchodové politiky, je hodnotou sama o sobě. Zajištění přístupu k informacím by mělo být právem účastníka schématu jakožto klienta státní správy. V České republice je systém důchodového pojištění organizován na základě pojistného principu, ačkoli tento princip je oslaben celou řadou redistributivních opatření. Osoba odcházející do starobního důchodu je oprávněnou osobou uplatňující ve správním řízení svůj nárok získaný splněním zákonem stanovených povinností - dlouholetým placením pojistného do systému. Moderní trend orientace orgánů státní správy na klientský přístup k uživateli vyžaduje vedle dostupnosti informací o současné a budoucí podobě systému především servis poskytující informace o individuálním důchodovém nároku pojištěnce.

Jako příklad řešení problematiky v zahraničí uvádíme přehled o informačním servisu ve třech členských státech EU. Mezi státy vycházejícími původně z Bismarckovského typu sociálního zabezpečení jsme jako příklad dobré praxe v informování pojištěnců zvolili Německo, kde došlo v posledním desetiletí ke změnám spojeným s větším důrazem na individuální odpovědnost jedince za hmotné zabezpečení ve stáří. Optikou problematiky poskytování informací účastníkům se důchodové zabezpečení v severském typu sociálního státu prakticky neodlišuje od důchodového zabezpečení ve státech Beveridgeovského typu sociálního státu. Jde typicky o státem garantovanou rovnou příjmově nevztáženou dávku ze státem spravovaného základního pilíře důchodového pojištění a různě organizované vrstvy soukromých schémat ve druhém a třetím pilíři. S ohledem na tuto skutečnost a rovněž s přihlédnutím na pokrokový charakter informačního servisu pojištěnci jsme zvolili jako příklad schéma NDC provozované ve Švédsku. Tento příklad je inspirativní rovněž proto, že se na rozdíl od základních schémat dalších severských zemí jedná o schéma s příjmově vztáženou důchodovou dávkou. Z tranzitivních zemí byl zvolen příklad Slovenské republiky, která podnikla z bývalých států důchodovou reformu dosud jako poslední a je nám nejbližší.

Německo

Německý systém důchodového zabezpečení je po tzv. Riesterově reformě uskutečněné v roce 2001 třípilířový. První pilíř představuje zákonné důchodové pojištění a dvě speciální schémata pro státní zaměstnance a zemědělce. Druhý pilíř tvoří zaměstnanecká schémata a třetí je koncipován jako starobní zabezpečení na soukromé bázi.

První pilíř důchodového systému v Německu je založen na sociálním pojištění průběžně financovaném příspěvky účastníků a daněmi. Systém sociálního pojištění

---

⁹ V této publikaci je použita následující definice pilířů důchodového systému:

1. pilíř: Základní veřejné důchodové schéma, obvykle s povinnou účastí. Schémata jsou obvykle průběžně financovaná, se státní garancí, spravovaná veřejnou institucí. Na úrovni Evropského společenství jsou tato schémata koordinována nařízením 1408/71.

2. pilíř: Schémata druhého pilíře jsou obecně spjata se zaměstnáním nebo výkonem profese („zaměstnanecké důchodové systémy“ nebo „odvětvová důchodová schémata“). Účast v těchto schématech je omezena na osoby pracující v určitých sektorech, odvětvích, profesích nebo podnicích a vzniká na základě dohody mezi sociálními partnery nebo s odvoláním na standardy např. v určitém odvětví. Velmi často jsou tato schémata fondově financovaná: zaměstnavatel a zaměstnanec platí příspěvky, které jsou investovány a následně využity k financování důchodových dávek.

3. pilíř: Schémata, která mohou být použita jako doplněk k prvnímu nebo druhému pilíři nebo k oběma pilířům. Účast v systému je zajišťována na individuální úrovni uzavřením smlouvy přímo s poskytovatelem produktu, obvykle s životní pojišťovnou nebo se subjektem kolektivního investování. Příspěvky jednotlivců jsou akumulovány a investovány a výsledný fond je následně použit k zajištění důchodových dávek jednotlivce.

v Německu je povinný pro všechny zaměstnance a pro určité skupiny OSVČ. Minimální doba pojištění, po které vznikne nárok na dávku ze systému, je stanovena na 5 let. Statutární věková hranice pro odchod do důchodu je v Německu stanovena na 65 let, s možností odchodu do předčasného důchodu od 63 let. Předčasné důchody jsou kráceny. Dávka důchodu je závislá na objemu příjmů, ze kterých bylo placeno pojistné, a na době pojištění. Pojistné je stanoveno jako procentní podíl z příjmů a je placeno napůl zaměstnavatelem a zaměstnancem.

Druhý pilíř je tvořen dodatečným pojištěním financovaným zaměstnavatelem. U podnikového zabezpečení ve stáří se jedná o dobrovolný systém. O formě podnikového zabezpečení rozhoduje zaměstnavatel. V každém odvětví existuje smluvně tarifní dohoda, která stanoví závazná zajištění z podnikového zabezpečení nebo finanční nároky z podnikového zabezpečení. Soukromé systémy podnikového zabezpečení jsou kapitálově kryty a vypláceny dle pravidla individuálního pokrytí. Zaměstnanec se vzdává části předem dohodnutého příjmu pro účely budoucího zabezpečení ve stáří. Nejvyšší příspěvek může být ve výši 4 % vyměřovacího základu v povinném zabezpečení.

Třetí pilíř představují různé formy zabezpečení ve stáří financované samostatně občany. Od reformy v roce 2001 existuje v Německu forma dodatečných soukromě kapitálově krytých zabezpečení ve stáří podporovaná státem. Podporována jsou soukromá penzijní připojištění, bankovní spořitelny plány nebo investice do investičních fondů. Všechny dodatečné formy zabezpečení musí splňovat státem stanovené a kontrolované podmínky. Do okruhu třetího pilíře jsou též řazeny další certifikované finanční produkty, zejména se jedná o pojišťovny nabízející životní pojištění, banky a další finanční domy (spořitelny, zprostředkovatelé finančních služeb ...).

V rámci reformy v roce 2001 byla provedena i řada opatření směřujících k zajištění informovanosti občanů. V zákoně byla zakotvena povinnost nositelů pojištění působících ve všech třech pilířích systému důchodového pojištění každoročně informovat klienty o získaných důchodových právech. Pokud se týká státního prvního pilíře, je cílem, aby měl každý možnost včas získat přibližný přehled o potenciálních příjmech z tohoto základního schématu a tak mohl s předstihem případný nedostatek financí řešit. Deutsche Rentenversicherung každoročně posílá každému účastníkovi základního schématu se získanou dobou pojištění delší než pět let informační dopis. Tento dopis obsahuje informaci o dosud nabytých důchodových právech a předběžný odhad budoucí důchodové dávky založený na relativně jednoduchém modelovém výpočtu. Poskytnuté informace umožňují účastníkovi systému, aby si udělal rovněž představu o možném dopadu inflace na jeho budoucí důchodové nároky.

Jak bylo řečeno výše, každoroční informaci o získaných důchodových právech jsou povinni ze zákona poskytovat i nositelé pojištění působící ve fondových schématech bez ohledu na to, zda se jedná o individuální soukromá či zaměstnanecká schémata. Tento požadavek je rovněž vtělen do pojistné smlouvy. Informační dopis je koncipován velice podobně jako informace z prvního průběžně financovaného pilíře. Obsahuje i předběžný odhad budoucí dávky za předpokladu odchodu do důchodu v 65 letech získaný přepočítáním prostředků akumulovaných na individuálním účtu na anuitu. Dopis rovněž neopomíná upozornit adresáta na možný dopad inflace na výši dávky. V roce 2006 byl navíc představen integrovaný systém, který umožňuje občanům, aby si udělali přibližný obraz o důchodových právech získaných v rámci všech tří pilířů důchodového systému a budoucích příjmech z něj. Na základní krok zavedení zákonné informační povinnosti o důchodových právech navíc navázala od roku 2001 řada opatření, která jsou odpovědí na značný zájem veřejnosti. Jedná se o populární kurzy o finančním zajištění na stáří v rámci projektu „Altersvorsorge macht

Schule" představené v roce 2007. Tento projekt je sponzorován a podporován penzijními fondy, sociálními partnery, organizacemi spotřebitelů a organizacemi zaměřenými na vzdělávání dospělých. Za rok 2007 bylo s velice pozitivním ohlasem účastníků podniknuto v celé zemi více než 500 těchto kurzů. Problematika důchodů je v Německu dotčena již v rámci povinné školní docházky. Není však vyučována jako jeden integrovaný předmět, ale je součástí osnov napříč celou řadou předmětů.

Švédsko

Původní důchodový systém Švédska byl typickým příkladem skandinávského modelu důchodového zabezpečení. Tento plně průběžně financovaný systém představoval kombinaci schématu poskytujícího základní rovnou dávku a schématu, které zajišťovalo vazbu dávky na předchozí výdělky. Reforma provedená v roce 1999 přinesla zásadní transformaci. Systém důchodového pojištění se nyní skládá ze dvou příspěvkově definovaných schémat: průběžně financované NDC schéma, do kterého odvádí pojištěnec 16 % výdělku a fondově financované schéma „Premiepension“, do kterého pojištěnec spoří 2,5 % z výdělku. Systém rovněž garantuje minimální důchod, tato garance je financována z daní. Nový systém důchodového pojištění se plně týká osob narozených po roce 1953, osobám narozeným před tímto datem je důchodová dávka stanovena na základě transformačních pravidel kombinujících principy starého a nového systému.

S cílem poskytnout klientovi kvalitní informaci o získaných důchodových právech byl vytvořen program nazývaný „Oranžová obálka“. Tato obálka zasílaná každému účastníkovi schématu jednou ročně obsahuje informaci o příspěvcích odvedených během posledního roku do základního povinného systému - tedy jak do průběžně financovaného, tak do fondového schématu. Obsahuje rovněž vyúčtování pojistného obsahující informaci o tom, jaký byl stav účtu na začátku kalendářního roku, jaká suma přibyla na důchodový účet, jaký přírůstek vykázal účet pozůstalostního důchodu, vyúčtování administrativních nákladů a celkový vývoj hodnoty důchodových práv za kalendářní rok. Vývoj hodnoty získaných důchodových práv v průběžně financovaném schématu je ovlivněn indexováním podle vývoje mezd, ve fondovém schématu se odvíjí od výkonnosti penzijních fondů v portfoliu účastníka. Z informace týkající se fondového schématu lze tedy vyčíst jak originálně odvedenou částku, tak současnou hodnotu aktiv. Vedle těchto informací obsahuje „oranžová obálka“ předběžný odhad budoucí důchodové dávky. Do dosažení věkové hranice 60 let (tj. rok před nejnižším možným věkem odchodu do důchodu) každoročně pojištěnci takto obdrží předběžný odhad výše důchodové dávky v případě, že odejdou do důchodu v 61, 65 a 70 letech. I když odhad není přesný, dává účastníkům schématu názornou představu o dopadu načasování odchodu do důchodu. Po dosažení věku 60 let již dává informační dopis účastníkovi velice podrobnou informaci o výši budoucí dávky v případě odchodu do důchodu v následujícím roce.

Z dnešního pohledu se může zdát, že by informační dopis mohl být rozesílán s nižšími náklady elektronickou poštou. V době reformy, kdy byla „Oranžová obálka“ zavedena, však nebyl internet tak rozvinut a dnes je tento institut již velice zakotven v povědomí občanů. „Oranžová obálka“ se stala jakousi obchodní značkou důchodového systému a v průběhu měsíců února a března, kdy jsou obálky rozesílány, je problematice důchodů věnována zvýšená pozornost i v médiích.

Ve Švédsku je každoročně provedeno šetření s cílem zjistit, co si lidé myslí o informacích poskytovaných prostřednictvím „oranžové obálky“ a jestli v ní poskytované informace opravdu čtou. Podle jejich výsledků tak činí přibližně polovina občanů a

obálka jako institut požívá značné důvěry. Subjektivní pocit informovanosti občanů o důchodovém systému nicméně ukazuje, že více než polovina občanů hodnotí vlastní informace o důchodech jako dosti špatné a od provedení reformy se tento ukazatel vyvíjí negativně. Jde však o subjektivní pocit občanů a tento vývoj v čase nemusí nutně souviset s objektivní mírou informovanosti, ale s počátečním nadšením a nerealistickým očekáváním spojovaným se zavedením „oranžové obálky“.

Více než desetiletý provoz popsaného informačního servisu přinesl celou řadu zkušeností. Testy ukázaly, že čím více textu je v informačním dopisu, tím spíše ho lidé nebudou číst, mají zájem o konkrétní čísla. V posledních letech byl proto text dopisu zkrácen prakticky na polovinu, ovšem při zachování informační hodnoty dopisu. Cílem přitom bylo dosažení srozumitelnosti číselných informací na první pohled a bez hlubšího studia textu. Další zkušeností je, že mladým lidem zbývá do důchodu tak dlouhá doba, že o informace tohoto typu většinou nemají zájem. Vzhledem k tomu, že účastníci povinného fondového schématu mají možnost si vybrat mezi několika sty fondy, takové rozhodnutí předpokládá jistou míru finanční gramotnosti, kterou zdaleka ne všichni mají. Negativní dopad má na občany roztržitost důchodového systému, která vede k tomu, že občané jsou každoročně adresáty vedle „oranžové obálky“ i dalších informačních dopisů nositelů pojištění v druhém a třetím pilíři. To způsobuje nepřehlednost. S cílem překonat tento problém byla uvedena do provozu internetová aplikace www.minpesion.se, která umožňuje registrovaným osobám spojit informace z veřejných i zaměstnaneckých schémat důchodového pojištění a tak získat komplexnější představu o získaných důchodových právech. Každoročně publikovaná „Oranžová zpráva“ přinášející podrobnou informaci o důchodovém systému a jeho vývoji je v kontextu informovanosti veřejnosti rovněž důležitá i když není prvoplánově určena nejširší veřejnosti. Poskytuje však kvalitní informační zázemí médiím, které novinky zprostředkují občanům. V současnosti jsou dále připravovány projekty, které by se zapojením všech zainteresovaných stran (nositelů pojištění v různých schématech i penzijních fondů a zaměstnavatelů) měly za cíl zvýšit míru finanční gramotnosti občanů.

Slovenská republika

Současný důchodový systém funguje na Slovensku od 1. ledna 2005. První povinný pilíř je dvousložkový, vedle dávkově definovaného průběžně financovaného schématu (jehož podoba byla reformou zásadně změněna) bylo zavedeno také příspěvkově definované schéma starobního důchodového spoření. Schéma doplňkového důchodového pojištění, které na Slovensku existovalo od roku 1996, bylo transformováno na doplňkové důchodové spoření, ve kterém je umožněna účast nejen zaměstnancům, ale každé fyzické osobě starší 18 let. Placení příspěvků zaměstnavatele do doplňkového důchodového spoření lze dohodnout v kolektivní smlouvě, doplňkové důchodové společnosti odvádí zaměstnavatel příspěvky na základě zaměstnavatelské smlouvy. Zaměstnavatelé jsou povinni přispívat na doplňkové důchodové spoření zaměstnancům, kteří vykonávají práce zařazené na základě rozhodnutí příslušného orgánu na ochranu zdraví do kategorie 3 nebo 4. Schéma doplňkového důchodového spoření má tedy některé prvky zaměstnaneckého schématu. Od 1.1.2005 jsou součástí daňově zvýhodněného třetího pilíře důchodového pojištění nejen doplňkové důchodové spoření, ale i životní pojištění a účelové spoření (bankovní vklady nebo investování finančních prostředků prostřednictvím společnosti poskytující investiční služby nebo služby v oblasti kolektivního investování).

Pokud jde o první státem spravovaný průběžně financovaný pilíř, každý pojištěnec dostává automaticky po dosažení věkové hranice 50 let každoročně od

nositele pojištění informační dopis rekapitulující záznamy o odvedeném pojistném za celou dobu pojištění a předběžný odhad výše dávky, kterou může z tohoto pilíře očekávat po odchodu do důchodu. Od důchodových společností působících v druhém fondovém pilíři povinného důchodového pojištění každoročně zdarma dostává pojištěnec také celou řadu informací týkající se výše aktiv akumulovaných na jeho individuálním účtu, výše poplatků atd. Odhad výše budoucí dávky však takto poskytován není.

Česká republika

Česká správa sociálního zabezpečení informuje účastníky důchodového pojištění o jejich důchodových právech v zásadě na vyžádání a praxe není určena zákonem, ale vnitřními předpisy ČSSZ. Řada kroků podniknutých s cílem následovat trend otevřenosti orgánů státní správy byla již v posledních několika letech podniknuta, ale technologické a finanční limity dosud brání zavedení potřebných změn. Obecné informace jsou poskytovány většinou formou letáků, brožur a internetových stránek. Dále byly rozšířeny služby informačního „call centra“ poskytujícího informace pojištěncům interaktivní formou. Jako nejnovější nástroj informování pojištěnce byl vyvinut informativní list důchodového pojištění, který na vyžádání pojištěnci nositel pojištění zasílá. Tento informační dopis následující obdobné vzory známé z vyspělých západoevropských zemí poskytuje souhrn získaných důchodových práv. ČSSZ tak poskytuje klientům podkladové informace k modelovému výpočtu budoucí důchodové dávky avšak odkazuje je na jejich vlastní výpočet. K němu lze použít k tomu účelu vydaného formuláře či případně kalkulátoru na stránkách MPSV.

5.1 Testování míry informovanosti o důchodech

Ačkoli v poslední dekádě dochází ke **zkoumání informovanosti obyvatel o skutečnostech souvisejících s důchodovým nárokem** v řadě zemí, většina výzkumů se omezuje pouze na zkoumání **subjektivního pocitu** informovanosti občanů. Souvisí to s tím, že ve většině schémat je k posouzení správnosti odpovědi respondenta třeba kombinovat řadu informací, ke kterým výzkumník nemá přístup. Výzkumů, které by objektivně měřily, do jaké míry mají pojištěnci správné informace o nabytých důchodových právech, není mnoho. Jednou cestou, jak se s problémem vypořádat a získat informace o **objektivní informovanosti občanů**, je **kombinace dat získaných šetřením se záznamy pojištěnce v databázi nositele pojištění**. Přístup do takových databází však bývá předmětem zákonné ochrany osobních údajů a informace získané o znalostech prostřednictvím šetření není možno provázat s odpovídajícími záznamy pojištěnců.

Další cestou umožňující hodnocení objektivních znalostí je **identifikace a zjištění informací umožňujících stanovit odpověď na některé otázky spojené s individuálními důchodovými právy respondenta**. S jejich použitím pak lze testovat odpovědi na otázky týkající se důchodových práv jedince. Tuto metodu lze realizovat, pokud pro stanovení důchodových práv není třeba příliš složitých a komplexních informací. Je možno do určité míry i odhlédnout od některých drobných nuancí, jež jsou součástí stanovení důchodových práv, zákonného věku pro odchod do důchodu a výše dávky. Zjednodušení nicméně nesmí umožňovat výrazné nepřesnosti. Pokud bychom například vycházeli při stanovení výše důchodové dávky z informace, kterou respondent sdělí jako výši příjmu, zcela bychom míjeli dynamickou povahu záznamů používaných k výpočtu dávky a odhadovali dávku na základě neúplné

informace. Pro výpočet důchodu v České republice jsou totiž rozhodné všechny příjmy pojištěnce od roku 1986.

Třetím možným přístupem je směřovat **otázky na obecná pravidla upravující individuální nárok pojištěnce na důchod**. Příkladem takového dobře propracovaného přístupu je šetření podniknuté ve Velké Británii, jehož výsledky publikoval Chan a Stevens v roce 2003. Výsledky výzkumu ukázaly, že úroveň objektivní znalosti o individuálním důchodovém nároku pozitivně koreluje se subjektivně hodnoceným pocitem informovanosti. Nicméně se liší. S obdobnými výsledky v České republice provedlo Faktum INVENIO v roce 2006 šetření, které s cílem objektivně testovat vedle subjektivního pocitu informovanosti i skutečné znalosti pojištěnců zkoumalo obecné povědomí o základních podmínkách vzniku nároku na důchod (povinné době pojištění a statutárním důchodovém věku).

Tato studie přináší **měření jak subjektivní, tak objektivní míry informovanosti osob v předdůchodovém věku**. Otázky směřující ke zjištění subjektivního pocitu informovanosti, které jsme pokládali, se týkaly nároku na starobní důchod, výše důchodu, pravidel upravujících možnost přivýdělku k důchodu a dalších možností finančního zajištění na stáří. Otázky, které nám umožnily stanovit objektivní míru informovanosti osob před odchodem do důchodu vycházely z druhých výše jmenovaných konceptů. S cílem zmapovat znalost co nejširší oblasti problematiky jsme se zaměřili na otázky týkající se okamžiku vzniku nároku na důchod, odhad výše průměrného důchodu v České republice a pravidel možnosti přivýdělku k důchodu. Pokládali jsme tedy otázky, od kdy bude mít respondent přesně nárok na odchod do starobního důchodu, kolik let předtím má podle zákona nárok na odchod do předčasného důchodu, jaká je minimální doba pojištění potřebná k získání nároku na starobní důchod a zda se do této doby pojištění započítává doba nemoci a doba nezaměstnanosti. Další dvě otázky směřovaly ke zjištění, zda pojištěnec zná pravidla pro souběh výdělečné činnosti s pobíráním důchodové dávky v období spadajícího do pobírání předčasného důchodu a v období po dosažení statutární hranice pro odchod do důchodu (viz dotazník v příloze).

5.2 Subjektivní znalosti

Subjektivní míra informovanosti ilustruje, jak dobře se lidé v předdůchodovém věku cítí informováni o konkrétních skutečnostech souvisejících s důchodovým nárokem. Pocit jedince, zda je dobře informován, je důležitý, protože ukazuje na to, v jakých oblastech lidé informace subjektivně postrádají, a bylo by tedy třeba informační servis v tom směru zlepšit. Budoucí důchodci v České republice hodnotí svou informovanost průměrně pěti body. S vyšším vzděláním a přibližujícím se důchodem jejich informovanost roste (viz tabulka č. 40). Z osob se základním vzděláním roste subjektivní pocit až do okamžiku dosažení nároku na předčasný důchod tři roky před dosažením věkové hranice pro odchod do důchodu. To souvisí s vyšší preferencí předčasných důchodů u těchto osob. Informovanost osob, které plánují odejít do předčasného důchodu se zvyšuje dříve. Vzhledem k tomu, že respondenti pobírající předčasný důchod nebyli dotazováni, v období 1-2 roky před dosažením statutárního důchodového věku pocit dostatku informací v této vzdělanostní skupině zase klesá. Zcela opačně je tomu u vysokoškoláků.

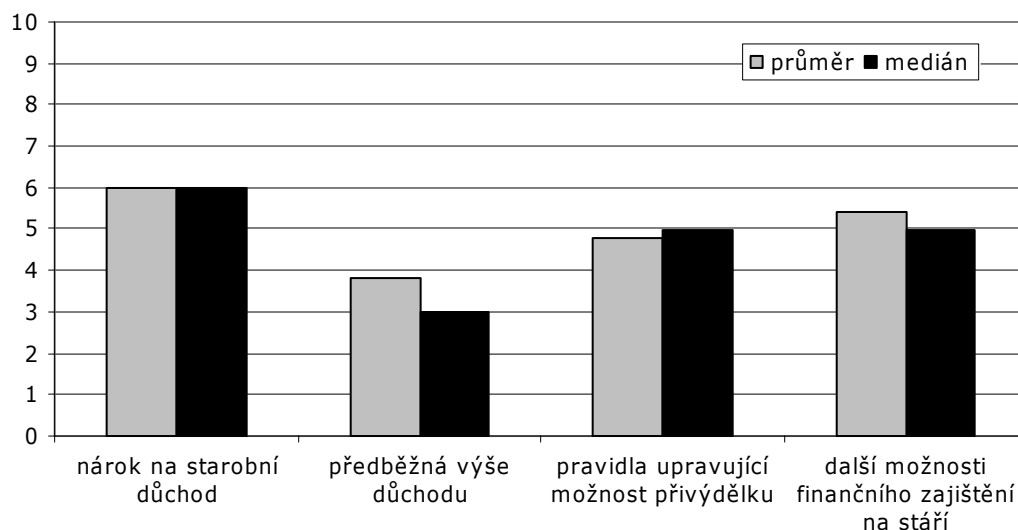

Tabulka č. 40 **Subjektivní hodnocení úrovně informovanosti o důchodovém systému dle doby zbývající do důchodu a dle vzdělání;** průměrné hodnoty na škále 1-10 (1 nemá žádné informace, 10 má všechny potřebné informace)

doba zbývající do důchodu	základní	vyučen, střední bez maturity	úplně střední s maturitou	vysokoškolské, VOŠ
1-2 roky	4,64	5,74	6,50	7,95
3-4 roky	5,60	4,90	6,00	5,93
5-6 let	4,46	5,03	5,47	6,28
7-8 let	4,76	4,51	5,07	6,61
9-10 let	3,80	4,49	4,51	5,35
11 a více let	3,35	3,92	4,69	5,42
celkem	4,31	4,62	5,20	6,03

Ve světle výše uvedených informací (viz předchozí kapitola) není překvapivé, že lidé v předdůchodovém věku hodnotí svou informovanost o výši důchodu, na který budou mít nárok výrazně hůře než ostatní oblasti. Téměř třetina obyvatel České republiky předdůchodového věku má pocit, že nemá vůbec žádné informace o výši důchodu, na který bude mít nárok. Z desetibodové škály hodnotili lidé svou informovanost o výši budoucího důchodu průměrně počtem 3,8 bodů. Celá polovina jich přitom uvedla hodnotu 3 nebo nižší. Informovanost o tom za jakých podmínek a kdy jim vznikne nárok na odchod do důchodu naopak hodnotí průměrně šesti body z možných deseti (viz graf č. 6).

Graf č. 6 **Subjektivní míra informovanosti o skutečnostech souvisejících s důchodovým nárokem**

Pokud ve světle těchto poznatků hodnotíme informační servis poskytovaný o individuálních nabytých důchodových právech Českou správou sociálního zabezpečení, dospíváme k závěru, že jeho úroveň je dosud na nedostatečné úrovni. K tomuto závěru dospějeme i při srovnání s praxí v některých členských státech EU (viz výše). V posledních několika letech byly učiněny kroky správným směrem, ale existuje

5. Informovanost o fungování důchodového systému

prostor pro další zlepšení. Služby poskytované informační kanceláří ČSSZ, stejně jako vytvoření call-centra, jsou jednoznačným pozitivem a reprezentují značný posun. Tyto služby jsou však vhodné spíše k podávání informací o obecně platných pravidlech, nikoli individuálních právech konkrétních osob. V tomto ohledu by měl sehrát roli klíčového nástroje informační dopis. Informativní osobní list důchodového pojištění na cestě k zajištění informovanosti pojištěnců o individuálních důchodových právech jde pouze na půl cesty. Jeho zavedení navíc nedoprovázela dostatečná publicita v médiích. Téměř dva roky po jeho zavedení uvádí dvě třetiny občanů v předdůchodovém věku, že o něm nikdy neslyšely (viz tabulka č. 41). V případě dobře provedené informační kampaně by právě v době těsně po vytvoření nového nástroje mělo být povědomí v cílovém segmentu klientů velké (viz zkušenosti Švédska).

Tabulka č. 41 **Znalost tzv. „informativního osobního listu důchodového pojištění“**

	%
ne, neslyšel/a	65,8
ano, ale nikdy jsem ho neviděl/a	22,6
ano, viděl(a) jsem ho u známých či u někoho v rodině	6,7
ano, nechal(a) jsem si ho již zaslat	5,0
celkem	100,0

Čtvrtina respondentů informační dopis znala, avšak nenechala si jej zaslat. Osob, které si ho skutečně již zaslat nechaly bylo 5 %, což je relativně velký podíl s ohledem na fakt, že jej dohromady znala jen jedna třetina respondentů. Lze tedy říci, že prvním problémem je skutečně neinformovanost o tomto novém informačním zdroji. Subjektivní pocit informovanosti je vyšší u osob, které si informační dopis nechaly zaslat, nebo jej viděly u známých či u někoho v rodině (viz tabulka č. 42). Lze říci, že to je velice kladný signál. Nicméně je třeba podotknout, že osoby, které si přímo nechaly informativní list důchodového pojištění zaslat, hodnotí svou informovanost průměrně pouze 6.5 body z možných deseti. Jako naprosto zásadní problém lze především hodnotit problém pocitu nedostatku informací ohledně informovanosti o výši budoucí dávky (tabulka č. 40), s nímž celkový subjektivní pocit informovanosti koreluje.

Tabulka č. 42 **Míra subjektivní informovanosti o důchodovém systému dle znalosti informativního listu důchodového pojištění**

znalost informativního osobního důchodového pojištění	subjektivní informovanost
ne, neslyšel/a	4,56
ano, ale nikdy jsem ho neviděl/a	5,50
ano, viděl(a) jsem ho u známých či u někoho v rodině	6,30
ano, nechal(a) jsem si ho již zaslat	6,47
celkem	4,98

Více než polovina respondentů by preferovala, aby byl informativní osobní list důchodového pojištění zasílán budoucím důchodcům automaticky v určitém předstihu (viz tabulka č. 43). Přáli by si v průměru, aby to bylo dva roky před dosažením statutární věkové hranice pro odchod do důchodu. (Medián byl na úrovni pod tři roky)

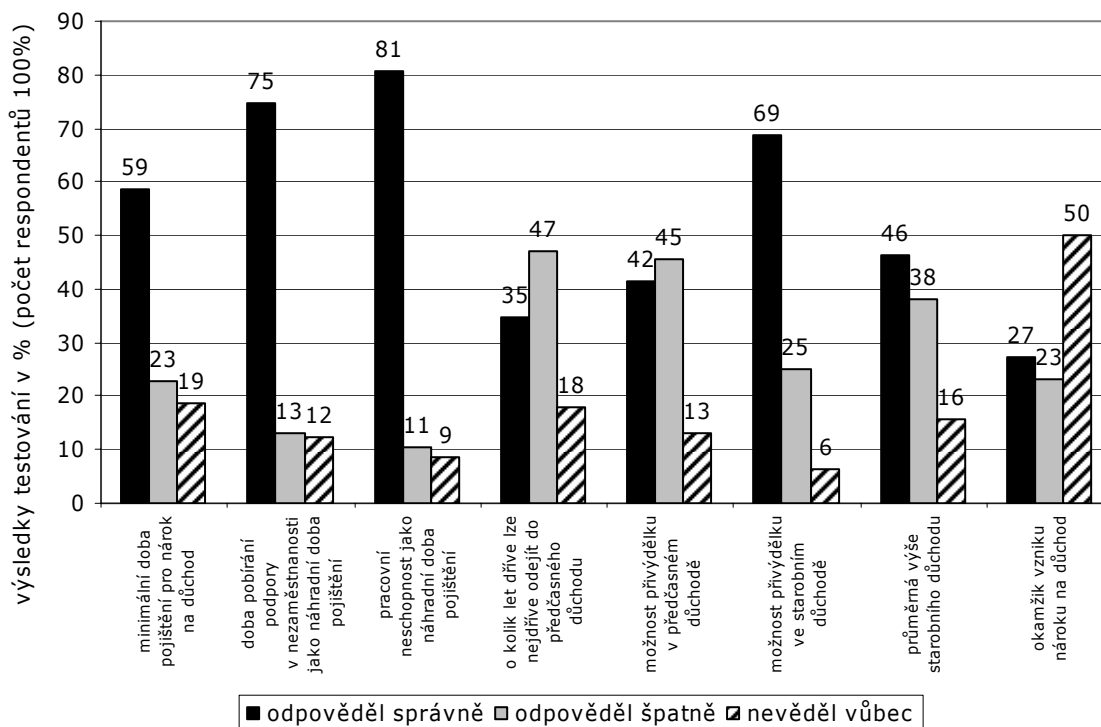
Každý desátý preferoval automatické zasílání informací při dosažení důchodového věku. Třetina osob v předdůchodovém věku by preferovala zachování současné praxe, kdy je zasílán informační dopis pouze na požádání.

Tabulka č. 43 **Způsob poskytování informací o nároku na starobní důchod**

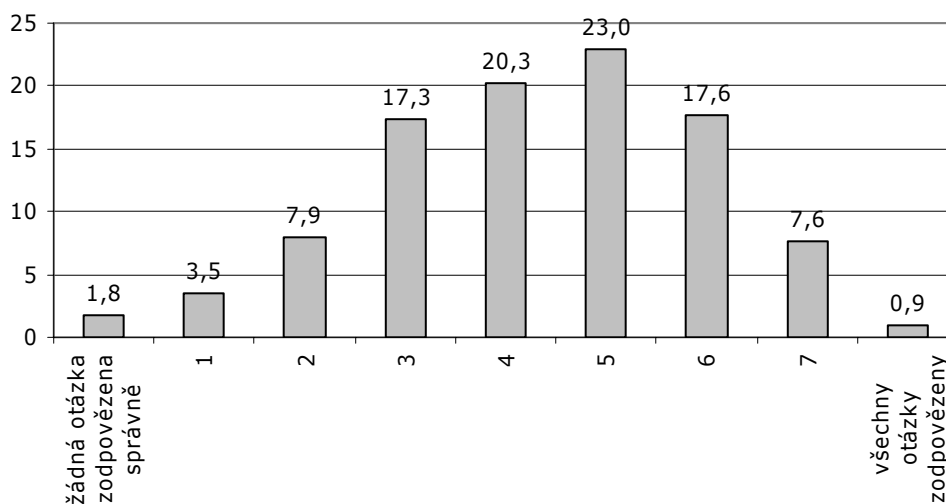
	%
pouze na požádání	31,6
automaticky při dosažení důchodového věku	11,6
automaticky v předstihu	56,8

5.3 Objektivní znalosti

Znalost nabytých důchodových práv je zcela zásadní informací, pokud má být jedinec schopen plánovat budoucí život v důchodu. Důležitá je především otázka, jak vysokou dávku bude budoucí důchodce pobírat a od kdy má na dávku nárok (tedy okamžik vzniku důchodového nároku). Okamžik vzniku zákonného nároku na důchodovou dávku je po získání data narození (a u žen počtu vychovaných dětí) objektivně možno testovat. Vzhledem k zanedbatelnému počtu případů, kdy pojištěnec dosahující věkové hranice pro odchod do důchodu nezískal potřebnou minimální dobu pojištění, je od této podmínky odhlédnuto. Způsob stanovení výše důchodové dávky je takový, že nelze v České republice z informací získaných výběrovým šetřením od pojištěnce získat dostatečně přesnou představu o jeho důchodových právech, a tedy ani měřit, do jaké míry se jeho případná představa shoduje se skutečností. Odhad získaný například na základě délky jeho pracovní kariéry a současného příjmu by byl příliš zavádějící. Díky tomu, že prakticky polovina současných důchodců pobírá v současnosti starobní důchod v intervalu 90-110 % průměrného důchodu, je relativně nejspolehlivějším vodítkem pro stanovení přibližné výše budoucí dávky pro pojištěnce znalost výše průměrného důchodu. Na základě povědomí o výši průměrného důchodu si může podstatná část osob v předdůchodovém věku udělat přibližnou představu o budoucí dávce (s odhlédnutím od určitých specifických případů jako například OSVČ či jedinci výrazně se odchyloující od průměru co do délky účasti v systému sociálního pojištění či výše příjmů).

Graf č. 7 **Objektivní informovanost o skutečnostech významných s ohledem na individuální nárok pojištěnce na důchod**

Tabulka č. 44 ukazuje výsledky testování skutečných znalostí osob v předdůchodovém věku o skutečnostech, které bezprostředně souvisí s jejich důchodovými právy, s podmínkami, za kterých mají nárok na důchod. Nejedná se tedy o obecné testování povědomí o důchodovém systému, ale o zjištění, do jaké míry jsou si lidé vědomi skutečností důležitých pro plánování chování před odchodem do důchodu a života v důchodu. Ukazuje se, že pojištěnci ve sledovaném věkovém rozmezí mají obecně relativně dobrou povědomost o minimální povinné době pojištění potřebné k získání nároku na důchod a toho, které životní události vedle zaměstnání tato doba rovněž kryje. Téměř sedmdesát procent budoucích důchodců rovněž znalo podmínky, za kterých lze konat výdělečnou činnost po dosažení statutárního důchodového věku. Přibližně polovina respondentů znala velice přesně průměrnou výši důchodu v České republice. Což je možno v průměru považovat za pomocné vodítko k odhadu výše vlastního důchodu (viz výše). Pouze třetina lidí v předdůchodovém věku však ví, že do předčasného důchodu může odejít tři roky před dosažením statutárního důchodového věku. Polovina respondentů odpověděla na tuto otázku špatně. Téměř polovina lidí se rovněž chybně domnívá, že lze pracovat v souběhu s pobíráním předčasného důchodu. Tito lidé se přitom všichni nachází ve věku, kdy se jich tyto skutečnosti bezprostředně týkají, případně v horizontu několika let týkat budou. V současnosti se rozhodují na základě špatné informace, nebo podle takové informace plánují svou budoucnost. Pouze polovina respondentů byla schopna odpovědět, kdy dosáhnou zákonného důchodového věku. Téměř každý druhý uvedl nesprávnou odpověď.

Graf č. 8 **Objektivní informovanost o skutečnostech významných s ohledem na individuální nárok pojištěnce na důchod podle počtu správných odpovědí**

Lidé v předdůchodovém věku průměrně odpověděli z osmi testovacích otázek správně na 4,3 otázky. Nejčastěji znali odpověď na pět otázek (viz tabulka). Objektivní informovanost o skutečnostech spojených s nárokem na důchod se postupně zvyšuje s přibližující se statutární věkovou hranicí pro odchod do důchodu. Deset let před ní je na úrovni 4,1 správných odpovědí a rok až dva před jejím dosažením je to 4,8. Z generového hlediska nelze sledovat žádné významné rozdíly. Lidé s vyšším formálním vzděláním jsou lépe informováni než s ti s nižším. Lidé s vysokoškolským vzděláním odpovídali průměrně na 4,7 odpovědí správně, zatímco ti se základním vzděláním měli skóre pouze 4 správné odpovědi z osmi.

Objektivní informovanost a subjektivní míra informovanosti o důchodovém systému pozitivně korelují. Zatímco osoby, které hodnotily svou informovanost jako dobrou, dosahovaly průměrně více než 5 správných odpovědí, subjektivně málo informovaní respondenti v průměru odpovídali správně pouze na 3,8 otázek. Subjektivně středně informovaní měli skóre 4,3 správných odpovědí.

Tabulka č. 44 **Vztah objektivní informovanosti o důchodovém systému dle subjektivního pocitu informovanosti (v %)**

	subjektivně málo informací	subjektivně středně informací	subjektivně dostatek informací
objektivně málo informací	22,9	12,6	4,4
objektivně středně informací	62,5	62,4	54,7
objektivně hodně informací	14,6	25,0	40,8
celkem	100,0	100,0	100,0

Tabulka č. 44 demonstruje vztah pozitivní korelace mezi subjektivním pocitem informovanosti a objektivně měřenou informovaností, nicméně mezi osobami deklarujícími dostatek informací má ve skutečnosti správnou informaci pouze každý druhý, objektivní informovanost roste před dosažením statutární věkové hranice pro odchod

do důchodu. Tento výstup potvrzuje závěry některých zahraničních studií zabývajících se problematikou přípravy na důchod, které upozorňují na úskalí měření informovanosti populace o důchodovém nároku postaveném pouze na základě sebehodnocení respondentů.

5.4 Zdroje informací o důchodovém systému

Pokud by lidé v předdůchodovém věku potřebovali opravdu spolehlivé informace o starobních důchodech, obrátili by se na Českou správu sociálního zabezpečení (82 % respondentů nositele pojištění uvedlo jako jednu za dvou možností), případně na mzdovou úctárnu zaměstnavatele či sociální odbor radnice. Jak ukazuje tabulka č. 45, jsou dominantními zdroji informací o důchodovém systému masmédia, známí a rodina. Jako potenciálně dobře použitelný zdroj přesných informací se jeví téměř v polovině případů zmiňovaný zaměstnavatel. Zaměstnavatelé (zvláště větší podniky) navíc disponují relativně finančně gramotnými a většinou dobře informovaným personálem. Informační zdroje, které předpokládají aktivní přístup ze strany respondenta, mají sice menší zastoupení, ale nejsou zanedbatelné. Relativně dobrou zprávou je vysoký podíl osob, které vstoupily do kontaktu s nositelem pojištění (20 %). Více než 6 % osob předdůchodového věku již využilo službu tzv. Call-centra poskytovanou Českou správou sociálního zabezpečení.

Tabulka č. 45 **Zdroj informací ohledně důchodového systému** (v %)

zdroj informací	%
informace od známých, přátel, od rodiny	80,3
denní tisk	71,3
televize	69,7
informace od zaměstnavatele	46,9
rozhlas	43,8
časopisy	34,3
internet	28,7
informační kancelář České (případně Okresní, Městské či Pražské) správy soc. zabezpečení	22,5
materiály a internetové stránky České správy sociálního zabezpečení	21,6
odborné články a publikace či knihy	14,6
materiály a internetové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí	13,5
právní předpisy (sbírky zákonů apod.)	11,0
telefonickou službu České správy sociálního zabezpečení (tzv. Call-centrum)	6,6
jiné	0,6

Řada zahraničních nositelů pojištění využívá elektronické komunikace s pojištěnci s cílem snížit náklady a zvýšit transparentnost a i ČSSZ nabízí takovou alternativu. I když důvěrná povaha některých informací týkajících se individuálních důchodových práv do značné míry komplikuje zavedení například elektronické podoby informačního dopisu, zajímalo nás, nakolik jsou lidé v předdůchodovém věku zvyklí tento moderní komunikační kanál využívat, a tedy, zda by další zlepšování informačních služeb nositele pojištění mohlo vycházet z předpokladu, že lidé v předdůchodovém věku k takto poskytnutým informacím budou mít přístup.

Tabulka č. 46 **Přístup i internetu**

	%
ano	53,0
ne	47,0
celkem	100,0

Ukázalo se, že pouze polovina respondentů má k tomuto mediu přístup a z těchto osob pouze třetina jej užívá denně. Stejný podíl osob v předdůchodovém věku, které mají k internetu přístup, již někdy navštívil stránky České správy sociálního zabezpečení.

Tabulka č. 47 **Frekvence využívání internetu**

	%
téměř denně	33,3
alespoň jednou týdně	34,1
alespoň jednou měsíčně	12,8
méně často	13,0
i když mám přístup k internetu, nepracuji s ním	6,7

Z výše shromážděných informací vyplývá, že lidé ve sledované věkové skupině dosud nemají přístup k internetu zcela běžně a nelze proto s cílem snížit náklady informační kampaně přejít k elektronické formě komunikace s pojištěnci. Jako vhodná forma informativního osobního listu se tedy jeví zasílání doporučeného dopisu pojištěnci Českou správou sociálního zabezpečení.

Závěry

V evropském kulturním okruhu oproti severoamerickému jsou zakotveny odlišné vzorce chování, pokud jde o míru osobní odpovědnosti za vlastní materiální zabezpečení, míru individualizmu i materializmu obecně. Přístup populace k finančnímu zabezpečení na stáří se však liší i mezi jednotlivými státy kontinentální Evropy. Je určen komplexem pro každou společnost specifických podmínek formujících ustálené vzorce kulturního chování většinové populace a heterogenitou individuálních lidských hodnotových postojů materializujících se do různých osobních preferencí.

Pouze polovina obyvatel České republiky, jimž zbývá deset či méně let do dosažení statutárního důchodového věku, se aktivně finančně připravuje na důchod. Každý čtvrtý o takových přípravách ani nepřemýšlel. U těch, kteří se na důchod připravují, je **motivem k přípravě na důchod většinou snaha zajistit si pohodlné stáří bez starostí o peníze a obava, že důchod ze státního systému nepokryje budoucí materiální potřeby**. Výsledky šetření ukázaly, že prakticky univerzálně existuje **disproporce mezi budoucími finančními potřebami příštích důchodců a jejich odhadem výše důchodu**, na který budou mít nárok. Lidé počítají s tím, že v důchodu budou více utrácet za zdravotnictví a očekávají rovněž pokračující růst cen energií a nájemného. Naopak předpokládají, že ušetří na odívání a nákladech na technická zařízení a vzdělávání. Ukazuje se, že odhadovaná výše důchodu pokryje nezávisle na demografických charakteristikách jedince pouze dvě třetiny jeho budoucích potřeb. Odhad výše důchodu je navíc pouze subjektivním zhodnocením vlastního budoucího nároku, který může být v některých případech zcela neadekvátní. **Výši budoucího důchodu si takto troufá odhadnout pouze polovina osob v předdůchodovém věku a pouze nepatrný zlomek z nich tak činí na základě relevantních dat získaných od České správy sociálního zabezpečení**. Naprostá většina svůj důchod prostě tipuje. Získaná data naznačují, že jako vodítko slouží často povědomí o výši průměrného důchodu a též představa o náhradovém poměru důchodu vůči předchozím příjmům. Lidé v předdůchodovém věku jsou v průměru velice dobře informováni o průměrné výši důchodů současných důchodců. Náhradový poměr důchodu k předchozímu příjmu však často mírně nadhodnocují.

Na rozdíl od Američanů jsou Češi schopni relativně přesně odhadnout délku, jakou dobu podle demografických projekcí průměrný člověk v jejich věku bude žít v důchodu. Ženy v průměru tento odhad poněkud podhodnocují, což by jim při kalkulaci výše úspor, které je třeba na důchod nashromáždit, mohlo přinést problémy. Podhodnocování délky naděje dožití může také mít souvislost s rozhodnutím o okamžiku odchodu do důchodu. Důchod by měl pokrýt podle představ občanů, kteří budou v příštím desetiletí odcházet do důchodu, asi 80 % jejich životních nákladů. Zbytek by měly pokrýt pracovní příjmy a úspory, případně sociální dávky. S podporou od dětí budoucí důchodci prakticky nepočítají. **Čtvrtina občanů v předdůchodovém věku spoléhá pouze na příjmy ze státního důchodu**. Mezi lidmi se základním vzděláním je to dokonce více než třetina.

Ti, kteří se **na důchod nepřipravují, tak nečiní z důvodu, že mají nedostatek finančních prostředků, či spoléhají na to, že se o ně ve stáří postará stát**. Velký počet starších lidí rovněž uvádí, že na důchod se finančně nepřipravuje, protože **musí podporovat své děti** a na spoření jim nezůstávají peníze. Významná pozice finanční podpory vlastních dětí je zajímavým fenoménem finančně vyčerpávající mezigenerační podpory směřující k dospělým dětem spíše než ke stárnoucím rodičům. Zároveň však platí, že dětné osoby se na důchod připravují více a jsou lépe hmotně

zabezpečeny než bezdětní. Z výše uvedených zjištění a provedených analýz rovněž vyplývá, že **přípravenost na důchod pozitivně koreluje s vyšší příjmu a numerickou gramotností.**

Starobní důchod je nahlížen jako velmi diferencovaná zkušenost, která nabývá hodnot od intenzivní aktivity po téměř neaktivní odpočinek. Při značné heterogenitě jedni plánují „sebestředný“ program vlastního rozvoje, zatímco jiní preferují blahobyt příštích generací. Hodnotová orientace jedince se odráží v ideálu života v důchodu, ale má zásadní vliv i s ohledem na míru konkrétnosti a realističnosti představy, jak tohoto ideálu dosáhnout. **Podle postojů k finančnímu plánování důchodu byly prostřednictvím shlukové analýzy identifikovány čtyři segmenty. „Sebevědomí investoři“** vědí, kolik si asi potřebují naspořit, plánují a přemýšlejí o budoucnosti a zároveň opatrně investují. Nemají z důchodu obavy, protože jsou přesvědčení, že budou dobře finančně zajištěni. Takových lidí je v předdůchodovém věku 27 %. Segment **„Důchod od státu“** reprezentuje 19 % budoucích důchodců a vyznačuje se postojem, že je předčasně na důchod se připravovat. Takoví lidé počítají s tím, že jim důchod od státu vystačí, a proto preferují současnou spotřebu. **„Žijících pro dnešek“** je 27 %, takoví lidé neplánují, investování se jim zdá příliš složité a důchod je pro ně daleko. Mají z něj strach, ale přesto nespoří. **„Průměrní správci“** se věnují průběžně správě svých peněz a uvědomují si, že peníze od státu stačit v důchodu nemusí. Jejich investice jsou konzervativní. Do tohoto segmentu spadá 27 % osob předdůchodového věku.

Dvě třetiny „Sebevědomých investorů“ a „průměrných správců“ se na důchod připravují, přičemž příprava pozitivně koreluje s vyšší příjmu. „Sebevědomí investoři“ spoří nejvíce bez ohledu na vyšší příjmu a jsou ze všech skupin nejlépe zajištěni, pokud jde o bydlení na důchod u „průměrných správců“, jsou takto zajištěni lidé s vyššími příjmy. I výše úspor je v tomto segmentu dána především příjmem. Ve zbývajících dvou segmentech se připravuje na důchod pouze jedna třetina osob. Tyto osoby se na důchod nepřipravují, ale spoří s jiným motivem. Lidé, které lze označit za „sebevědomé investory“ vykazují mnohem větší připravenost na finanční život v důchodu než ostatní. Nejvíce ohroženou skupinou jsou naopak jedinci, které lze charakterizovat postojem „život pro dnešek“. Vyznačují se s ohledem na finanční plánování pasivitou a nezájmem. Lze předpokládat, že určité procento takových lidí bude ve společnosti existovat vždy. Individuální preference některých jedinců pramenící z jejich hodnotových postojů jsou jiné, než připravovat se a spořit na důchod. Teoreticky lze ovlivnit přípravu starších lidí na důchod pravděpodobně komunikací státních institucí s lidmi, kteří „spoléhají na stát“, tedy na to, že se o ně stát ve stáří postará. Pokud budou mít tyto občany alespoň přibližnou informaci o vyšší budoucí důchodové dávce, začne se pravděpodobně část z nich namísto slepé neinformované důvěry ve stát na důchod připravovat. Znalost předběžné výše budoucího důchodu by umožnila přesnější plánování a rozhodování i „sebevědomým investorům“ a „průměrným správcům“.

Další možností, jak státní instituce mohou ovlivnit přípravu starších osob na důchod je přijetí opatření směřujících ke **zvýšení základní numerické gramotnosti populace**, která s přípravou na důchod podle řady zahraničních výzkumů souvisí. Naše výsledky jsou podobné těm, ke kterým došly Lusardiová a Mitchellová (2007) v rámci Health and Retirement Study z roku 2004. Jediným rozdílem ve výsledcích naší a této zdrojové studie byla otázka na podíly z výhry z loterie, na kterou dokázalo v USA odpovědět podstatně méně respondentů než u nás. Testování numerické gramotnosti potvrdilo v České republice vzájemnou vazbu s přípravou na důchod, to platí bez ohledu na formální vzdělání. Souvislost výše úspor a výsledků testování numerické gramotnosti rovněž existuje. Při důkladné analýze se však ukazuje, že trend „čím vyšší numerická gramotnost, tím vyšší úspory“ není zcela konzistentní. Těm, kteří chtějí finančně plánovat, umožňuje funkční gramotnost porozumět

informacím a orientovat se v nich. I zde je však třeba vycházet z heterogenity jedinců co do schopností i motivace. **Programy cílené na zvyšování finanční gramotnosti by měly být koncipovány až na základě pečlivě provedené segmentace a zacíleny na specifické skupiny ve společnosti a jejich potřeby.** V zahraničí se například podařilo prokázat výrazný efekt vzdělávacích seminářů zejména u osob s velice nízkou úrovní finanční gramotnosti. Finančních seminářů se v posledních třech letech zúčastnilo pouze 16 % osob v předdůchodovém věku. Příčinou je nejen nezájem, ale především **subjektivní pocit občanů, že takový seminář je nedostupný.**

Měření subjektivní a objektivní míry informovanosti osob v předdůchodovém věku o skutečnostech souvisejících s nárokem na důchod ukázalo, že výsledky těchto dvou metod umožňujících posoudit, zda jsou pojištěnci o důchodovém systému informováni, sice korelují, avšak nelze je považovat za navzájem zastupitelné. Měření informovanosti populace o důchodovém nároku postavené pouze na základě sebehodnocení respondentů je tedy problematické. Odpovědi na otázky směřující ke zjištění **subjektivního pocitu informovanosti**, které jsme pokládali, ukázaly, že osoby v předdůchodovém věku jsou přesvědčeny, že jsou relativně dobře informovány o okamžiku, kdy jim vzniká nárok na důchod, o pravidlech umožňujících práci v důchodu a dalších možných formách zajištění na stáří. Svou informovanost o výši budoucího důchodu naopak hodnotí jako velice špatnou. To není překvapující, protože nositel pojištění tuto informaci v předstihu vůbec neposkytuje, a to ani přibližnou. Otázky, které nám umožnily stanovit **objektivní míru informovanosti**, byly koncipovány se snahou zmapovat znalost co nejširší oblasti. Testovali jsme, zda respondenti znají okamžik vzniku nároku na důchod a ukázalo se, že v cílové věkové skupině má správnou informaci pouze necelá třetina osob. Velice alarmující je též zjištění, že celá polovina respondentů chybovala v otázkách týkajících se na možnost odchodu do předčasného důchodu a možnost výdělečné činnosti v předčasném důchodu. O povinné době pojištění, zápočtu dob nemoci a nezaměstnanosti do této doby a pravidlech pro souběh výdělečné činnosti a důchodu po dosažení důchodového věku byli lidé v cílové skupině informováni relativně dobře. Velice přesně byli rovněž schopni odhadnout výši průměrného důchodu v České republice, jak bylo zmíněno již výše.

Důchodová dávka představuje pro současného průměrného důchodce rozhodující zdroj finančních prostředků a stejně tomu s velice vysokou pravděpodobností bude i pro generace, které budou do důchodu odcházet během následujících desetiletí. **Znalost nabytých důchodových práv je zcela zásadní informací, pokud má být jedinec schopen plánovat budoucí život v důchodu.** Důležitá je především informace, jak vysoký důchod bude budoucí důchodce pobírat a od kdy má na dávku nárok a okamžik vzniku důchodového nároku. Jednou z příčin nízkého podílu osob věnujících se aktivně finanční přípravě na stáří v je České republice pravděpodobně informační vakuum o výši důchodu, na nějž budou mít účastníci pojištění v budoucnu nárok. Řešením **je zlepšení informačního servisu poskytovaného nositelem pojištění.** Česká správa sociálního zabezpečení v posledních několika letech provedla řadu kroků správným směrem, ale pojištěnec stále nemá snadný přístup ke klíčovým informacím. Subjektivní pocit informovanosti o důchodech je závislý do značné míry na tom, zda je pojištěnec spokojen s informací o výši budoucího důchodu a o okamžiku vzniku nároku na důchod. Proto by v centru pozornosti mělo být přehodnocení koncepce informačního dopisu Českou správou sociálního zabezpečení. Jeho současná podoba je nevyhovující. Ačkoli v něm obsažené informace umožňují přibližný propočítání výše budoucí dávky, nejde o informace klíčovými přívětivě. **Úkol projektovat přibližnou výši důchodu přenechává nositel pojištění na svých klientech** a zřídka se tak odpovídá za případné nepřesnosti, k nimž by již z povahy věci muselo

často docházet. Ani modelové výpočty, které jsou zdrojem takové informace v zahraničí, si však nečiní nárok na velkou míru přesnosti, a to zejména ne pokud je informace poskytována ve větším časovém předstihu. Překážkou, kterou by však bylo třeba na straně České správy sociálního zabezpečení odstranit, jsou technologické možnosti podmíněné mezi jinými podmínkami i plnou digitalizací záznamů pojištěnců. Ve svém důsledku jde spíše o **limity finanční**, protože potřebné technologie v zahraničí existují.

Informativní osobní list o důchodovém pojištění by měl obsahovat informaci o dosud nabytých důchodových právech a **předběžný odhad budoucí důchodové dávky** založený na modelovém výpočtu. To, že odhad je pouze přibližný, by v textu dopisu muselo být náležitě zdůrazněno. Podle švédského vzoru by měl **dávat účastníkům schématu názornou představu o dopadu načasování odchodu do důchodu**. Dopis by tedy obsahoval informaci o přibližné výši důchodové dávky v případě odchodu do předčasného důchodu pojištěnce při první možné příležitosti, výši dávky při odchodu do důchodu k věkové hranici pro odchod do důchodu a rovněž podle německého a švédského vzoru by měly přiložené informace umožňovat pojištěnci, aby si udělal rovněž představu o možném dopadu inflace na jeho budoucí důchodový nárok.

Pokud bychom za východisko zvolili vcelku logický požadavek, že pojištěnec by měl mít alespoň přibližnou představu o budoucích příjmech ze základního státního důchodového schématu, aby mohl řešit případný nedostatek financí s dostatečným předstihem, Česká správa sociálního zabezpečení by měla každoročně zasílat informační dopis každému pojištěnci, který dosáhl délky doby pojištění pět let a více. Vzhledem k tomu, že jako vhodná forma informativního osobního listu se jeví zasílání doporučeného dopisu, byla by taková praxe velice finančně náročná. Může se zdát, že by informační dopis mohl být nositelem pojištění rozesílán s nižšími náklady elektronickou poštou, ale mezi lidmi v předdůchodovém věku nemá dosud podle našeho zjištění celá polovina přístup internetu. Překážkou by byla rovněž nutnost zajistit zákonem požadovanou ochranu osobních údajů pojištěnců. Finančně náročná by byla i administrace spojená se zajištěním takové praxe. Zahraniční zkušenosti navíc ukazují, že mladým lidem zbývá do důchodu tak dlouhá doba, že o informace tohoto typu většinou nemají zájem. Kompromisem by proto mohlo být zasílání informačního dopisu s nižší frekvencí, tj. například poprvé v okamžiku dosažení povinné doby pojištění, následně každých pět let až do okamžiku, kdy může pojištěnec odejít do předčasného důchodu. Další informační dopis by pojištěnec dostal právě v tuto chvíli a následně v okamžiku dosažení statutární věkové hranice pro odchod do důchodu. Alternativou je **zasílat informační dopis každoročně automaticky po dovršení padesáti let pojištěnce** podle slovenského vzoru. Taková praxe by měla být doplněna periodickým prováděním **šetření s cílem zjistit, co si lidé myslí o informacích poskytovaných dopise**.

Zahraniční praxe ukazuje, že čím více textu je v informačním dopisu, tím spíše ho lidé nebudou číst, mají totiž zájem o konkrétní čísla. Text dopisu by měl být krácen na minimum při zajištění **co nejvyšší srozumitelnosti číselných informací** bez hlubšího studia textu. Pokud dojde k částečné privatizaci důchodového systému v České republice, účastníci povinného fondového schématu budou stát před možností si vybrat mezi více fondy. Takové rozhodnutí předpokládá jistou míru finanční gramotnosti. Případná roztříštěnost důchodového systému, která by přinesla situaci, kdy občané jsou každoročně adresáty více informačních dopisů nositelů pojištění, by měla negativní dopad na přehlednost. Při koncipování budoucí podoby celého důchodového systému by pojištěnci měla být **zajištěna možnost získat komplexnější představu o získaných důchodových právech**. Podle vzoru Švédska by rovněž mohla být každoročně publikována zpráva přinášející podrobnou informaci o

důchodovém systému a jeho vývoji poskytující kvalitní informační zázemí médiím, které novinky zprostředkují občanům. V návaznosti by měl být vytvořen projekt, který by se zapojením všech zainteresovaných stran, zejména nositelů pojištění, penzijních fondů a zaměstnavatelů, měl za cíl zvýšit míru finanční gramotnosti občanů. Na změny v informačním servisu nositele pojištění by měly navazovat další kroky. Vzorem mohou být v Německu populární kurzy **o finančním zajištění na stáří** v rámci projektu „Altersvorsorge macht Schule“ sponzorované a podporované penzijními fondy, sociálními partnery, organizacemi spotřebitelů a organizacemi zaměřenými na vzdělávání dospělých. **Problematika důchodů by měla být dotčena již v rámci povinné školní docházky.** Tak jako v Německu nemusí být vyučována jako jeden integrovaný předmět, ale jako součást výuky finanční gramotnosti může být součástí osnov napříč celou řadou předmětů. Lze říci, že existující podmínky formují kulturní vzorce týkající se přístupu k této otázce, které jsou dlouhodobě zakotveny a **nelze očekávat okamžitou změnu na základě izolované, časově omezené kampaně.** Současné chování majoritní společnosti může proto mít značnou setrvačnost. Pokud má dojít ke změně, **je třeba koordinovaného, dlouhodobého a komplexního programu sledujícího změnu přístupu obyvatel České republiky.** V této studii jsme se zaměřili na představení finanční gramotnosti u osob v předdůchodovém věku. V souladu se zahraniční tradicí jsme k tomuto konceptu přistupovali jako k multidimenzionálnímu fenoménu složenému přinejmenším ze tří oblastí: schopností, hodnot a informací. Dimenzi „schopností“ jsme testovali především jako základní matematické dovednosti formou slovních úloh z oblasti běžného finančnictví; dimenzi „hodnot“ jako preference určitého investičního, spořicího a konzumního (životního) stylu a konečně dimenzi „informací“ jako informovanost o možnostech a podmínkách důchodového zajištění ve vyšším věku. Máme za to, že aktivní a zdravé stárnutí předpokládá jistou přípravu ve formě aktivních kroků v různých životních oblastech v dostatečném časovém předstihu, přičemž lze předpokládat, že finanční zajištění je jednou z nejzávažnějších podmínek úspěchu a kvality takové přípravy obecně. Takto komplexní systém otevírá různá „okna příležitosti“ pro různý typ intervenčních aktérů. Zatímco výkon finanční gramotnosti je realizován na individuální rovině ve smyslu schopností a hodnot, musí být institucionálně posilován ze strany informací, vzdělávání a výcviku. Neboť je to právě vzdělávání a kvalitní informace, které mají zásadní vliv na formaci a praxi zbývajících dvou dimenzí. Rozvoj finanční gramotnosti, stejně jako obecně gramotnosti funkční, by tak mělo být jedním z prioritních cílů rozvoje vědomostní společnosti, a to bez ohledu na věkový profil jejích členů v jednom časovém bodě. Otázka přípravy na stáří, obecně i v užším finančním smyslu, je totiž nejefektivnější, je-li celoživotním projektem.

Literatura

- Arber, Sara. Ginn, Jay. 1991. Gender and latter life. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Krejsa, Jan. 2007. Návrh koncepce důchodové reformy v ČR. Generali Top Talent. (online).
Dostupné z: http://www.economix.cz/prednasky/071121necas/Krejsa_prace.pdf
- Braunstein, S., Welch, C. (2002): Financial Literacy: An Overview of Practice, Research and Policy. Federal Reserve Bulletin 2002
- Cocco J., F, Gomes F., J. (2009): Longevity Risk, Retirement Savings, and Financial Innovation
- Gilleard, C., Higgs, P. 2000. The cultures of ageing: Self, citizen and the body. Essen: Perason Education.
- Hilgerd, M., Hogarth, J. (2003): Household Financial Management: The Connection between Knowledge and Behavior. Federal Reserve Bulletin
- Holzmann, R., Pallares-Mirallas, M. (2005): The Role, Limits of, and Alternatives to Financial Education in Support of Retirement Saving in the OECD, Eastern Europe and betone. The World Bank 2005
- Chan, S., Stevens A., H.: What you don't knot can't help you: Pension Knowledge and Retirement Decision Making
- Luigi, G., Haliassos, M., Jappelli, T. (2000): Household Portfolio: An International Comparison
- Lusardi, A., (2004): Saving and the Effectiveness of Financial Education
- Lusardi, A., Mitchell, O., (2005): Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing
- Lusardi, A., Mitchell, O., (2007): Financial Literacy and Retirement Planning: New Evidence from the Rand American Life Panel
- MacFarland, D., Marconi, C., Utkus, S., (2003): „Money Attitudes“ and Retirement Plan Design: One Size Does Not Fit All
- Mitchell, O., (1998): Worker Knowledge of Pension Provisions
- Mercer (2006): Mercer financial Literacy and Retirement Readiness Study
- Leers, T., Meijdam, L., Verbon, H., (2001): The Politics of Pension Reform under Ageing
- Vidovičová, L., Manea, B. E., Rabušic, L. 2008. „Only fools rush in? On transition to retirement“. Pp. 267-288 in Höhn, C., Avramov, D., Kotowska, I. (eds.) 2008. *People, Population Change and Policies: Lessons from the Population Policy Acceptance Study*. Vol. 2. Wiesbaden: Springer.
- Vidovičová, L., Rabušic, L. 2003. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu veřejnosti. Zpráva z empirického výzkumu*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Vidovičová, Lucie. 2008. Stárnutí, věk a diskriminace: nové souvislosti. Brno: Masarykova univerzita, IIPS.

Vidovičová, Lucie. 2008a. Institut starobního důchodu jako (de-) motivační faktor na trhu práce. Pp. 113- 132 in *Winkler J. et al. (2008) Nová sociální rizika na českém trhu práce. Problémy a politická agenda*. Brno: Barrister & Principal, Masarykova univerzita. Sociologická řada.

Vincent, J. A., Phillipson, C., Downs, M. (eds.). 2006. *The Futures of Old Age*. London: Sage.

Rabušicová, Milada. 2002. Gramotnost: staré téma v novém pohledu. Brno: Masarykova univerzita, Georgetown.

Rabušic, L. 2004. „Why Are They All so Eager to Retire? On the transition to Retirement in the Czech Republic“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40(3): 319-342.

Rabušic, Ladislav. 2004. Why are they all so eager to retire (on transition to retirement in the Czech republic). *Czech Sociological Review*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 40(3): 319-342.

Zachariášová, Eva. 2009. Aktivní stárnutí v hodnotových proměnách českých a slovenských seniorů. Sekundární analýza Výzkumu evropských hodnot 1991-2008. Brno: FSS MU. Bakalářská práce

Přílohy

Příloha č. 1

Baterie postojových otázek

spravování peněz, chuť a radost z investování	Q62/c: Věnuji určitý čas plánování a hodnocení své finanční situace.
	Q62/d: Velmi rád/a se zabývám správou svých peněz.
	Q65/b: Víím, kolik peněz si budu muset našetřit, abych měl/a spokojený důchod.
	Q69/d: Při rozhodování kam a jak investovat se cítím sebejistě. Plně věřím ve své investiční dovednosti.
strach, složitost z investování, stres, tlak	Q62/e: Cítím se pod tlakem a ve stresu, když pomyslím, že bych se měl/a připravovat na budoucí důchod.
	Q65/a: Plánování důchodu zabírá příliš mnoho času a energie.
	Q69/b: Když je příliš mnoho informací o tom, jak a kam investovat, je to pro mne matoucí.
	Q69/f: Myslím si, že systém důchodového připojištění je příliš složitý na pochopení.
konzervativní investování, žádný hazard	Q65/d: Všechny dluhy obvykle splácím řádně a včas.
	Q65/e: Raději utracím dnes, než abych si spořil/a na později, do budoucna, na důchod.
	Q65/f: Jsem ochoten/ochotna jít do mnohem většího rizika v investicích, pokud to znamená možnost větší možnost zhodnocení.
	Q69/a: Při investování svých peněz nejsem žádný hazardér.
důchod je daleko, život dnes	Q62/b: V tuto chvíli je předčasné věnovat se plánům na důchod, je to moc daleko.
	Q62/f: Můj volný čas je pro mne důležitější, než abych jej věnoval/a na plánování důchodu.
není třeba spořit, budou peníze od státu	Q62/a: Na své budoucí finanční zajištění (v důchodu) hledím s optimismem.
	Q65/c: Bojím se, že nebudu mít v důchodu dostatek peněz.
	Q69/e: Sociální zabezpečení (důchod od státu) pokryje naprostou většinu mých potřeb v důchodu.

Příloha č. 2

GfK Praha, s.r.o.

ZAKÁZKA č. 140.308

Č.kvótního listu	Č. adresy	Č.tazatele
------------------	-----------	------------

Dobrý den, oslovili jsme Vás v souvislosti s výzkumem, který provádí Výzkumný ústav práce a sociálních věcí v Praze. Je zaměřený na otázky kolem přípravy na důchod a stáří. Jde o vědecký projekt a rád/a bych Vás ujistil/a, že všechny údaje, které mi sdělíte, zůstanou důvěrné a budou používány pouze anonymně k vědecké práci. Výsledky tohoto výzkumu by měly pomoci také lépe tvořit politiku v této oblasti a proto jsou Vaše názory pro nás nesmírně důležité. Někdy je takové dotazování jediný způsob, jak zjistit spokojenost a informovanost lidí a proto si Vaší účasti na výzkumu velmi vážíme.

Ve vašich odpovědích, prosím, UVÁDĚJTE VLASTNÍ NÁZOR. Pokud nebudete rozumět otázce, přečtu Vám ji znovu. Přestože se některé otázky dotazují na to, zda máte nějakou informaci nebo ne, nejedná se o vědomostní test! NIKDO nebude hodnotit, zda byla konkrétně Vaše odpověď správná či nikoliv. I když si nebudete někde jist/á svojí odpovědí, „jak by to mohlo být doopravdy“, vždy se, prosím, pokuste odpověď alespoň odhadnout. Můžeme, prosím, začít?

Oddíl: Screening

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
A.	TAZ: ZAZNAMENEJTE POHLAVÍ RESPONDENTA!	- MUŽ	1 B
		- ŽENA	2 C
B.	Do které věkové kategorie byste se zařadil? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- 15 - 50 let	1 konec
		- 51 - 61 let	2 D
		- 62 let a více	3 konec
C.	Do které věkové kategorie byste se zařadil/a? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- 15 - 46 let	1 konec
		- 47 - 57 let	2 D
		- 58 let a více	3 konec
D.	Pobíráte v současné době předčasný nebo běžný starobní důchod?	- ano	1 konec
		- ne	2 dále na ot.1

Oddíl: Finanční postoje

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
1.	Řekl(a) byste, že jste v současné době se svojí finanční situací: TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- rozhodně spokojen/á - spíše spokojen/á - ani spokojen/á, ani nespokojen/á - spíše nespokojen/á - rozhodně nespokojen/á	1 2 3 4 5 2
2.	Dáváte si každý měsíc stranou určitou částku na pokrytí opakujících se výdajů? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ano - ne - občas	1 2 3 3
3.	Od listopadových změn v r. 1989 už uplynul nějaký čas, takže je možné srovnávat. Když se zamyslíte celkově nad Vaším životem tehdy (před rokem 1989) a nyní a srovnáte ho, řekl(a) byste, že: TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.3! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- tehdy (před rokem 1989) to bylo rozhodně lepší - tehdy to bylo o trochu lepší - tehdy i dnes je to asi stejné - dnes je to o trochu lepší než tehdy - dnes je to rozhodně lepší	1 2 3 4 5 5

Odd. Informovanost o fungování důch. systému

Pokyn pro TAZ: Následující otázky zjišťují informovanost o upravujících nárok na důchod podle současné právní úpravy. I když si nebudete někde jist/á svojí odpovědí, „jak by to mohlo být doopravdy“, vždy se, prosím, pokuste odpověď alespoň odhadnout.

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
5.	Můžete se, prosím, pokusit ohodnotit, kolik pro Vás potřebných informací máte o následujících oblastech? K hodnocení, prosím, použijte stupnici od 1 do 10, přičemž číslo 1 znamená - nemám žádné informace, číslo 10 znamená – mám všechny potřebné informace TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OTÁZCE Č.5! TAZ: VYPIŠTE KE KAŽDÉMU VÝROKU HODNOTU ZE STUPNICE OD 1 DO 10!		
	k máte informací :	1 – nemám žádné informace 10 – mám všechny potřebné informace	6
	a) o tom, kdy Vám přesně vznikne nárok na starobní důchod		
	b) o tom, jak vysoký důchod předběžně budete mít		
	c) o pravidlech upravujících možnost přivydělávat si k důchodu		
	d) o dalších možnostech finančního zajištění na stáří (mimo důchodu „od státu“)		

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku												
6.	Pro splnění nároku na důchod je podle českého zákona potřeba mít splněnou určitou minimální dobu pojištění. Dokázal/a byste mi říci, kolik let musí člověk platit toto pojištění, aby mohl při dosažení důchodového věku odejít do důchodu? TAZ: DOPLŇTE POČET LET!	----- let - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE! 99	7												
7.	Při výpočtu nároku na důchod jsou určité životní události započítávány do celkové doby důchodového pojištění. Myslíte si, že následující situace k takovým započítávaným událostem patří nebo nepatří? TAZ: PŘEDČÍTEJTE!	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Ano, patří</th> <th>Ne, nepatří</th> <th>Nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>a) když je osoba v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a pobírá podporu v nezaměstnanosti</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>99</td> </tr> <tr> <td>b) když je zaměstnanec v pracovní neschopnosti</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>99</td> </tr> </tbody> </table>		Ano, patří	Ne, nepatří	Nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	a) když je osoba v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a pobírá podporu v nezaměstnanosti	1	2	99	b) když je zaměstnanec v pracovní neschopnosti	1	2	99	8
	Ano, patří	Ne, nepatří	Nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!												
a) když je osoba v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a pobírá podporu v nezaměstnanosti	1	2	99												
b) když je zaměstnanec v pracovní neschopnosti	1	2	99												
8.	Dokázal(a) byste říci, kolik let před dosažením zákonem stanoveného důchodového věku je možné (nejdříve) odejít do předčasného důchodu? TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.Č.8 SE ZADÁNÍM OTÁZKY! TAZ: DOPLŇTE POČET LET!	----- let - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE! 99	9												
9.	Který z následujících výroků je podle Vás pravdivý podle současné zákonné úpravy? TAZ.: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.9! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	<table border="1"> <tbody> <tr> <td>- V předčasném důchodu může každý současně s pobíráním důchodu pracovat bez omezení příjmu</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>- V předčasném důchodu je výdělečná činnost zakázána</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>- V předčasném důchodu je možno si vydělat vedle důchodu částku nepřevyšující deset tisíc korun</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!</td> <td>99</td> </tr> </tbody> </table>	- V předčasném důchodu může každý současně s pobíráním důchodu pracovat bez omezení příjmu	1	- V předčasném důchodu je výdělečná činnost zakázána	2	- V předčasném důchodu je možno si vydělat vedle důchodu částku nepřevyšující deset tisíc korun	3	- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99	10				
- V předčasném důchodu může každý současně s pobíráním důchodu pracovat bez omezení příjmu	1														
- V předčasném důchodu je výdělečná činnost zakázána	2														
- V předčasném důchodu je možno si vydělat vedle důchodu částku nepřevyšující deset tisíc korun	3														
- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99														
10.	Který z následujících výroků je podle Vás pravdivý podle současné zákonné úpravy? TAZ.: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.10! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	<table border="1"> <tbody> <tr> <td>- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku může každý pobírat důchod a současně pracovat bez omezení příjmu.</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku je současně s pobíráním důchodu výdělečná činnost zakázána.</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku je možno si vydělat vedle důchodu částku nepřevyšující deset tisíc korun.</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!</td> <td>99</td> </tr> </tbody> </table>	- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku může každý pobírat důchod a současně pracovat bez omezení příjmu.	1	- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku je současně s pobíráním důchodu výdělečná činnost zakázána.	2	- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku je možno si vydělat vedle důchodu částku nepřevyšující deset tisíc korun.	3	- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99	11				
- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku může každý pobírat důchod a současně pracovat bez omezení příjmu.	1														
- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku je současně s pobíráním důchodu výdělečná činnost zakázána.	2														
- Po dosažení zákonem stanoveného důchodového věku je možno si vydělat vedle důchodu částku nepřevyšující deset tisíc korun.	3														
- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99														

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
11.	Dokázal/a byste alespoň přibližně odhadnout kolik procent platu, pobíraného před odchodem do důchodu, dostává dnešní průměrný důchodce jako svůj důchod? TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT. 11! TAZ: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!		12
	- důchod je přibližně stejný jako měsíční čistý příjem ze zaměstnání nebo podnikání <u>před odchodem do důchodu</u> (až 100 %)	1	
	- důchod je o něco méně než měsíční čistý příjem <u>před odchodem do důchodu</u> (asi 80 %)	2	
	- důchod je více než půlka čistého měsíčního příjmu (asi 60 %)	3	
	- důchod je asi tak půlka čistého měsíčního příjmu (asi 50 %)	4	
	- důchod je méně než půlka čistého měsíčního příjmu (asi 40 %)	5	
	- důchod je jen malá část čistého měsíčního příjmu (asi 20 %)	6	
	- výši důchodu nelze vůbec odvozovat od výše předdůchodového příjmu	7	
	- nevím, nedokážu odhadnout TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99	
12.	Mohl/a byste alespoň přibližně odhadnout, jaká je dnes průměrná výše starobního důchodu v ČR v korunách? TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	----- Kč měsíčně - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99 13

Oddíl: Informovanost a zdroje informací

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
13.	Na kterou instituci v České republice byste se jako první obrátil/a, kdybyste potřeboval/a nějakou spolehlivou informaci o starobních důchodech? TAZ: ZAPIŠTE MAX. 2 INSTITUCE, KTERÉ RESPONDENTA NAPADNOU!	1. ----- 2. -----	14
14.	Slyšel/a jste někdy o takzvaném „informativním osobním listu důchodového pojištění“? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ne, <u>neslyšel/a</u> - ano, ale nikdy jsem ho neviděl/a - ano, viděl(a) jsem ho u známých či u někoho v rodině - ano, nechal(a) jsem si ho již zaslat	1 2 3 4 15

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku				
15.	Jak by podle Vás měly být poskytovány informace o nároku na starobní důchod? TAZ: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- Měly by být poskytnuty jen pokud o to požádám	1	17			
		- Příslušný úřad by mne měl kontaktovat a informovat automaticky	2	16			
16.	Kdybyste si mohl vybrat, v jakém okamžiku byste chtěl/a informaci o svém nároku na důchod obdržet? TAZ: VYPIŠTE KOLIK LET DOPŘEDU!	a) V okamžiku dosažení zákonem stanoveného důchodového věku	1	17			
		b) V předstihu o kolik _____ (TAZ. DOPLŇTE POČET LET) let před dosažením zákonem stanoveného důchodového věku.	2				
17.	Když byste se potřeboval/a s někým poradit jak nakládat se svými penězi, na koho nebo kam byste se obrátil/a nejdříve ? TAZ: VYPIŠTE VŠECHNY NEJDŮLEŽITĚJŠÍ OSOBY NEBO INSTITUCE, KTERÉ RESPONDENT UVEDE!	1. .... 2. .... 3. .... 4. .... 5.	18				
18.	Z jakých zdrojů čerpáte informace o důchodovém systému? TAZ: MOŽNO VÍCE ODPOVĚDÍ! TAZ.: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.18!			19			
	Využíváte.....					ano	ne
	a. materiály a internetové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí					1	2
	b. materiály a internetové stránky České správy sociálního zabezpečení					1	2
	c. informační kancelář České (případně Okresní, Městské či Pražské) správy sociálního zabezpečení					1	2
	d. telefonickou službu České správy sociálního zabezpečení (tzv. Call-centrum)					1	2
	e. informace od známých, přátel, od rodiny					1	2
	f. informace od zaměstnavatele					1	2
	g. televize					1	2
	h. rozhlas					1	2
	i. internet					1	2
	j. denní tisk					1	2
	k. časopisy					1	2
	l. odborné články a publikace či knihy					1	2
m. právní předpisy (sbírky zákonů apod.)			1	2			
n. jiné: TAZ: VYPIŠTE!			1	2			

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku	
19.	<p>Zúčastnil/a jste se v posledních třech letech nějakého semináře, školení nebo konzultace, kde se probíraly finanční otázky, možnosti spoření nebo investic? Např. se zástupcem penzijního fondu, bankovním poradcem, personálním oddělením, v nějakém kurzu apod.</p> <p>TAZ: PŘEDČÍTEJTE!</p> <p>TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!</p>	- ano, a to z osobních důvodů, zájmů	1	20
		- ano, ale především kvůli svému zaměstnání/podnikání	2	
		- ne, nezúčastnil/a jsem se	3	21
20.	<p>Kdo pořádal toto školení nebo konzultaci?</p> <p>TAZ: PŘEDČÍTEJTE!</p> <p>TAZ.: MOŽNO VÍCE ODPOVĚDÍ!</p>	- banka nebo fond, případně jejich zástupce	1	22
		- zaměstnavatel	2	
		- vzdělávací instituce	3	
		- dealer (zástupce, prodejce) pojišťovny	4	
		- někdo jiný, vypište, prosím, kdo _____	98	
- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99			
21.	<p>Jaké byly hlavní důvody, že jste se zatím žádné takové akce nezúčastnil/a?</p> <p>TAZ: PŘEDČÍTEJTE!</p> <p>TAZ.: RESPONDENT MŮŽE ZVOLIT MAXIMÁLNĚ JEDNU VARIANTU!</p>	- neměl(a) jsem zájem	1	22
		- žádný takový kurz není v mém okolí k dispozici	2	
		- neměl(a) jsem čas	3	
		- bylo to příliš nákladné	4	
		- bylo by to moc složité	5	
		- nedůvěřuji tomu, jde jen o reklamu	6	
		- jiný důvod.....	98	
- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99			

Oddíl: Život v důchodu

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku																																																	
22.	<p>Jak by měl podle Vás vypadat ideální život v důchodu?</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OTÁZCE Č.22 ! TAZ: MOŽNÁ POUZE JEDNA VARIANTA!</p>		23																																																	
	- Důchod jako čas plně věnovaný rodině nebo druhým lidem	1																																																		
	- Život v důchodu stejný jako život před důchodem - zaměstnání a řada různých aktivit	2																																																		
	- Důchod jako čas věnovaný především sobě, svým zálibám a rozvoji vlastní osoby	3																																																		
	- Důchod jako čas pohody, strávený u televize nebo čtením novin, žádné náročné akce	4																																																		
	- Spousta cestování, poznávání nových věcí a aktivní společenský život	5																																																		
	- Jiná možnost: TAZ: VYPIŠTE!	6																																																		
	- Žádná z variant	7																																																		
23.	<p>Jak se podle Vás změní po odchodu do důchodu:</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OTÁZCE Č.23 ! TAZ: V KAŽDÉM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ!</p>		24																																																	
		<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Rozhodně k lepšímu</th> <th>Spíše k lepšímu</th> <th>Žádná změna, důchod nemá /nebude mít vliv</th> <th>Spíše k horšímu</th> <th>Rozhodně k horšímu</th> <th>Nevím, netýká se TAZ: PŘEDČÍTEJTE</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>a) Váš vztah k partnerovi, partnerce</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>99</td> </tr> <tr> <td>b) Váš psychický stav</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>99</td> </tr> <tr> <td>c) Váš zdravotní stav</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>99</td> </tr> <tr> <td>d) Váš pocit užitečnosti a životního smyslu</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>99</td> </tr> <tr> <td>e) Vaše náplň běžného dne</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>99</td> </tr> <tr> <td>f) Vaše finanční situace</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>99</td> </tr> </tbody> </table>			Rozhodně k lepšímu	Spíše k lepšímu	Žádná změna, důchod nemá /nebude mít vliv	Spíše k horšímu	Rozhodně k horšímu	Nevím, netýká se TAZ: PŘEDČÍTEJTE	a) Váš vztah k partnerovi, partnerce	1	2	3	4	5	99	b) Váš psychický stav	1	2	3	4	5	99	c) Váš zdravotní stav	1	2	3	4	5	99	d) Váš pocit užitečnosti a životního smyslu	1	2	3	4	5	99	e) Vaše náplň běžného dne	1	2	3	4	5	99	f) Vaše finanční situace	1	2	3	4	5	99
	Rozhodně k lepšímu	Spíše k lepšímu		Žádná změna, důchod nemá /nebude mít vliv	Spíše k horšímu	Rozhodně k horšímu	Nevím, netýká se TAZ: PŘEDČÍTEJTE																																													
a) Váš vztah k partnerovi, partnerce	1	2		3	4	5	99																																													
b) Váš psychický stav	1	2		3	4	5	99																																													
c) Váš zdravotní stav	1	2		3	4	5	99																																													
d) Váš pocit užitečnosti a životního smyslu	1	2		3	4	5	99																																													
e) Vaše náplň běžného dne	1	2		3	4	5	99																																													
f) Vaše finanční situace	1	2	3	4	5	99																																														
	a) Váš vztah k partnerovi, partnerce	1	2	3	4	5	99																																													
	b) Váš psychický stav	1	2	3	4	5	99																																													
	c) Váš zdravotní stav	1	2	3	4	5	99																																													
	d) Váš pocit užitečnosti a životního smyslu	1	2	3	4	5	99																																													
	e) Vaše náplň běžného dne	1	2	3	4	5	99																																													
	f) Vaše finanční situace	1	2	3	4	5	99																																													
24.	<p>Zkuste, prosím, odhadnout, po dobu kolika let budete pobírat starobní důchod?</p> <p>TAZ: DOPLŇTE POČET LET!</p>	<p>- Starobní důchod budu pobírat asi _____let</p> <p>- nevím/ nelze odhadnout TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE 99</p>	25																																																	

Oddíl: Připravenost na důchod

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku				
25.	<p>Věnoval/a jste se některým z následujících činností v souvislosti se zvyšujícím se věkem a s „přípravou na stáří“ ?</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OTÁZCE Č.25 !</p> <p>TAZ: V KAŽDÉM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ!</p>	<table border="1"> <tr> <td></td> <td>ano, aktivně jsem něco podnikal/a v dané oblasti</td> <td>zatím jsem o tom jen přemýšlel/a</td> <td>ne, ani jsem o tom nepřemýšlel/a</td> </tr> </table>		ano, aktivně jsem něco podnikal/a v dané oblasti	zatím jsem o tom jen přemýšlel/a	ne, ani jsem o tom nepřemýšlel/a	26
			ano, aktivně jsem něco podnikal/a v dané oblasti	zatím jsem o tom jen přemýšlel/a	ne, ani jsem o tom nepřemýšlel/a		
		a) zajištění vhodného a přiměřeného bydlení (koupě či výměna domku/bytu, výměna pračky, ledničky, úprava bytu, výměna bytu za menší apod.)	1	2	3		
		c) dodržování zdravého životního stylu (cvičení, strava, preventivní lék. prohlídky)	1	2	3		
		d) příprava programu pro čas po odchodu z práce (koníčky, noví známí a přátelé, možnosti dalšího vzdělávání, apod.)	1	2	3		
		e) hledání nových možností placené práce ve vyšším věku	1	2	3		
f) informování se o speciálních službách pro seniory (zdravotní, sociální apod.)	1	2	3				
26.	<p>Věnoval/a jste se některým činnostem v souvislosti se zvyšujícím se věkem a s „přípravou na stáří“?</p> <p>Ohledně Vašeho finančního zajištění (např. různá připojištění, spoření, investice apod.)</p> <p>TAZ: PONECHTE KARTU K OTÁZCE Č.25 !</p> <p>TAZ: PŘEDČÍTEJTE</p>	- ano, aktivně jsem něco podnikal/a v dané oblasti	1	28			
		- zatím jsem o tom jen přemýšlel/a	2	27			
		- ne, ani jsem o tom nepřemýšlel/a	3				

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
27.	<p>Lidé mají různé důvody, proč si na stáří a důchod nespoří formou nějakého dalšího spoření a připojištění nebo nějak dále neinvestují své peníze. Mohl(a) byste prosím vybrat až dva důvody, které nejvíce odpovídají Vaší situaci?:</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OTÁZCE Č.27 ! TAZ: MOŽNÉ MAX. DVĚ VARIANTY!</p>		29
	a) musím podporovat své děti a na spoření a investice mi už nezbývá	1	
	b) musím podporovat své rodiče a na spoření a investice mi už nezbývá	2	
	c) nevím jak spořit, nerozumím celému tomu systému	3	
	d) všechny peníze spotřebuji na výdaje každý měsíc, už mi na spoření nezbývá	4	
	e) myslím si, že to není potřeba, platím si přeci příspěvky na sociální zabezpečení a daně	5	
	f) myslím si, že se důchodu ani nedožiji, spoření je zbytečnost	6	
	g) nebudu pak potřebovat tolik peněz, abych si musel(a) ještě spořit	7	
	h) nevěřím bankám a podobným institucím, nechci jim svěřovat své peníze	8	
	i) prostě jsem o tom ještě nezačal(a) přemýšlet	9	
	j) mám dostatečné finanční rezervy na celý život, takže nemusím na stáří nijak spořit	10	
	k) ve stáří se o mne postarají děti	11	
	l) jiné: TAZ: VYPIŠTE!	98	
28.	<p>Lidé mají různé důvody proč si na stáří a důchod spoří formou nějakého dalšího spoření a připojištění nebo nějak dále investují své peníze. Mohl(a) byste prosím vybrat nejvýše dva důvody, které nejvíce odpovídají vaší situaci?</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OTÁZCE Č.28 ! TAZ: MOŽNÉ MAX. DVĚ VARIANTY!</p>		29
	a) budu muset podporovat finančně své děti	1	
	b) budu muset podporovat finančně své rodiče	2	
	c) nechci mít na stáří starost o peníze, chci žít pohodlně	3	
	d) mám nějaké finanční přebytky každý měsíc a chci je výhodně zúročit	4	
	e) myslím si, že to je potřeba, dávky ze státního systému nepokryjí moje pozdější potřeby	5	
	f) chci se vyrovnat životnímu stylu svých přátel	6	
	g) chci zanechat nějaké dědictví svým potomkům	7	
	h) chci si v důchodu hodně užívat a peníze navíc mi to umožní	8	
	j) jiné: TAZ: VYPIŠTE!	98	

Oddíl: Věk odchodu

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
29.	Jak plánujete svůj odchod do důchodu: TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- odejít přesně v tom věku, jak to pro mne vyplývá z aktuálního zákona	1
		- odejít do předčasného důchodu	2
		- odejít do důchodu, ale později, než jak to vyplývá ze zákona	3
		- nemám v úmyslu odejít do důchodu	4
		- zatím nevím	5
			30
			32
			30
30.	V jakém věku byste si přál/a odejít do důchodu, kdyby to záleželo jen na Vašem rozhodnutí? TAZ: DOPLŇTE VĚK!	Ve věku ----- let - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE! 99	31
31.	V kolika letech ve skutečnosti očekáváte, že do důchodu odejdete? TAZ.: zaznamenejte údaj pouze v celých letech, měsíce zaokrouhlujte (např. 65 a 3 měsíce = 65 let) TAZ: DOPLŇTE VĚK!	Ve věku ----- let - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE! 99	32
32.	Věděl(a) byste přesně datum, tj. ve kterém roce a ve kterém měsíci, máte ze zákona nárok odejít do starobního důchodu? (Pozn.: Není míněn předčasný důchod) TAZ: POKUD RESPONDENT NEVÍ MĚSÍC NECHEJTE MÍSTO PRAZDNÉ A ZAPIŠTE POUZE ROK!	----- měsíc ----- rok (tj. letopočet, nikoliv věk) - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE! 99	33

Oddíl: Práce v důchodu

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
33.	Plánujete pracovat i po odchodu do důchodu? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ano, nedokážu být bez práce	1
		- ano, příjem v důchodu mi nebude stačit	2
		- ne, neplánuji pracovat	3
			34

Oddíl: Finanční život v důchodu

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku	
34.	Máte již nějakou přesnější představu kolik dostanete „od státu“ vyplaceno jako svůj první důchod?	- ano	1	35
		- ne	2	37
35.	O jakou částku by se asi mělo jednat? TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	----- Kč		36
36.	Jak jste získal/a informaci o této částce? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ: MOŽNÁ POUZE JEDNA VARIANTA!	- jen ji odhaduji	1	38
		- odhaduji ji na základě informací od přátel a rodiny	2	
		- na základě informací z novin a televize	3	
		- z internetového kalkulačtoru	4	
		- výpočtem podle formuláře a informací z České správy sociálního zabezpečení	5	
		- jinak, prosím uveďte -----	98	
37.	Mohl/a byste si, prosím, alespoň zkusit tipnout, jakou částku byste tak asi mohl/a očekávat? TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	----- Kč - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99	38
38.	Jak vysokou částku měsíčně byste považoval/a za dostatečnou pro pokrytí všech Vašich potřeb po odchodu do důchodu? TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	----- Kč		39
39.	Z jakých příjmů by se měla tato ideální částka podle Vás skládat? Řekněte mi, prosím, jaký díl by měl připadnout na jednotlivé položky, které vám budu číst: TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OTÁZCE Č.39 S OBRÁZKEM KOLÁČE DĚLENÉHO NA 10 DÍLKŮ A ZAZNAMENEJTE POČET PROCENT DO KAŽDÉHO ŘÁDKU, CELKOVÝ SOUČET VE VŠECH ŘÁDCÍCH BY MĚL DÁVAT 100%		% Součet 100%	40
		a) starobní důchod „od státu“ (% z celkové výše potřebné částky)		
		b) práce (zaměstnání, podnikání, přivydělávání si apod.)		
		c) ze spoření a výnosů investic		
		d) ze sociálních dávek		
		e) z podpory od vlastních dětí		
		f) jiné: TAZ: VYPIŠTE!		

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ			Dále otázku	
40.	<p>Když si představíte svůj život v důchodu, myslíte si, že budete na následující oblasti, které budu číst, utrácet spíše méně než utrácíte nyní, více, nebo asi tak stejně jako na ně vydáváte teď?</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.Č.40 ! TAZ: V KAŽDÉM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ!</p>		Více než nyní	Stejně jako nyní	Méně než nyní	41
	a) Potraviny a nealkoholické nápoje	1	2	3		
	b) Alkoholické nápoje, tabák	1	2	3		
	c) Oblečení, obuv	1	2	3		
	d) Bydlení	1	2	3		
	e) Voda, energie, paliva	1	2	3		
	f) Bytové vybavení, zařízení domácnosti	1	2	3		
	g) Zdraví, léky, lékaři	1	2	3		
	h) Doprava	1	2	3		
	i) Dovolená, kultura, sport	1	2	3		
	j) Vzdělávání	1	2	3		
	k) Technologické novinky (počítače, mobily apod.)	1	2	3		

Oddíl: Investiční chování

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku																																																																								
41.	<p>Následující otázky se budou týkat způsobu, jakým spravujete Vaše finanční prostředky. Pokud se investováním zabýváte profesionálně, odpovídejte pouze v souvislosti se správou Vašich osobních financí, nikoliv těch, které se týkají Vašeho zaměstnání.</p> <p>41a) Pročtěte si, prosím v klidu tento seznam a vyberte z něj maximálně <u>pět</u> položek, které považujete na současném finančním trhu v ČR za <u>nejbezpečnější</u>. TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.Č.41 A, A PONECHTE JI I NA OT. 41 B I 41 C ! TAZ: MOŽNO MAXIMÁLNĚ PĚT POLOŽEK ZE SEZNAMU!</p> <p>41b) A nyní prosím vyberte maximálně <u>pět</u> položek, které považujete na českém finančním trhu za <u>nejrizikovější</u>. TAZ: MOŽNO MAXIMÁLNĚ PĚT POLOŽEK ZE SEZNAMU!</p> <p>41c) Vy sám využíváte některou z těchto forem spoření, ukládání peněz nebo investic? Označte prosím <u>všechny</u>, které <u>využíváte</u>. TAZ: ZAZNAMENEJTE VŠECHNY ODPOVĚDI RESPONDENTA DO DOTAZNÍKU I DO POMOČNÉ KARTY 41 C, KTERÁ BUDE RESPONDENTOVĚ PŘEDLOŽENA K OT. 43!</p>																																																																										
			<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>41a) - nejbezpečnější</th> <th>41b) - nejrizikovější</th> <th>41c) - všechny, které využíváte</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>a) Ukládání peněz na běžný účet</td> <td>1</td> <td>1</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>b) Stavební spoření</td> <td>2</td> <td>2</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>c) Ukládání peněz doma</td> <td>3</td> <td>3</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>d) Penzijní připojištění</td> <td>4</td> <td>4</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>e) Životní pojištění</td> <td>5</td> <td>5</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>f) Ukládání na vkladní knížku</td> <td>6</td> <td>6</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>g) Investice do nemovitosti a pozemků mimo vlastní bydlení</td> <td>7</td> <td>7</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>h) Ukládání na termínovaný vklad</td> <td>8</td> <td>8</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>i) Investice do akcií</td> <td>9</td> <td>9</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>j) Nákup jiných cenných papírů (obligací/ dluhopisů, směnek apod.)</td> <td>10</td> <td>10</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>k) Depozitní certifikáty, vkladové listy</td> <td>11</td> <td>11</td> <td>11</td> </tr> <tr> <td>l) Akciové investiční fondy</td> <td>13</td> <td>13</td> <td>13</td> </tr> <tr> <td>m) Jiné investiční fondy (dluhopisové/obligační, peněžního trhu, smíšené apod.)</td> <td>14</td> <td>14</td> <td>14</td> </tr> <tr> <td>n) Nákup předmětů trvalé hodnoty (umělecké předměty, starožitnosti apod.)</td> <td>15</td> <td>15</td> <td>15</td> </tr> <tr> <td>o) Jiné TAZ: VYPIŠTE!.....</td> <td>16</td> <td>16</td> <td>16</td> </tr> <tr> <td>p) nevím</td> <td>99</td> <td>99</td> <td>99</td> </tr> <tr> <td>q) Odmítl/a odpovědět</td> <td>98</td> <td>98</td> <td>98</td> </tr> </tbody> </table>		41a) - nejbezpečnější	41b) - nejrizikovější	41c) - všechny, které využíváte	a) Ukládání peněz na běžný účet	1	1	1	b) Stavební spoření	2	2	2	c) Ukládání peněz doma	3	3	3	d) Penzijní připojištění	4	4	4	e) Životní pojištění	5	5	5	f) Ukládání na vkladní knížku	6	6	6	g) Investice do nemovitosti a pozemků mimo vlastní bydlení	7	7	7	h) Ukládání na termínovaný vklad	8	8	8	i) Investice do akcií	9	9	9	j) Nákup jiných cenných papírů (obligací/ dluhopisů, směnek apod.)	10	10	10	k) Depozitní certifikáty, vkladové listy	11	11	11	l) Akciové investiční fondy	13	13	13	m) Jiné investiční fondy (dluhopisové/obligační, peněžního trhu, smíšené apod.)	14	14	14	n) Nákup předmětů trvalé hodnoty (umělecké předměty, starožitnosti apod.)	15	15	15	o) Jiné TAZ: VYPIŠTE!	16	16	16	p) nevím	99	99	99	q) Odmítl/a odpovědět	98	98	98
	41a) - nejbezpečnější	41b) - nejrizikovější	41c) - všechny, které využíváte																																																																								
a) Ukládání peněz na běžný účet	1	1	1																																																																								
b) Stavební spoření	2	2	2																																																																								
c) Ukládání peněz doma	3	3	3																																																																								
d) Penzijní připojištění	4	4	4																																																																								
e) Životní pojištění	5	5	5																																																																								
f) Ukládání na vkladní knížku	6	6	6																																																																								
g) Investice do nemovitosti a pozemků mimo vlastní bydlení	7	7	7																																																																								
h) Ukládání na termínovaný vklad	8	8	8																																																																								
i) Investice do akcií	9	9	9																																																																								
j) Nákup jiných cenných papírů (obligací/ dluhopisů, směnek apod.)	10	10	10																																																																								
k) Depozitní certifikáty, vkladové listy	11	11	11																																																																								
l) Akciové investiční fondy	13	13	13																																																																								
m) Jiné investiční fondy (dluhopisové/obligační, peněžního trhu, smíšené apod.)	14	14	14																																																																								
n) Nákup předmětů trvalé hodnoty (umělecké předměty, starožitnosti apod.)	15	15	15																																																																								
o) Jiné TAZ: VYPIŠTE!	16	16	16																																																																								
p) nevím	99	99	99																																																																								
q) Odmítl/a odpovědět	98	98	98																																																																								

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku	
42.	<p>Kdybyste měl vyčíslit celkovou částku uloženou dohromady ve všech formách investic a spoření, které jste uvedl/a v předchozí otázce, kolik by to bylo? Vyberte si, prosím, jednu z uvedených možností:</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.42!</p>		43	
		a) do 50 tis.		1
		b) 50 - 99 tis.		2
		c) 100 – 249 tis.		3
		d) 250 – 499 tis.		4
		e) 500 – 749 tis.		5
		f) 750 – 999 tis.		6
		g) 1 mil. – 1,9 mil.		7
		h) 2 mil – 4,9 mil		8
		i) 5 mil a více		9
		j) nevím (TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE)		10
k) odmítl/a odpovědět	99			
43.	<p>Mohl/a byste mi, prosím, říci, jak máte tuto celkovou částku přibližně rozloženu mezi jednotlivé formy spoření a investic. Uveďte prosím jen podíly (procenta), neuvádějte konkrétní částky.</p> <p>TAZ: ZAPIŠTE ODPOVĚDI V PROCENTECH V KAŽDÉM ŘÁDKU, KTERÝ RESPONDENT V PŘEDCHOZÍ OTÁZCE 41C OZNAČIL, ŽE VYUŽÍVÁ ! SOUČET MUSÍ DÁT 100%</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE POMOCNOU KARTU K OT. 41C!</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT. 43</p>		44	
				%
		a) Ukládání peněz na běžný účet		
		b) Stavební spoření		
		c) Ukládání peněz doma		
		d) Penzijní připojištění		
		e) Životní pojištění		
		f) Ukládání na vkladní knížku		
		g) Investice do nemovitosti a pozemků <u>mimo</u> vlastní bydlení		
		h) Ukládání na termínovaný vklad		
		i) Investice do akcií		
		j) Nákup jiných cenných papírů (obligací/ dluhopisů, směnek apod.)		
		k) Depozitní certifikáty, vkladové listy		
		l) Akciové investiční fondy		
		m) Jiné investiční fondy (dluhopisové/obligační, peněžního trhu, smíšené apod.)		
		n) Nákup předmětů trvalé hodnoty (umělecké předměty, starožitnosti apod.)		
		o) Jiné TAZ: VYPIŠTE!		
p) nevím	98			
q) Odmítl/a odpovědět	99			

Oddíl: Účast na spoření

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
44.	Následující otázky se budou týkat PENZIJNÍHO (důchodového) PŘIPOJIŠTĚNÍ . Máte penzijní připojištění? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ano	1
		- ne	2
		- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99
			45
45.	Ve kterém roce jste si toto penzijní připojištění založil/a?	v roce..... - nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99
			46
46.	Nabídl Vám někdy zaměstnavatel, že bude přispívat na Vaše penzijní připojištění? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ano, nabídl a přispívá mi	1
		- ano, nabídl, ale já jsem neměl/a zájem	2
		- ne, zatím nenabídl, ale měl/a bych o příspěvek zájem	3
		- ne, zatím nenabídl, a neměl/a bych ani zájem	4
			47
47.	Jak asi velkou částku vám zaměstnavatel měsíčně přispívá? TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	..... Kč	
		- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99
			48
48.	Jak asi velkou částku si spoříte měsíčně na penzijním připojištění Vy sám/ sama? (Nezapočítávejte, prosím, případný příspěvek od zaměstnavatele) TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	..... Kč	
		- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99
			49
49.	Uplatňujete daňové odpočty za Vaše penzijní připojištění? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ano	1
		- ne	2
		- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99
			50
50.	Jaký typ smlouvy o penzijním připojištění máte uzavřen? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: MOŽNO VÍCE ODPOVĚDÍ!	- starobní penze	1
		- výsluhová penze	2
		- invalidní penze	3
		- pozůstalostní penze	4
		- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99
			51
51.	Jak si plánujete vybrat své naspořené prostředky z penzijního připojištění? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- vyplacení celé naspořené částky najednou při odchodu do důchodu	1
		- výplata pravidelné doživotní penze (renty) (měsíční částky)	2
			52

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ					Dále otázku	
52.	Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky:						53	
	TAZ: PŘEDČÍTEJTE! (1 - rozhodně souhlasím, 5 - rozhodně nesouhlasím)	rozhodně souhlasím	spíše souhlasím	ani souhlasím, ani nesouhlasím	spíše nesouhlasím	rozhodně nesouhlasím		
	a) Velmi pečlivě se zajímám o vývoj na mém účtu penzijního připojištění.	1	2	3	4	5		
	b) Jsem ochoten/ochotna použít mé penzijní připojištění i na jiné účely, než na důchod, a to i před odchodem do důchodu	1	2	3	4	5		
53.	Následující otázky se budou týkat ŽIVOTNÍHO POJIŠTĚNÍ .						1	54
	Máte uzavřeno životní pojištění?	- ano					2	
	TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ne					2	59
	- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!					99		
54.	Nabídl Vám někdy zaměstnavatel, že bude přispívat na Vaše životní pojištění?	- ano, nabídl a přispívá mi					1	55
	TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ano, nabídl, ale já jsem neměl/a zájem					2	
		- ne, zatím nenabídl, ale měl/a bych o příspěvek zájem					3	56
		- ne, zatím nenabídl, a neměl/a bych ani zájem					4	
55.	Jak asi velkou částku Vám zaměstnavatel měsíčně přispívá na životní pojištění? TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	----- Kč						56
	- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!					99		
56.	Jak asi velkou částku si spoříte měsíčně na životním Vy sám/sama? (Prosím, nezapočítávejte případný příspěvek od zaměstnavatele) TAZ: POKUD MÁ RESPONDENT VÍCE UZAVŘENÝCH SMLUV, PTÁME SE NA CELKOVOU ČÁSTKU ZA VŠECHNY UZAVŘENÉ SMLOUVY! TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	----- Kč						57
	- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!					99		
57.	Uplatňujete daňové odpočty za Vaše životní připojištění?	- ano					1	58
	TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	- ne					2	
		- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!					99	
58.	Jaký typ životního pojištění máte uzavřen?	- kapitálové životní pojištění					1	59
	TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: MOŽNO VÍCE ODPOVĚDÍ!	- rizikové životní pojištění					2	
		- investiční životní pojištění					3	
		- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!					99	

Oddíl: Finanční chování

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku																														
59.	Kolik procent z celkových příjmů Vaší domácnosti asi uspoříte každý měsíc? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	<table border="1"> <tr><td>- do 10%</td><td>1</td></tr> <tr><td>- 10 – 20%</td><td>2</td></tr> <tr><td>- 21 – 50%</td><td>3</td></tr> <tr><td>- více než 50%</td><td>4</td></tr> <tr><td>- nic</td><td>5</td></tr> <tr><td>- spíše se zadlužujeme</td><td>6</td></tr> <tr><td>- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!</td><td>99</td></tr> </table>	- do 10%	1	- 10 – 20%	2	- 21 – 50%	3	- více než 50%	4	- nic	5	- spíše se zadlužujeme	6	- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99	60																
- do 10%	1																																
- 10 – 20%	2																																
- 21 – 50%	3																																
- více než 50%	4																																
- nic	5																																
- spíše se zadlužujeme	6																																
- nevím TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	99																																
60.	60a) Splácíte v současnosti některou z těchto splátek? TAZ: MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ! TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ: NA OT. 60b) ODPOVÍDAJÍ POUZE TI, KTERÍ V OT. 60a) UVEDLI, ŽE SPLACÍ VÍCE NEŽ 1 SPLÁTKU 60b) Pokud splácíte více než jednu z těchto splátek, která z nich pro Vás představuje největší finanční zátěž? TAZ: MOŽNÁ POUZE JEDNA ODPOVĚĎ! TAZ: PŘEDČÍTEJTE!	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>60 a)</th> <th>60 b)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>a) Hypotéku</td><td>1</td><td>1</td></tr> <tr><td>b) Úvěr ze stavebního spoření</td><td>2</td><td>2</td></tr> <tr><td>c) Spotřební úvěr</td><td>3</td><td>3</td></tr> <tr><td>d) Zboží na splátky (multiservis atd.)</td><td>4</td><td>4</td></tr> <tr><td>e) Půjčku od známého či přítele</td><td>5</td><td>5</td></tr> <tr><td>f) Půjčku od rodiny</td><td>6</td><td>6</td></tr> <tr><td>g) Jiné: TAZ: VYPIŠTE! .....</td><td>7</td><td>7</td></tr> <tr><td>h) nevím</td><td>99</td><td>99</td></tr> <tr><td>i) žádná z uvedených TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!</td><td>9</td><td>9</td></tr> </tbody> </table>		60 a)	60 b)	a) Hypotéku	1	1	b) Úvěr ze stavebního spoření	2	2	c) Spotřební úvěr	3	3	d) Zboží na splátky (multiservis atd.)	4	4	e) Půjčku od známého či přítele	5	5	f) Půjčku od rodiny	6	6	g) Jiné: TAZ: VYPIŠTE!	7	7	h) nevím	99	99	i) žádná z uvedených TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	9	9	61
	60 a)	60 b)																															
a) Hypotéku	1	1																															
b) Úvěr ze stavebního spoření	2	2																															
c) Spotřební úvěr	3	3																															
d) Zboží na splátky (multiservis atd.)	4	4																															
e) Půjčku od známého či přítele	5	5																															
f) Půjčku od rodiny	6	6																															
g) Jiné: TAZ: VYPIŠTE!	7	7																															
h) nevím	99	99																															
i) žádná z uvedených TAZ: NEPŘEDČÍTEJTE!	9	9																															
			62																														
61.	Jak Váš rodinný rozpočet zatěžují výše uvedené splátky? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!	<table border="1"> <tr><td>- splátky jsou malé, příliš je v rodinném rozpočtu nepociťujeme</td><td>1</td></tr> <tr><td>- cítíme, že prostředky vydané na splátky v domácnosti chybí, ale dokážeme bez problému se zbytkem vyjít</td><td>2</td></tr> <tr><td>- splátky představují významnou položku měsíčního rozpočtu a obtížně se zbytkem vycházíme</td><td>3</td></tr> <tr><td>- jsme těmito splátkami tak zatíženi, že je nejsme schopni všechny splácet</td><td>4</td></tr> </table>	- splátky jsou malé, příliš je v rodinném rozpočtu nepociťujeme	1	- cítíme, že prostředky vydané na splátky v domácnosti chybí, ale dokážeme bez problému se zbytkem vyjít	2	- splátky představují významnou položku měsíčního rozpočtu a obtížně se zbytkem vycházíme	3	- jsme těmito splátkami tak zatíženi, že je nejsme schopni všechny splácet	4	62																						
- splátky jsou malé, příliš je v rodinném rozpočtu nepociťujeme	1																																
- cítíme, že prostředky vydané na splátky v domácnosti chybí, ale dokážeme bez problému se zbytkem vyjít	2																																
- splátky představují významnou položku měsíčního rozpočtu a obtížně se zbytkem vycházíme	3																																
- jsme těmito splátkami tak zatíženi, že je nejsme schopni všechny splácet	4																																

Oddíl: Typologie - test baterie

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku					
62.	<p>Řekl(a) byste, že s následujícími výroky můžete souhlasit, nebo spíše nesouhlasit? Pro hodnocení použijte stupnici od 1 do 5, přičemž 1 znamená rozhodně souhlasím, 5 znamená rozhodně nesouhlasím.</p> <p>TAZ: V KAŽDÉM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ!</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.62!</p>		63					
				1 - rozhodně souhlasím	2 - spíše souhlasím	3 - ani souhlasím, ani nesouhlasím	4 - spíše nesouhlasím	5 - rozhodně nesouhlasím
		a) Na své budoucí finanční zajištění (v důchodu) hledím s optimismem		1	2	3	4	5
		b) V tuto chvíli je předčasné věnovat se plánům na důchod, je to moc daleko		1	2	3	4	5
		c) Věnuji určitý čas plánování a hodnocení své finanční situace		1	2	3	4	5
		d) Velmi rád(a) se zabývám správou svých peněz		1	2	3	4	5
		e) Cítím se pod tlakem a ve stresu, když pomyslím, že bych se měl(a) připravovat na budoucí důchod		1	2	3	4	5
f) Můj volný čas je pro mne důležitější, než abych jej věnoval(a) na plánování důchodu	1	2	3	4	5			
63.	<p>Pomáhal/a jste nebo pomáháte někomu s vyřizování jeho či jejích finančních záležitostí (placení účtů, vyřizování věcí v bance, vyzvedávání důchodu (radíte jak a kam investovat) apod.)?</p> <p>TAZ: PŘEDČÍTEJTE!</p> <p>TAZ.: POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!</p>	- ano, alespoň jednou týdně	1	64				
		- ano, alespoň jednou měsíčně	2					
		- ano, ale spíše jen příležitostně	3					
		- ne, nikomu	4	65				
64.	<p>Je tato osoba či alespoň některá z osob, kterým takto pomáháte starší 65 let?</p>	- ano	1	65				
		- ne, všechny jsou mladší	2					
65.	<p>Řekl(a) byste, že s následujícími výroky můžete souhlasit, nebo spíše nesouhlasit? Pro hodnocení použijte stupnici od 1 do 5, přičemž 1 znamená rozhodně souhlasím, 5 znamená rozhodně nesouhlasím.</p> <p>TAZ: V KAŽDÉM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ!</p> <p>TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.65!</p>		66					
				1 - rozhodně souhlasím	2 - spíše souhlasím	3 - ani souhlasím, ani nesouhlasím	4 - spíše nesouhlasím	5 - rozhodně nesouhlasím
		a) Plánování důchodu zabírá příliš mnoho času a energie.		1	2	3	4	5
		b) Víím, kolik peněz si budu muset našetřit, abych měl(a) spokojený důchod.		1	2	3	4	5
		c) Bojím se, že nebudu mít v důchodu dostatek peněz.		1	2	3	4	5
		d) Všechny dluhy obvykle splácím řádně a včas.		1	2	3	4	5
		e) Raději utrácím dnes, než abych si spořil/a na později (do budoucna/na důchod).		1	2	3	4	5
f) Jsem ochoten/ochotna jít do mnohem většího rizika v investicích, pokud to znamená možnost většího výnosu.	1	2	3	4	5			

Oddíl: Matematické příklady

TAZ: PŘEČTĚTE RESPONDETOVI: Na závěr zde máme několik otázek „na počítání“. Jedná se o velmi obecné otázky, pokud budete chtít využít nějaký papír na poznámky, abyste nemusel/a počítat jen tak z hlavy klidně můžete.

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ		Dále otázku
70.	Pokud existuje desetiprocentní riziko dostat určitou nemoc, kolik lidí z 1000 ji pravděpodobně dostane? TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.70! TAZ: DOPLŇTE POČET LIDÍ!	_____ lidí		71
71.	Jestliže má 5 lidí stejná výherní čísla ve Sportce a na výhru celkem připadá 2 miliony korun, kolik získá každý z výherců? TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.71! TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	_____ Kč		72
72.	Představte si, že si na spořicí účet uložíte 20 000 korun. Spoření vám vydělává 10 % za rok. Kolik budete mít celkem (po sečtení všech částek) na účtu za dva roky? TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT. 72! TAZ: DOPLŇTE ČÁSTKU V KČ!	_____ Kč		73
73.	Představte si, že úroková míra na Vašem spořicí účet je 1 % ročně a inflace je 2 % ročně. Budete si moci za peníze uložené na účtu po uplynutí jednoho roku koupit: TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.73! TAZ: PŘEDČÍTEJTE!	- méně	1	74
		- stejně	2	
		- více	3	

Oddíl: Statistika

STATISTIKA			
Č.	OTÁZKA	ODPOVĚD	Dále ot.
74.	Kdy jste se narodil(a)? TAZ: DOPLŇTE MĚSÍC A ROK!	_____ měsíc _____ rok	75
75.	Jaké je Vaše nejvyšší <u>ukončené</u> vzdělání?	<ul style="list-style-type: none"> - základní (i neukončené) 1 - vyučen, střední bez maturity 2 - úplné střední s maturitou 3 - vyšší odborné vzdělání (VOŠ, Dis. apod.) 4 - vysokoškolské vzdělání (Bc., Mgr., MUDr., JUDr., Ing., PhDr. apod.) 5 	76
76.	Jaké je Vaše současné ekonomické postavení (při souběhu více možností, prosím, zvolte činnost, kterou považujete za hlavní)?	<ul style="list-style-type: none"> - student/ka 1 - zaměstnanec 2 - podnikatel, OSVČ, živnostník, svob. povolání 3 - invalidní důchodce 4 - nezaměstnaný 5 - v domácnosti, na mateřské dovolené 6 	77 78 77 77 77
77.	Pracujete v současné době za nějakou odměnu nebo mzdu (bez ohledu na to, jestli máte na tuto činnost uzavřenou nějakou smlouvu nebo ne)?	<ul style="list-style-type: none"> - ano 1 - ne 2 	78 79
78.	Jaká je forma vašeho úvazku? TAZ: DOPLŇTE POČET HODIN TÝDNĚ!	<ul style="list-style-type: none"> - plný úvazek 1 - částečný úvazek _____ hodin týdně 2 - příležitostná, nepravidelná práce 3 	79
79.	Byl(a) jste někdy za posledních 5 let nezaměstnaný/á? TAZ: PŘEDČÍTEJTE! TAZ.: MOŽNÁ JEDNA ODPOVĚĎ!	<ul style="list-style-type: none"> - ano, jednou, krátce (méně než 6 měsíců) 1 - ano, jednou, ale dlouhodobě (více než 6 měsíců) 2 - ano, opakovaně 3 - ne 4 	80
80.	Jaký je váš současný rodinný stav?	<ul style="list-style-type: none"> - svobodná/ý 1 - vdaná/ ženatý 2 - rozvedená/ý 3 - vdova/ vdovec 4 	81
81.	Máte v současnosti stálého partnera / partnerku?	<ul style="list-style-type: none"> - ano, žijeme ve společné domácnosti 1 - ano, ale nežijeme ve společné domácnosti 2 - ne, nemám 3 	82

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku												
82.	Kolik máte dětí? TAZ: VYPIŠTE POČET DĚTÍ!	..... dítě/děti	83												
83.	Jak velká je obec nebo město ve kterém žijete? TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.83!	<table border="1"> <tr><td>- obec do 2000 obyvatel</td><td>1</td></tr> <tr><td>- obec s 2000 – 4999 obyvateli</td><td>2</td></tr> <tr><td>- město s 5000 – 19 999 obyvateli</td><td>3</td></tr> <tr><td>- město s 20 000 – 99 999 obyvateli</td><td>4</td></tr> <tr><td>- město s 100 000 – 300 000 obyvateli</td><td>5</td></tr> <tr><td>- velkoměsto nad 300 000 obyvatel</td><td>6</td></tr> </table>	- obec do 2000 obyvatel	1	- obec s 2000 – 4999 obyvateli	2	- město s 5000 – 19 999 obyvateli	3	- město s 20 000 – 99 999 obyvateli	4	- město s 100 000 – 300 000 obyvateli	5	- velkoměsto nad 300 000 obyvatel	6	84
- obec do 2000 obyvatel	1														
- obec s 2000 – 4999 obyvateli	2														
- město s 5000 – 19 999 obyvateli	3														
- město s 20 000 – 99 999 obyvateli	4														
- město s 100 000 – 300 000 obyvateli	5														
- velkoměsto nad 300 000 obyvatel	6														
84.	Kolik členů má Vaše společná domácnost včetně Vás?	<table border="1"> <tr><td>- 1</td><td>1</td></tr> <tr><td>- 2</td><td>2</td></tr> <tr><td>- 3</td><td>3</td></tr> <tr><td>- 4</td><td>4</td></tr> <tr><td>- 5 a více osob</td><td>5</td></tr> </table>	- 1	1	- 2	2	- 3	3	- 4	4	- 5 a více osob	5	85		
- 1	1														
- 2	2														
- 3	3														
- 4	4														
- 5 a více osob	5														
85.	V jakém bytě/domě bydlíte? TAZ: MOŽNÁ POUZE JEDNA ODPOVĚĎ!														
	a) v bytě v osobním vlastnictví mém, nebo některého člena domácnosti	1													
	b) v rodinném domě v osobním vlastnictví mém nebo některého člena domácnosti	2													
	c) v nájmu - v nájemním bytě stáním, obecním s regulovaným nájemným	3													
	d) v nájmu – v nájemním bytě soukromého vlastníka s regulovaným nájemným	4													
	e) v nájmu – v nájemním bytě soukromého vlastníka s neregulovaným/tržním nájemným	5													
	f) bydlení je poskytováno zadarmo (byť rodičů atd.)	6													
	g) v družstevním bytě	7													
	h) bydlení poskytuje zaměstnavatel nebo instituce	8													
	i) Jiné: TAZ: VYPIŠTE!	9													
86.	S ohledem na Váš majetek, úspory, nemovitosti, apod. považujete sám/samu sebe za osobu spíše bohatou nebo spíše chudou? Kam byste sám/sama sebe umístil/a na následující škále od 1 do 10, kde 1 je chudý/á a 10 bohatý/á? TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.Č.86 A OZNAČTE JEDNU MOŽNOST!		87												
	1 -chudý/á	2	3	4	5	6	7	8	9	10 - bohatý/á					

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
87.	Pro statistické účely bychom potřebovali vědět, jaký je zhruba čistý <u>měsíční příjem</u> všech členů Vaší domácnosti . Prosím započítejte všechny Vaše příjmy ze zaměstnání, z podnikání a ze sociálních dávek. TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.87 !	do 6 000 Kč	1
		6 001 – 8 000 Kč	2
		8 001 – 10 000 Kč	3
		10 001-12 000 Kč	4
		12 001- 14 000 Kč	5
		14 001- 16 000 Kč	6
		16 001- 18 000 Kč	7
		18 001-20 000 Kč	8
		20 001- 22 000 Kč	9
		22 001- 24 000 Kč	10
		24 001- 26 000 Kč	11
		26 001 – 28 000 Kč	12
		28 001 – 30 000 Kč	13
		30 001 – 34 000 Kč	14
		34 001 – 40 000 Kč	15
		40 001 – 50 000 Kč	16
		50 001 a více	17
		neví	98
odmítl/a odpovědět	99		
88			
88.	A jaký je Váš osobní čistý měsíční příjem ? Prosím započítejte všechny Vaše příjmy ze zaměstnání, z podnikání a z vedlejší výdělečné činnosti. TAZ: PŘEDLOŽTE KARTU K OT.88 !	do 6 000 Kč	1
		6 001 – 8 000 Kč	2
		8 001 – 10 000 Kč	3
		10 001-12 000 Kč	4
		12 001- 14 000 Kč	5
		14 001- 16 000 Kč	6
		16 001- 18 000 Kč	7
		18 001-20 000 Kč	8
		20 001- 22 000 Kč	9
		22 001- 24 000 Kč	10
		24 001 – 26 000 Kč	11
		26 0001 a více	12
		neví	98
		odmítl/a odpovědět	99
89			

Č.	OTÁZKA	ODPOVĚĎ	Dále otázku
89.	Pohlaví respondenta TAZ: NEPTEJTE SE! POUZE DOPLŇTE!	<ul style="list-style-type: none"> - muž - žena 	<p style="text-align: center;">1 2</p> <p style="text-align: center;">90</p>
90.	Kraj TAZ: NEPTEJTE SE! POUZE DOPLŇTE!	<ul style="list-style-type: none"> - Praha - Středočeský kraj - Jihočeský kraj - Plzeňský kraj - Karlovarský kraj - Ústecký kraj - Liberecký kraj - Královéhradecký kraj - Pardubický kraj - Kraj Vysočina - Jihomoravský kraj - Olomoucký kraj - Zlínský kraj - Moravskoslezský kraj 	<p style="text-align: center;">1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14</p> <p style="text-align: center;">91</p>

VYPLNÍ TAZATEL!!

91.	TAZ: PO ROZHOVORU S RESPONDENTEM/TKOU ZAZNAMENEJTE SAMI! Vyplňování dotazníku s tímto respondentem se Vám zdálo jako:	<ul style="list-style-type: none"> - velmi náročné - docela náročné - docela jednoduché - velmi jednoduché 	<p style="text-align: center;">1 2 3 4</p> <p style="text-align: center;">92</p>
92.	TAZ: UVEĎTE, PROSIM, SVŮJ VĚK!	.....let	93
93.	TAZ: UVEĎTE, PROSIM, SVÉ POHLAVÍ!	<ul style="list-style-type: none"> - muž - žena 	<p style="text-align: center;">1 2</p> <p style="text-align: center;">KONEC</p>